

Danskerne og døden 2022

- en repræsentativ spørgeskemaundersøgelse

Landsforeningen Liv&Død

København 2022

Indholdsfortegnelse

Indledning

Del 1: At tale om døden/døden som tabu

Del 2: Ritualer i forbindelse med døden

Del 3: Selvbestemmelse/medbestemmelse/lovgivning

Del 4: Bæredygtighed og begravelsesritualer

Del 5: Begravelsesopsparing og begravelseskasse

Overordnede konklusioner og refleksioner

Litteraturhenvisninger

Bilag 1: Spørgeskemaet fra undersøgelsen med svarkategorier

Bilag 2: Teknisk rapport

Indledning

Denne spørgeskemaundersøgelse, der er finansieret, udarbejdet og udsendt af *Landsforeningen Liv&Død*, omhandler danskernes forhold til døden, til ritualer i forbindelse med døden og begravelsen/bisættelse/mindekulturen, til ønsket om bæredygtige løsninger i forbindelse med død og begravelse samt til betaling af og opsparing til egen begravelse.

Spørgeskemaet er besvaret af et repræsentativt udsnit af den danske befolkning på 1014 respondenter, der alle har gennemført undersøgelsen 42 spørgsmål. Undersøgelsen er gennemført i juni 2022 af YouGov.¹ Undersøgelsen er udviklet i et samarbejde med en arbejdsgruppe under Landsforeningen Liv&Død.² Efterfølgende er de indsamlede data beskrevet og analyseret af Michael Hviid Jacobsen, professor i sociologi og bestyrelsesformand for Landsforeningen Liv&Død, mens Rolf Lyneborg Lund, lektor i sociologi ved Aalborg Universitet, har forestået den indledende statistiske behandling og bearbejdelse af data samt udarbejdelsen af rapportens figurer. Den afsluttende del af undersøgelsen omhandlende begravelsesopsparing og begravelseskasse er samfinansieret af Begravelseskassen Danmark.

Undersøgelsen er kvantitativ, og der er ikke foretaget en supplerende kvalitativ undersøgelse. Imidlertid rummer flere af undersøgelsens spørgsmål mulighed for, at respondenterne kan nedskrive supplerende vurderinger/opfattelser (under kategorien 'Andet'). Disse svar inddrages i et vist omfang i denne rapport som illustrationer og eksempler på de holdninger, oplevelser og erfaringer, som respondenterne har nedskrevet i de respektive svarkategorier. Undersøgelsen har fem hovedtemaer: Danskernes forhold til (1) At tale om døden/døden som tabu, (2) Ritualer i forbindelse med døden, (3) Selvbestemmelse/medbestemmelse/lovgivning, (4) Bæredygtighed og begravelsesritualer, og (5) Begravelsesopsparing og begravelseskasse (spørgeskemaet er vedlagt i Bilag 1). Undersøgelsen er indledt med en række spørgsmål om respondenternes køn, alder, bopæl, etnicitet og en lang række andre ønskede baggrundsvARIABLE. I den følgende rapport er det henholdsvis det generelle billede samt mere specifikt køns- og aldersdimensionen (og i visse tilfælde også de geografiske og indtægts-relaterede dimensioner), der omtales og analyseres på, mens andre variable ikke inddrages. Der er desuden heller ikke krydset mellem forskellige variable (f.eks. køn, alder og uddannelse) i denne rapport.

¹ En kort oversigt over de tekniske specifikationer bag undersøgelsen gennemgås i bilag 2.

² Arbejdsgruppen bestod af følgende deltagere: Vibeke Sonntag Larsen, Charlotte Sørensen, Mai-Britt Guldin, Ove Gaardboe, Christian Juul Busch, Jakob Birkler og Michael Hviid Jacobsen. En tak skal lyde til arbejdsgruppen for en kvalificering af undersøgelsens udgangspunkt og tematikker.

I alle de i rapporten gengivne tabeller med procentangivelser er der for overskuelighedens skyld rundet op og ned efter almindeligt gældende principper.

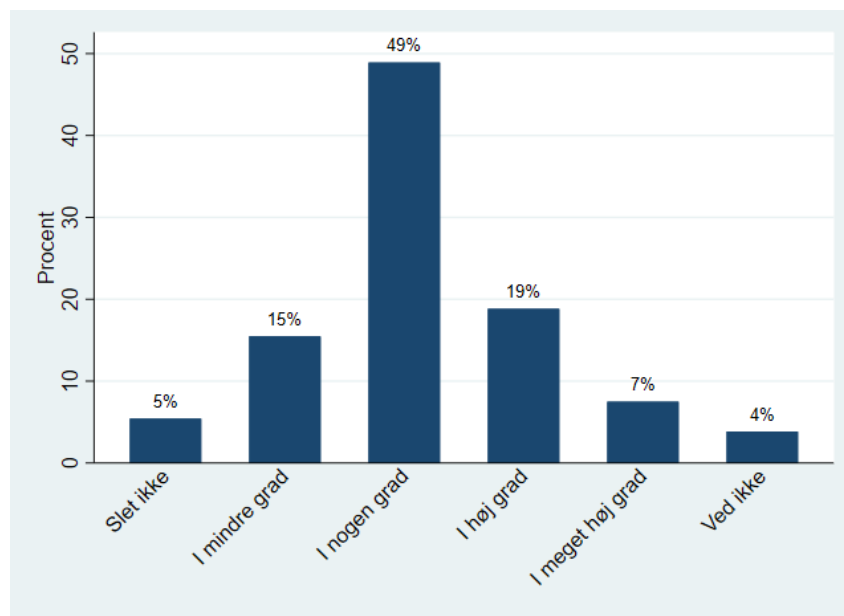
Generelt er denne surveyundersøgelse baseret på Computer Assisted Web Interviewing (CAWI) og benytter sig af YouGovs panel. Undersøgelsen er repræsentativ for den danske population og er samplet på personer over 18 år. Analysen er lavet på baggrund af 1014 individer (total sample 1094, frafald 7%). Som ved andre surveyundersøgelser er der potentiale for både frafald og bias i forbindelse med besvarelsene, men eftersom YouGov vedligeholder panelet og trækker en repræsentativ andel af det samlede panel, antages en potentiel repræsentativitetsbias at være minimalt. For en mere dybdegående gennemgang af metoder og sampling, se bilag 2.

I det følgende gennemgås resultaterne fra undersøgelsen med afsæt i spørgeskemaets opbygning, og der opsummeres og konkluderes på denne baggrund både kort efter hver sektion og ligeledes afslutningsvis, hvor de samlede fund fra undersøgelsen opsummeres. Der er fortrinsvis tale om en beskrivende fremstilling af undersøgelsens resultater, der vil blive bearbejdet yderligere og præsenteret mere detaljeret med inddragelse af flere variable i andre senere sammenhænge. Afslutningsvis opsummeres hovedfundene fra undersøgelsen, samtidig med at der reflekteres og diskuteres på baggrund heraf.

Del 1: At tale om døden/døden som tabu

Døden som tabu

Første del af undersøgelsen omhandler danskernes forhold til det at tale om døden og oplevelsen af døden som et tabu. Spørgeskemaet blev derfor indledt med følgende Spørgsmål 1: ”I hvilken grad mener du, at følgende udsagn er rigtigt: Døden er et tabu i nutidens Danmark?”.

Både i lægmandsforståelser og inden for forskningen omtales døden ofte som et 'tabu' i moderne samfund, også selvom det ikke altid ekspliciteres, hvad der menes med tabubegrebet. Det er gennem det seneste århundrede inden for samfundsforskningen ofte konstateret, at døden med tiden er blevet tabubelagt, og at vi derfor ikke taler om døden eller har så meget nærkontakt med den som tidligere generationer. Samtidig er det et spørgsmål, der ofte rejses af journalister, der ønsker at få svar på, om døden er et tabu i nutidens danske samfund. I undersøgelsen svarer ca. 3 ud af 4, at døden i nogen/høj/meget høj grad er et tabu, mens kun en femtedel ikke mener, at døden er et tabu. Det er imidlertid kun 1 ud af 4, der mener, at døden i høj/meget høj grad opleves som et tabu, samtidig med at det næsten er halvdelen, der mener, at døden i nogen grad er det. På den måde er vanskeligt entydigt at konkludere, hvorvidt danskerne oplever, at døden er et tabu eller ej. Hovedkonklusionen må være, at for næsten halvdelen af danskerne opleves døden (mindst) i 'nogen grad' at være et tabu, samtidig med at det er et betydeligt mindretal, der hverken oplever døden som tabu, eller som mener, at døden i meget høj grad er et tabu.

	Kvinde	Mand
Slet ikke	5%	6%
I mindre grad	13%	18%
I nogen grad	50%	48%
I høj grad	20%	17%
I meget høj grad	8%	7%
Ved ikke	4%	4%

Undersøgelsen viser, at der ikke er tale om nogen nævneværdig kønsforskel mellem mænd og kvinder med kun lidt flere kvinder, der mener, at døden i høj/meget høj grad er et tabu i forhold til andelen af mænd. Der er dog en vis tilbøjelighed til, at flere kvinder anser døden som et tabu i nutidens samfund end mænd.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke	6%	6%	3%	6%
I mindre grad	15%	14%	15%	20%
I nogen grad	43%	48%	55%	52%
I høj grad	21%	19%	17%	17%
I meget høj grad	10%	7%	8%	4%
Ved ikke	5%	6%	2%	1%

Vender vi os mod den aldersmæssige fordeling i svaret på dette spørgsmål, så er det tydeligt, at der blandt de ældre grupper undersøgelsen (55+ år) er en vis – om end ikke markant – mindre tilbøjelighed til at betragte døden som tabuiseret end hos de yngre grupper. Det er eksempelvis kun halvt så mange blandt de 70+-årige, der i meget høj grad anser døden som tabu, sammenlignet med gruppen af 18-34-årige. Så måske er der en vis aldersforskel i vurderingen af dette.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke	5%	10%	3%	6%	5%
I mindre grad	14%	16%	19%	15%	13%
I nogen grad	50%	39%	46%	52%	57%
I høj grad	20%	26%	17%	17%	14%
I meget høj grad	7%	6%	9%	7%	9%

Ved ikke	4%	3%	6%	3%	2%
----------	----	----	----	----	----

Undersøgelsen havde også geografi/bopæl som baggrundsvariabel, og her er der ikke tale om markante forskelle mellem de forskellige dele af landet i forhold til, hvorvidt og i hvilken grad døden er et tabu eller ej. Et interessant fund er her imidlertid, at det er blandt beboerne i Region Syddanmark, at der både er betydeligt færrest af dem, der mener, at døden slet ikke er et tabu (3%), samtidig med at det også er her, at der er flest af dem, der mener, at døden i meget høj grad er et tabu (9%). Lige omvendt forholder det sig i Region Sjælland (10% og 6%). Ellers er fordelingen mellem de forskellige dele af landet ikke nævneværdigt forskellig.

Tabubegrebet er notorisk vanskeligt at undersøge, ikke mindst fordi det har mange forskellige betydninger, og mennesker – ligesom fagfolk – opfatter derfor begrebet forskelligt. Undersøgelsen satte sig for at forsøge at indkredse og kvalificere forskellige forståelser af, hvad et 'tabu' kan betyde, når vi anvender ordet. Undersøgelsens andet spørgsmål lød derfor som følger: "Når man siger, at døden er et 'tabu', hvad tror du så, at der menes hermed"? (Her kunne respondenterne markere med flere krydser ud fra en række angivne svarkategorier).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Det er forbudt at tale om døden	3%	8%
Det er svært at tale om døden	27%	64%
Døden er ubehagelig at beskæftige sig med	24%	57%
Vi er bange for døden	19%	44%
Vi gemmer døden væk	14%	34%
Vi har glemt, hvordan man taler om døden	9%	20%
Døden giver ikke mening for os	4%	9%
Total	100%	236%

Det er tydeligt, at tabubegrebet blandt respondenterne mest af alt opleves som et begreb, der er forbundet med, at det er "svært at tale om døden" (64%) og "døden er ubehagelig at beskæftige sig med" (57%). Samlet set er det således mere end halvdelen af respondenterne, der mener, det, der kan medvirke til, at døden er et tabu, er, at den er ubehagelig at forholde sig til og svær at tale om. Til gengæld er det få, der henholdsvis mener, at døden er et decideret 'forbudt tema' (8%), eller at den opleves som 'meningsløs' for os (9%). Samtidig er det dog næsten halvdelen, der mener, at et dødstabu er

udtryk for, at vi er ”bange for døden” (44%), og en tredjedel, der mener, at vi ”gemmer døden væk”. Hver femte mener, at dødstabuet betyder, at ”vi har glemt, hvordan man taler om døden”.

	Kvinde	Mand
Det er forbudt at tale om døden	4%	4%
Det er svært at tale om døden	34%	29%
Døden er ubehagelig at beskæftige sig med	29%	28%
Vi er bange for døden	25%	20%
Vi gemmer døden væk	17%	17%
Vi har glemt, hvordan man taler om døden	10%	10%
Døden giver ikke mening for os	4%	5%
Total	123%	113%

Der er, som ovenstående tabel viser, ingen nævneværdig forskel på henholdsvis mænds og kvinders besvarelse af dette spørgsmål, om end der dog er forholdsvis flere kvinder end mænd (34% mod 29%), der mener, at døden er svært at tale om, og at vi er bange for døden (25% mod 20%).

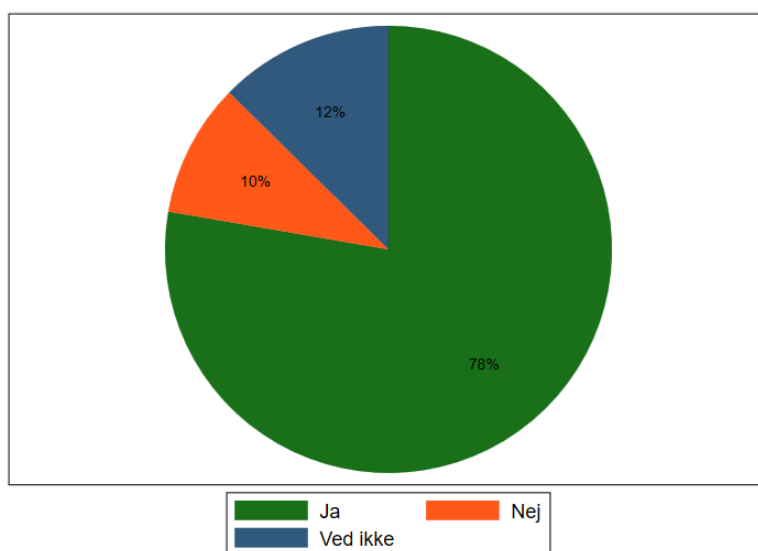
	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Det er forbudt at tale om døden	3%	3%	1%	1%
Det er svært at tale om døden	16%	23%	14%	10%
Døden er ubehagelig at beskæftige sig med	13%	20%	14%	9%
Vi er bange for døden	13%	16%	10%	5%
Vi gemmer døden væk	10%	12%	8%	5%
Vi har glemt, hvordan man taler om døden	4%	6%	5%	4%
Døden giver ikke mening for os	4%	3%	1%	1%
Total	63%	83%	53%	35%

Vender vi os mod aldersdimensionen i svarene, så er det tydeligt, at det primært er i grupperne 18-34 år og 35-54 år (og særligt sidstnævnte gruppe), at dødstabuet opleves ved, at det er ubehageligt at beskæftige sig med døden, at det er svært at tale om den, at vi er bange for døden, og at vi gemmer døden væk. Samtidig er det entydigt, at det i den ældre gruppe (70+ år), at det i forhold til de mulige

svarkategorier ikke opleves som så svært at forholde sig til døden, og for grupperne 55+ år er det desuden kun ca. 1%, der svarer, at døden ikke giver mening. I de få kvalitative udsagn fra respondenterne på dette spørgsmål bemærker en, at der er en ”generel berøringsangst overfor det eneste, vi kan være sikre på i dette liv: det har en udløbsdato”, mens ens anden på samme måde konstaterer, at det at tale om døden bevirker, at ”skulle forholde sig til, at vi selv skal dø”.

At tale om døden

Undersøgelsens tredje spørgsmål handlede om, hvorvidt respondenterne fandt, at ”det er vigtigt at tale om døden – både ens egen og andres død – med ens familie og omgangskreds?”.

Der er her tale om et ret entydigt svar, hvor næsten 4/5 mener, at det er vigtigt, mens det kun er én ud af ti, der ikke finder det vigtigt (mens der til gengæld er 12%, der svarer 'ved ikke'). Langt størstedelen af danskerne mener således, at det er vigtigt at tale med sine nærmeste om døden – både ens egen og andres.

	Kvinde	Mand
Ja	84%	72%
Nej	5%	14%
Ved ikke	11%	14%

Undersøgelsen peger desuden på, at der er flere kvinder (84%), der mener, at det er vigtigt at tale om døden med familie og omgangskreds, end det er tilfældet for mænd (72%). I forhold til begge køn forholder det sig i overvejende grad sådan, at samtalen både om egen og andres død af det store flertal opleves som vigtig.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	74%	78%	85%	74%
Nej	14%	9%	6%	9%
Ved ikke	12%	13%	9%	17%

I forhold til aldersdimensionen ses det, at selvom mere end 3/4 inden for alle aldersgrupper mener, at det er vigtigt at tale om døden med ens nærmeste, så er der forholdsvis flere blandt den yngre aldersgruppe (18-34 år), der mener, at det ikke er vigtigt, det er særligt blandt gruppen af 55-69-årige, at hele 85% mener, at det er vigtigt, mens 17% blandt gruppen af 70+-årige svarer 'ved ikke'.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	77%	81%	75%	77%	82%
Nej	12%	6%	8%	12%	7%
Ved ikke	11%	13%	17%	11%	11%

Ser vi på den geografiske dimension, så ligger tallene på tværs af regionerne forholdsvis ens med færrest, der mener, at det er vigtigt at tale om døden med familie og omgangskreds i Syddanmark med 75%, der svarer dette, mens Nordjylland med 82% topper listen på dette punkt. Det er også næsten hver femte i Syddanmark, der her svarer 'ved ikke', hvor det i flere andre regioner snarere er omkring de 10%.

I forlængelse heraf blev der i Spørgsmål 4 spurgt til: "Hvorfor mener du, at det er vigtigt at tale om døden?" (Her kunne man marker med flere krydser ud for en række på forhånd angivne svarmuligheder).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Det er godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre	28%	61%

Det er underligt ikke at tale om døden	8%	17%
Det giver styrke og ro at tale om døden	16%	34%
Det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden	20%	42%
Det er vigtigt at forberede sig selv (og ens pårørende) på sin egen død	28%	61%
Total	100%	215%

Af de mulige svarkategorier var det særligt kategorierne, der omhandler ønsket om at tale om tanker og følelser i forhold til døden samt om vigtigheden for ens selv og ens pårørende af forberedelse på døden (med 61% ud for begge svarkategorier), der fyldte mest for respondenterne, mens kategorien om, at det er ”underligt ikke at tale om døden” til gengæld fyldte forholdsvis lidt (17%). 42% mener desuden, at det er godt at tale om døden, så man ved, at man ikke er alene med sine tanker om døden, mens en tredjedel mener, at det giver ro og styrke at tale om døden.

Ser vi på kønsfordelingen på dette spørgsmål, så er der en del flere kvinder end mænd (34% mod 17%), der mener, at det er godt at dele sine tanker og følelser med andre, og at det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden (25% mod 17%), ligesom lidt flere kvinder end mænd betoner betydningen af at forberede sig selv og sine pårørende på ens død (32% mod 28%). Derimod er der stort set lige mange mænd og kvinder, der mener, at det er underligt ikke at tale om døden (ca. 9%), ligesom begge køn i samme grad (ca. 17%) mener, at det giver ro og styrke at tale om døden.

	Kvinde	Mand
Det er godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre	34%	27%
Det er underligt ikke at tale om døden	9%	8%
Det giver styrke og ro at tale om døden	18%	17%
Det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden	25%	17%
Det er vigtigt at forberede sig selv (og ens pårørende) på sin egen død	32%	28%
Total	118%	97%

I forhold til aldersdimensionen, så er der visse tydelige forskelle i denne forbindelse. Særligt for de yngre grupper under 55 år har det en forholdsmæssig større betydning at kunne dele sine tanker og følelser om døden end for de ældre grupper (18-23% for de to yngste grupper, og 13% og 8% for de to ældste). For gruppen 70+ år er det således under hver tiende, der finder dette vigtigt i forhold til at tale om døden. Stort set samme tendens findes i forhold til synspunkterne om, at det giver styrke og ro at tale om døden, og at det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden. Også her er de i de yngre grupper større opbakning til disse synspunkter end hos de ældre, og det er kun 1 ud af 20 i gruppen af 70+-årige, der finder, at det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker, og at dette vigtigt i forhold til at tale om døden. På baggrund heraf kan det konkluderes, at selvom stort set lige mange yngre og ældre udtrykker, at det er vigtigt at tale om døden, så oplever de yngre grupper tilsyneladende et større behov for at tale om døden i det mindste ud fra de i undersøgelsen angivne svarmuligheder, end det er tilfældet hos de ældre grupper.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Det er godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre	18%	23%	13%	8%
Det er underligt ikke at tale om døden	4%	5%	5%	3%
Det giver styrke og ro at tale om døden	11%	11%	8%	4%
Det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden	14%	14%	8%	5%
Det er vigtigt at forberede sig selv (og ens pårørende) på sin egen død	12%	20%	17%	12%
Total	59%	73%	51%	32%

Vender vi os mod den geografiske dimension, så er der en del bemærkelsesværdige forskelle i svarene. Hvor det i Hovedstaden er flest, der vurderer, at ”det er godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre” (20%), svarer kun 7% det samme i Nordjylland og 9% i Syddanmark. Der er også flest i Hovedstaden, der her har markeret at ”det er underligt ikke at tale om døden” (7%), ”det giver styrke og ro at tale om døden” (12%), ”det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden” (13%) og, ”det er vigtigt at forberede sig selv (og ens pårørende) på sin egen død” (19%). Inden for alle disse svarkategorier ligger Nordjylland samtidig lavest med færrest, der har markeret

disse svar. I det hele taget er der betydeligt flere, der har markeret ud for disse svarkategorier i Hovedstaden end i nogen af de øvrige regioner.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Det er godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre	20%	9%	12%	14%	7%
Det er underligt ikke at tale om døden	7%	3%	3%	3%	2%
Det giver styrke og ro at tale om døden	12%	6%	7%	6%	3%
Det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden	13%	7%	7%	10%	5%
Det er vigtigt at forberede sig selv (og ens pårørende) på sin egen død	19%	9%	12%	12%	8%
Total	71%	33%	41%	46%	24%

I de kvalitative udsagn i forbindelse med dette spørgsmål, så går temaet igen om, at flere udtrykker, at et er vigtigt for de efterladte, at man får talt om døden, før den indtræffer, ligesom en konstaterer, at det at tale om døden ”giver god mulighed for at støtte de efterladte i deres sorg”.

I forlængelse heraf omhandlede Spørgsmål 5 i undersøgelsen: ”Hvem mener du, at det er vigtigt at tale om døden med?”, hvor man igen kunne marker med flere krydser ud for en række angivne kategorier.

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Min partner	22%	62%
Mine børn	18%	51%
Mine søskende	11%	31%
Mine forældre	13%	37%
Resten af min familie	11%	32%

Mine venner	12%	34%
Mine kolleger	3%	8%
Min praktiserende læge eller andre sundhedsprofessionelle	5%	13%
Præst-imam-rabbiner eller andre fra et trossamfund	2%	6%
Ingen af disse	3%	7%
Total	100%	281%

Undersøgelsen viser, at det særligt er ens partner (62%) samt ens børn (51%), der for respondenterne er de vigtigste at tale om døden med – mens også resten af familien (herunder søskende og forældre) ligesom ens venner fylder en del og angives af ca. en tredjedel af respondenterne. I denne forbindelse fylder venner således lige så meget som ens familie. Til gengæld er det kun få (8%), der finder, at det er vigtigt at tale med deres kolleger om døden. Et interessant fund er, at det er et fåtal, der oplever et ønske om eller behov for at tale om døden med forskellige 'autoriteter' så som praktiserende læge eller andre sundhedsprofessionelle (13%) eller gejstlige personer som præst, imam, rabbiner eller andre fra et trossamfund (6%) – også selvom det er grupper, der ofte i forbindelse med døden netop både besidder indsigt og viden på feltet, og hvor man kan søge hjælp i en svær tid. Som tabellen nedenfor angiver, så var der ikke markante forskelle mellem mænd og kvinder i denne forbindelse.

	Kvinde	Mand
Min partner	32%	31%
Mine børn	28%	23%
Mine søskende	17%	14%
Mine forældre	20%	17%
Resten af min familie	16%	16%
Mine venner	19%	15%
Mine kolleger	3%	4%
Min praktiserende læge eller andre sundhedsprofessionelle	6%	6%
Præst-imam-rabbiner eller andre fra et trossamfund	3%	4%
Ingen af disse	3%	4%
Total	147%	134%

I forhold til kønsdimensionen, så er udsvingene mellem kategorierne forholdsvis begrænsede mellem kvinder og mænd. Der er lidt flere kvinder end mænd (28% mod 23%), der betoner vigtigheden af at tale med sine børn om døden, ligesom flere kvinder end mænd (19% mod 15%) angiver, at det er vigtigt at tale med venner om døden.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Min partner	14%	21%	16%	11%
Mine børn	8%	17%	15%	12%
Mine søskende	11%	11%	6%	3%
Mine forældre	15%	17%	5%	1%
Resten af min familie	9%	11%	7%	5%
Mine venner	11%	11%	7%	4%
Mine kolleger	3%	3%	1%	0%
Min praktiserende læge eller andre sundheds-professionelle	4%	4%	3%	2%
Præst-imam-rabbiner eller andre fra et tros-samfund	2%	2%	1%	0%
Ingen af disse	3%	3%	1%	0%
Total	81%	100%	62%	38%

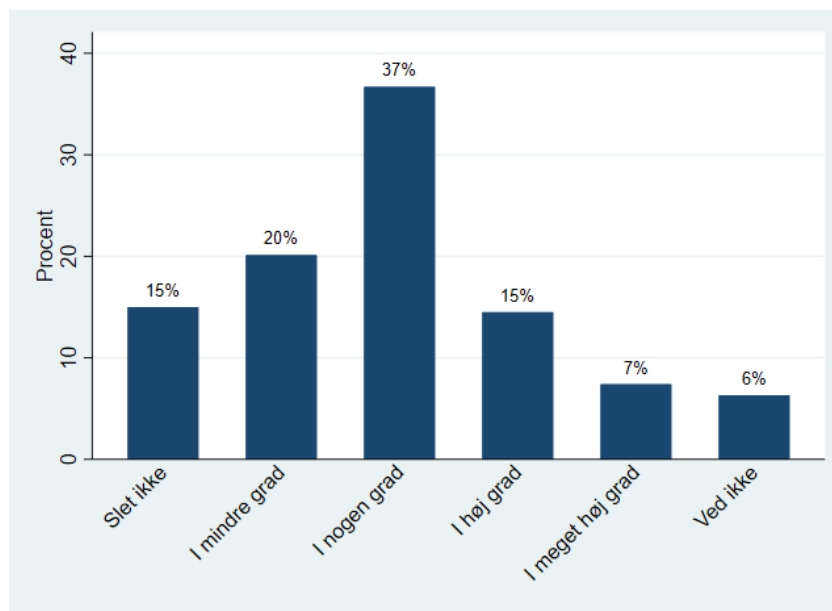
I forhold til aldersdimensionen er det tydeligt, at alder spiller en vis rolle i besvarelsen af dette spørgsmål. Eksempelvis er det forholdsvis få af de yngre i gruppen 18-34 år (8%), der oplever at det er vigtigt at tale med deres børn om døden (her må vi antage, at hvis de har børn, så er der almindeligvis tale om forholdsvis yngre børn), mens det samtidig er i underkanten af 1% af respondenterne i den ældste gruppe på 70+-årige, der mener, at det er vigtigt at tale med forældre om døden (som netop i denne gruppe ofte selv vil være døde). Derfor giver det god mening her at konkludere, at ens egen livssituation (i dette tilfælde alder) spiller ind på, hvem det er, man mener, at det er vigtigt at tale om døden med. Tabellen viser også, at det er i de to yngre grupper (18-54-årige), at vigtigheden af tale om døden med søskende, forældre, resten af familien og venner opleves som størst. Derudover viser svarene her også, at det for de to ældre grupper (55+ år) spiller en noget mindre rolle at tale med kolleger om døden, end det er tilfældet for de to yngre grupper (18-54 år). En årsag kan her også være, at forholdsvis flere i de ældste grupper allerede har forladt arbejdsmarkedet end blandt de yngre.

Det er desuden også et interessant fund, at det særligt er i gruppen af 70+-årige, at vigtigheden af at tale med f.eks. læge eller præst om døden opleves som mindst (0-2%).

Hvis vi ser på den geografiske dimension på dette spørgsmål, viser det sig, at det er i Hovedstaden, at der udtrykkes størst behov for at tale om døden både generelt og i forhold til hver af de specifikke svarkategorier i sammenligning med alle de øvrige regioner. Inden for hver svarkategori følger tendensen, som vi så ovenfor, med, at det fortrinsvis er ens partner og børn samt øvrige familie og venner, man finder det vigtigt at tale om døden med, mens det f.eks. i Syddanmark og Nordjylland er færre end 1%, der mener, at det er vigtigt at tale enten med ens læge eller anden sundhedsprofessionel om døden eller med en gejstlig person. Der er f.eks. flere i Hovedstaden (5%) og i Midtjylland (3%), der mener, at det er vigtigt at tale med praktiserende læge eller end anden sundhedsprofessionel om døden. Det er værd at bemærke, at der er absolut flest i Hovedstaden, der har markeret på flere af disse kategorier end i de andre regioner, hvilket kan tolkes som om, at beboerne i Hovedstaden – alt andet lige – mener, at det er vigtigt at tale med en bred vifte af mennesker om døden i forhold til de øvrige regioner.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Min partner	19%	9%	14%	14%	7%
Mine børn	15%	9%	11%	11%	6%
Mine søskende	10%	4%	6%	7%	3%
Mine forældre	13%	5%	7%	8%	4%
Resten af min familie	12%	4%	6%	7%	4%
Mine venner	13%	4%	5%	8%	4%
Mine kolleger	4%	1%	1%	1%	1%
Min praktiserende læge eller andre sundhedsprofessionelle	5%	1%	1%	3%	1%
Præst-imam-rabbiner eller andre fra et trossamfund	3%	1%	0%	2%	0%
Ingen af disse	2%	1%	2%	1%	1%
Total	96%	39%	54%	62%	30%

Undersøgelsens Spørgsmål 6 havde følgende ordlyd: ”Oplever du, at det er svært at tale om eller dele dine tanker og følelser om døden?”.

Svarene viser, at respondenterne i almindelighed ikke oplever, at det er svært at tale om døden eller dele deres tanker og følelser herom med andre. Det er således kun ca. hver femte, der svarer, at de i høj/meget høj grad oplever, at det er svært at tale om døden eller dele tanker herom. Det er lidt flere end dem (ca. 15%), der mener, at det slet ikke er svært at tale om døden. Flertallet (ca. 57%) mener således, at det i nogen/mindre grad er svært at tale om døden. Som tabellen nedenfor viser, så er der overordnet set ikke tale om markante kønsmæssige forskelle i denne opfattelse, om end der imidlertid er dobbelt så mange kvinder som mænd (ca. hver tiende kvinde, og kun hver tyvende mand), der mener, at det i meget høj grad er svært at tale om eller dele tanker og følelser om døden med andre, mens det er ca. hver fjerde mand (23%), der mener, at det i mindre grad er svært, mens det ca. er hver femte kvinde (18%).

	Kvinde	Mand
Slet ikke	15%	15%
I mindre grad	18%	23%
I nogen grad	37%	36%
I høj grad	15%	14%
I meget høj grad	9%	6%

Ved ikke	6%	6%
----------	----	----

Vender vi os mod aldersdimensionen, som det fremgår af nedenstående tabel, så er billedet forholdsvis entydigt, hvis vi ser på yderkategorierne. Særligt blandt de to ældre grupper (55+ år) er andelen af 'slet ikke'-svar samt 'i mindre grad'-svar en hel del højere end blandt særligt den yngste gruppe (18-34 år). På den baggrund kan det konkluderes, at de ældre i mindre grad end de yngre oplever, at det er svært at tale om eller dele tanker og følelser om døden med andre. Det er samtidig også tydeligt, at andelen af 'i meget høj grad'-svar daler i forhold til respondenternes alder, og det er således kun ca. 2% af de 70+-årige, der oplever, at det er svært at tale om eller dele tanker og følelser med andre om døden, hvorimod det er ca. 12% af den yngste gruppe (18-34 år), der mener dette – i de to mellemste aldersgrupper (35-69 år) er der ikke så betydelige udsving i svarene.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke	8%	14%	22%	19%
I mindre grad	11%	21%	25%	26%
I nogen grad	41%	35%	33%	38%
I høj grad	19%	15%	11%	12%
I meget høj grad	12%	8%	6%	2%
Ved ikke	9%	7%	3%	3%

I forlængelse af dette spørgsmål blev der i Spørgsmål 7 spurgt ind til, hvad respondenterne tror, at grunden er til, at det kan være svært at tale om døden? (Her kunne man med flere krydser markere ud for en række på forhånd angivne svarmuligheder).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Vi mangler i samfundet ord til at tale om døden med	13%	19%
At tale om døden skaber forlegenhed	14%	21%
At tale om døden skaber ubehag og frygt	32%	48%
At tale om døden gør mig trist til mode	26%	40%
At tale om døden gør mig bange for at dø	12%	18%
Det er spild af tid at tale om døden	3%	4%

Total	100%	150%
-------	------	------

Af de svarmuligheder, der på forhånd var angivet i spørgeskemaet, er det særligt kategorierne, der omhandler, at ”at tale om døden skaber ubehag og frygt” (48%) samt at ”tale om døden gør mig trist til mode” (40%), der er flest, der kan identificere sig med. Inden for forskningen i vores forhold til døden omtales det til tider, at vi savner et sprog til at tale om døden med (se f.eks. Walter 1991). Det mener imidlertid kun ca. 19% af respondenterne i undersøgelsen er tilfældet. Derudover er det også nævnt, at døden opleves som skamfuld og forlegenhedsskabende at beskæftige sig med i det moderne samfund (se f.eks. Elias 1983; Kellehear 2007). Det er der kun 21% af respondenterne, der mener. Samtidig er det kun 4%, der mener, at det er decideret spild af tid at tale om døden, hvilket understøtter tidligere svar fra undersøgelsen om, at det opleves som vigtigt at tale om døden for danskerne. Hvis vi ser på mulige kønsforskelle, så viser nedenstående tabel, at der ikke er tale om de store forskelle i svarene. Der er lidt flere mænd end kvinder, der mener, at det er ”spild af tid at tale om døden” (3% mod 1%), mens der er lidt flere kvinder end mænd, der mener, at det at tale om døden skaber frygt og ubehag, gør dem trist til mode og gør dem bange for at dø. Men kønsforskellene er meget begrænsede i forhold til besvarelsen af dette spørgsmål.

	Kvinde	Mand
Vi mangler i samfundet ord til at tale om døden med	10%	9%
At tale om døden skaber forlegenhed	10%	11%
At tale om døden skaber ubehag og frygt	25%	23%
At tale om døden gør mig trist til mode	22%	17%
At tale om døden gør mig bange for at dø	11%	8%
Det er spild af tid at tale om døden	1%	3%
Total	79%	71%

Ser vi nærmere på aldersfordelingen i svarene på dette spørgsmål, så er det tydeligt, at særligt den ældre gruppe (+70 år) sammenlignet med alle de andre aldersgrupper ikke i særlig grad oplever, at døden skaber forlegenhed, gør dem trist til mode, skaber ubehag og frygt eller gør dem bange for at dø. Faktisk er det også i denne aldersgruppe samt gruppen af 55-69-årige, at der er absolut færrest, der mener, at det er spild af tid at tale om døden (ca. 0.5%), hvor tallet er højst i den yngste aldersgruppe (18-34 år) med 2%. Der er desuden på tværs af alle aldersgrupperne entydighed i svaret om,

hvorvidt vi mangler et spørg til at tale om døden med – det mener ca. hver tyvende inden for hver aldersgruppe. Samtidig ses det, det er hos den ældste gruppe (70+ år), at det at tale om døden hos færrest opleves som forlegenhedsskabende (4%), og det er også her, at tale om døden skaber mindst ubehag og frygt (7%) og gør færrest trist til mode (6%) i modsætning til de tre øvrige alderskategorier.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Vi mangler i samfundet ord til at tale om døden med	5%	6%	4%	4%
At tale om døden skaber forlegenhed	4%	6%	7%	4%
At tale om døden skaber ubehag og frygt	13%	18%	11%	7%
At tale om døden gør mig trist til mode	11%	15%	8%	6%
At tale om døden gør mig bange for at dø	6%	7%	3%	2%
Det er spild af tid at tale om døden	2%	1%	0%	0%
Total	41%	53%	33%	23%

I forbindelse med dette spørgsmål om, hvad der er, der kan gøre det svært at tale om døden, kunne respondenterne angive mere kvalitative svar under kategorien 'Andet'. Her svarede flere bl.a., at de ikke oplever, at det er svært at tale om døden, mens andre bemærker, at det særligt er deres omgivelser, der bliver triste og ulykkelige, når man taler om døden. En noterede sig desuden lakonisk: "De andre er bange for døden, men ikke jeg". En anden konstaterede: "Døden er det sidste farvel, som de færreste ønsker at tale/høre på".

Døden i medierne – den medierede død

Det er fra forskellige sider i faglitteraturen blevet hævdet, at vi i stigende grad møder døden gennem medier i dag i forhold til tidligere, og at det derfor er et kendetegn ved nutidens forhold til døden, at det i vid udstrækning er medieret (se f.eks. Jacobsen 2016, Sumiala 2021). I undersøgelsens følgende spørgsmål var fokus derfor på døden i medierne – måske et af de steder, hvor vi i dagens samfund oftest støder på døden (f.eks. gennem nyhedsudsendelser, tv-dokumentarer, podcasts, internettet mv.). Spørgsmål 8 var et todelt spørgsmål, der lød som følger: "Vi bliver med mellemrum præsenteret for døden i medierne – både den virkelige død i nyhedsudsendelser/dokumentarer og den fiktive død i film/tv-serier. Hvad mener du om disse udsagn? (Her kunne respondenterne kvalificere deres svar ud fra følgende to kategorier): 8a. Den virkelige død fylder: *For meget/Tilpas/For lidt/Ved ikke*. 8b. Den fiktive død (f.eks. i film og tv-serier) fylder: *For meget/Tilpas/For lidt/Ved ikke*.

Her viser svarene, at der er en del forskelle i vurderingen af omfanget af den måde, som temaet om døden dækkes på i medierne. Mens næsten halvdelen mener at både den virkelige død (44%) og den fiktive død (50%) fylder tilpas, hvor 'den fiktive død' henviser til gengivelsen af døden i f.eks. film og tv-serier. Til gengæld mener ca. hver fjerde (26%), at den virkelige død fylder for lidt, mens 8% mener, at den fylder for meget. Samtidig mener 4%, at den fiktive død fylder for lidt, mens 22% synes, at den fylder for meget. Der er således betydeligt flere, der mener, at den virkelige død fylder for lidt i forhold til dem, der mener, at den fiktive død fylder for lidt. Det er desuden tæt på halvdelen af danskerne, der mener, at døden (både den virkelige og den fiktive) fylder 'tilpas' i medierne, men der er imidlertid en hel del flere, der ønsker, at den virkelige død skal fylde mere (og som mener, at den fiktive død fylder for meget) end respondenter, der mener det modsatte (at den virkelige død skal fylde mindre og den fiktive død skal fylde mere i medierne). Der er desuden i næste begge svarkategorier ca. 1/4, der svarer 'ved ikke'.

	For meget	Tilpas	For lidt	Ved ikke
<i>Den virkelige død fylder:</i>	8%	44%	26%	22%
<i>Den fiktive død fylder:</i>	22%	50%	4%	24%

Ser vi på kønsdimensionen, så er der flest af både mænd (51%) og kvinder (38%), der mener, at den virkelige død fylder 'tilpas', mens de mest adskiller sig i forhold til, om den virkelige død fylder for meget, hvor 11% af kvinderne svarer dette, mens det kun er 6% af mændene. Ser vi på den fiktive død, så er der ca. halvdelen af både mænd (53%) og kvinder (47%), der mener, at den fylder 'tilpas'. Samtidig er der flere mænd (26%) end kvinder (18%), der mener, at den fiktive død fylder for meget.

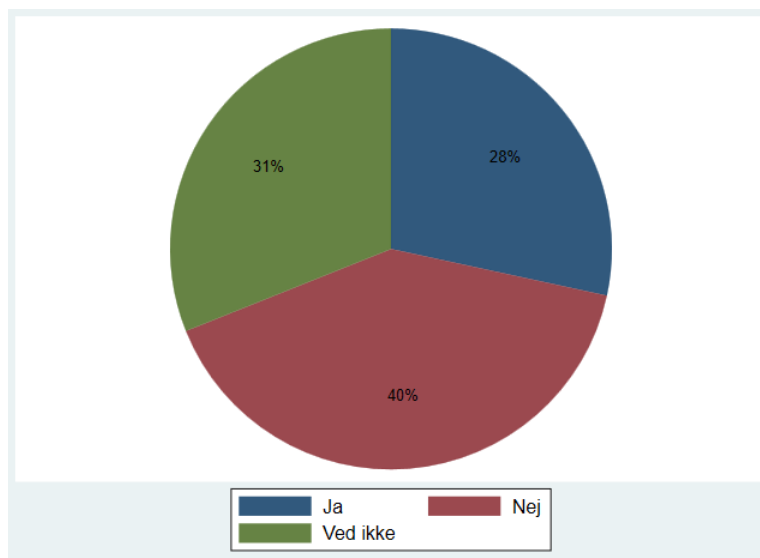
	For meget	Tilpas	For lidt	Ved ikke
<i>Den virkelige død fylder:</i>				
Kvinde	11%	38%	27%	24%
Mand	6%	51%	24%	19%
<i>Den fiktive død fylder:</i>				
Kvinde	18%	47%	5%	30%
Mand	26%	53%	3%	18%

Hvis vi i stedet ser på aldersdimensionen, så er det fælles på tværs af alle aldersgrupperne, at de oplever, at både den virkelige død (38-52%) og den fiktive død (34-57%) fylder 'tilpas', hvilket flest har svaret inden for de forskellige alderskategorier. Til gengæld er der en flere i aldersgruppen 35-54 år, der mener, at den virkelige død fylder for meget (12%) i forhold til de andre aldersgrupper (5-9%), mens der til gengæld blandt de to ældste aldersgrupper (55-70+ år) er betydeligt flere, der mener, at den fiktive død fylder for meget (31-40%), mens det blot er 10-16% i de to yngste aldersgrupper (18-54 år), der mener dette. Man kan således sige, at forholdsvis flere i de ældste aldersgrupper (55+ år) mener, at den fiktive død fylder for meget, mens der i de yngste aldersgrupper (18-54 år) er flere, der mener, at den virkelige død fylder for meget sammenlignet med de to ældste aldersgrupper. Der er desuden 10% i den yngste aldersgruppe (18-34 år), der mener, at den fiktive død fylder for lidt, mens det for den ældste aldersgruppes (70+ år) vedkommende er tæt på 0%, der er enige heri.

	For meget	Tilpas	For lidt	Ved ikke
<i>Den virkelige død fylder:</i>				
18-34 år	9%	43%	23%	25%
35-54 år	12%	38%	27%	23%
55-69 år	6%	49%	29%	16%
70+ år	5%	52%	26%	17%
<i>Den fiktive død fylder:</i>				
18-34 år	10%	57%	10%	23%
35-54 år	16%	54%	4%	26%
55-69 år	31%	47%	2%	20%
70+ år	40%	34%	0%	26%

Opsummerende på denne del om døden i medierne kan det konstateres, at der er forholdsvis udbredt opfattelse på tværs af både køn og alder af, at både den virkelige og den fiktive død fylder 'tilpas' (meget eller lidt afhængigt af vurderingen) i mediebilledet, og at der således ikke er et udbredt ønske om, at døden som sådan (virkelig som fiktiv) skal fylde hverken mere eller mindre i mediebilledet.

I forlængelse heraf lød det næste Spørgsmål 9, der var det sidste i denne sektion, som følger: ”Ville du ønske, at der var mere fokus på døden – både den virkelige og den personlige død – i medierne (tv, radio, podcasts mv.)?”.

I svarene på dette spørgsmål er det tydeligt, at respondenterne er meget delte – endda med en betydelig andel på næsten 1/3, der svarer ’ved ikke’. Flertallet på godt og vel 40% svarer, at de ikke ønsker, at der skal være mere fokus på døden i medierne end for nuværende, mens 28% svarer, at de gerne så, at der var mere fokus på døden i medierne. Alt i alt tyder dette på, at der ikke er et udbredt ønske blandt danskerne om, at døden skal fylde mere i mediebilledet, end tilfældet er i dag.

	Kvinde	Mand
Ja	29%	28%
Nej	37%	44%
Ved ikke	34%	28%

Kønsfordelingen i forhold til dette spørgsmål er forholdsvis ens med lidt flere mænd end kvinder (44% mod 37%), der ikke mener, at døden bør fylde mere i medierne. I forhold til aldersfordelingen, som det fremgår nedenfor, så er der heller ikke tale om markante forskelle. Dog er der lidt færre (22%) i den ældste alderskategori (70+ år), der ønsker, at døden skal fylde mere i medierne end i de andre aldersgrupper (mellem 28-35%).

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	28%	28%	35%	22%
Nej	41%	40%	38%	45%
Ved ikke	31%	32%	27%	33%

Opsamling

Opsamlende på denne første del af undersøgelsen omhandlende døden som tabu og det at tale om døden kan det konstateres, at respondenterne og dermed danskerne (da der er tale om en repræsentativ landsdækkende undersøgelse) ikke oplever, at døden er stærkt tabuiseret i nutidens samfund, men samtidig angiver halvdelen, at døden trods alt i en vis grad er tabubelagt. Det er således kun hver femte, der mener, at døden 'slet ikke' eller kun 'i mindre grad' er et tabu. Det er også tydeligt, at man med 'tabu' fortrinsvis mener, at det er svært at tale om døden, at den er ubehagelig at beskæftige sig med, og at vi er bange for den. Der er ikke tale om markante køns- og aldersmæssige eller geografiske forskelle i oplevelsen heraf. Samtidig hermed mener størsteparten af danskerne imidlertid også, at det er vigtigt at tale om døden, hvilket udgør 4/5 af svarene. Her er der en vis forskel mellem kvinder og mænd, hvor flere kvinder betoner vigtigheden heraf. De primære grunde til, at det opleves som vigtigt at tale om døden, er, at det føles godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre, og at det er vigtigt at forberede sig selv og sine nærmeste på døden ved at tale om den. I denne forbindelse noteres der en del både aldersmæssige og geografiske forskelle i svarene. Det er fortrinsvis ens partner, børn samt nærmeste familie og venner, man finder det vigtigt at tale om døden med, mens det kun i ret begrænset grad er kolleger, praktiserende læge/sundhedsprofessionelle eller repræsentanter for et trossamfund, man udtrykker et behov for at tale om døden med.

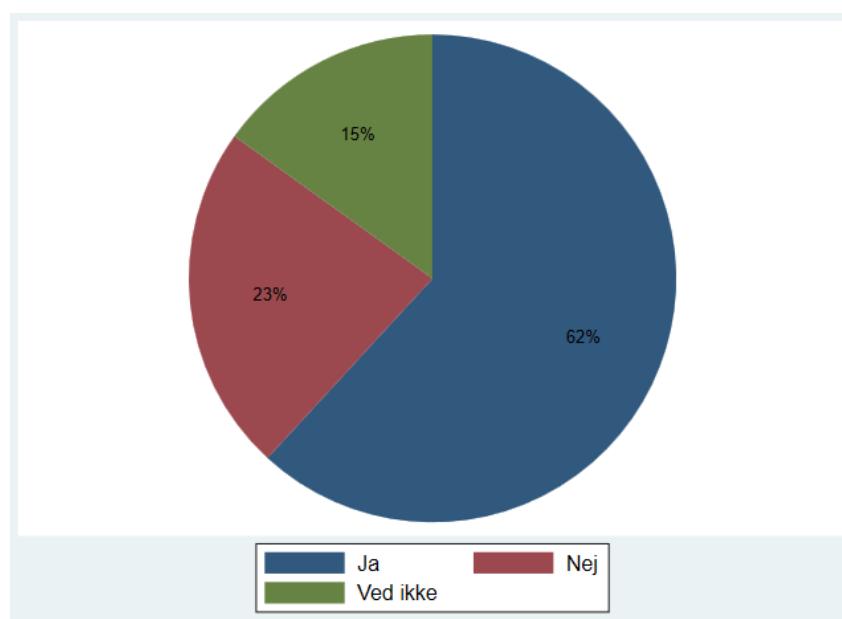
Flest af respondenterne mener, at det 'i nogen grad' er svært at tale om eller dele tanker og følelser om døden (godt en tredjedel), mens lidt mere end en tredjedel mener, at det 'slet ikke/i mindre grad' er tilfældet, og ca. hver femte mener, at det 'i høj/meget høj grad' er tilfældet. Respondenterne mener, at den primære årsag til, at det kan være svært at tale om døden, er, at det skaber ubehag og frygt og gør en trist til mode, mens kun meget få (ca. 1/20) mener, at det skyldes, at det er spild af tid at tale om døden. Slutteligt blev der spurgt ind til den måde, hvorpå døden repræsenteres i mediebilledet. Her er det indtrykket fra svarene, at danskerne – om end med visse betydelige særligt aldersmæssige forskelle – oplever, at omfanget af gengivelsen af døden i medierne (både af den virkelige og den fiktive) er 'tilpas', hvilket ca. halvdelen udtrykker. Der er imidlertid flere, der mener, at den fiktive død fylder for meget, og at den virkelige død samtidig fylder for lidt (ca. hver fjerde), og her er det

særligt de yngre, der mener, at de ældre, der mener, at den fiktive død fylder for meget. Der er desuden også kun ca. 1/4, der mener, at de ønsker, at døden skal være mere i fokus i mediebilledet, end det er tilfældet i dag, mens 2/5 svarer, at det ønsker de ikke.

Del 2: Ritualer i forbindelse med døden

Betydningen af ritualer

Undersøgelsens anden hoveddel fokuserer på danskernes forhold til en række forskellige ritualer i forbindelse med døden. Her blev der både spurgt ind til eksisterende og traditionelle ritualer, til nyere ritualer samt til fremtidige mulige ritualer. Det har været et gennemgående tema i en del forskning omkring det moderne samfund i almindelighed og vores forhold til døden i særdeleshed, at ritualer og traditioner spiller en stadig mindre rolle i samfundet og for mennesker – også i forbindelse med de store overgangsbegivenheder i livet, som eksempelvis døden repræsenterer. Årsagen hertil har været funderet på en tese om en tiltagende sekularisering af samfundet, hvor religion og tro fylder stadig mindre. Andre har derimod noteret sig et ønske om en 'genritualisering', hvor både gamle ritualer og traditioner genopdages og nye ritualer kommer til (se f.eks. Jacobsen 2016). Spørgsmål 10 i undersøgelsen lød som følger: "Oplever du, at ritualer (både folkekirkelige og andre) er vigtige i forhold til at håndtere døden?".

Her er det 62% af respondenterne, der svarer, at de mener, at ritualer – både folkekirkelige og andre – er vigtige i forbindelse med døden, mens ca. fjerdedel ikke mener, at ritualer er vigtige i håndteringen af døden. Dette er forholdsvis opsigtsvækkende, når vi ved, at der i forbindelse med *alle* dødsfald udføres en række forskellige ritualer til tider både før døden, lige efter døden, ved begravelsen og ligeledes senere som en del af minde- og sorgarbejdet. Samtidig ved vi, at et stort flertal af danskerne stadigvæk benytter Folkekirken i forbindelse med begravelsesceremonien. Det rejser derfor

naturligvis spørgsmålet, hvad respondenterne har opfattet med ordet 'ritualer' – og om de har tænkt det i en mere snæver folkekirkelig forstand (f.eks. i forbindelse med en kirkelig begravelsesceremoni) eller en bredere forstand. Ser vi på den kønsmæssige fordeling, så er det tydeligt, at en betydeligt større andel af mændene ikke mener, at ritualer i forbindelse med døden er vigtige i forhold til kvinder. Her er det 28% af mændene, der svarer 'nej', mens det blot er 18% af kvinderne. Samtidig er der en større del af kvinderne (19%), der svarer 'ved ikke', i modsætning til kun 12% af mændene.

	Kvinde	Mand
Ja	63%	60%
Nej	18%	28%
Ved ikke	19%	12%

Ser vi nedenfor på aldersdimensionen, så er den mest markante forskel, at der blandt den yngste gruppe i undersøgelsen (18-34 år) i højere grad end de øvrige aldersgrupper er svaret 'nej' til, at ritualer i forbindelse med døden er vigtige. I denne yngste gruppe er det mere end hver fjerde (28%), der svarer 'nej', mens det kun er lidt over halvdelen, der i samme gruppe har svaret 'ja'. Samtidig er det næsten en femtedel, der svarer 'ved ikke'. I forhold til de tre andre aldersgrupper er svarene forholdsvis ens, om end der i den næst yngste gruppe (35-54 år) også er lidt færre, der mener, at ritualer er vigtige, end i de to ældre grupper. Meget tyder således på, at alder spiller en vis rolle i opfattelsen af, hvorvidt ritualer i forbindelse med døden er vigtige eller ej.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	53%	63%	68%	65%
Nej	28%	22%	22%	21%
Ved ikke	19%	15%	10%	14%

I forlængelse af dette spørgsmål blev der til dem, der havde svaret 'ja' til ovenstående, i Spørgsmål 11 spurgt om følgende: "Hvis ja, hvorfor er ritualer vigtige" (med mulighed for at svare med flere krydser ud for en række angivne svarkategorier). I nedenstående tabel fremgår det, at særligt det, at ritualer kan skabe en følelse af tryghed, trøst og styrke i en svær tid betød mest (med ca. 50% ud for hver af disse kategorier), mens forudsigelighed, mening og et kulturelt fællesskab lå en hel del lavere (med ca. 27-36%), og mindst betydning af disse mulige opstillede kategorier havde den, der omhandlede ritualernes evne til at knytte an til et religiøst fællesskab (med 16%). Det er således færre end

hver femte, der mener, at ritualerne i forbindelse med døden er vigtige på grund af deres tilknytning til et religiøst fællesskab.

	Procent af svar	Procent af tilfælde
De skaber tryghed	19%	50%
De skaber forudsigelighed	11%	30%
De skaber mening	14%	36%
De tilbyder trøst	19%	50%
De giver styrke i en svær tid	21%	56%
De knytter mig til et kulturelt fællesskab	10%	27%
De knytter mig til et religiøst fællesskab	6%	16%
Total	100%	265%

Hvis vi ser på forskellene mellem kvinder og mænd i denne forbindelse, så er det fortrinsvis i forhold til, at en del flere kvinder end mænd mener, at ritualerne skaber tryghed og mening og tilbyder trøst og styrke, mens der i forhold til de øvrige kategorier er tale om mindre forskelle. Man kan herud fra konkludere, at kvinder – i det mindste i forhold til de her opstillede svarkategorier – mener, at ritualerne har en større betydning i forbindelse med døden end for mændene vedkommende, da der ikke er nogen af kategorierne, hvor mændene er overrepræsenterede i forhold til kvinderne.

	Kvinde	Mand
De skaber tryghed	29%	21%
De skaber forudsigelighed	16%	14%
De skaber mening	21%	15%
De tilbyder trøst	28%	23%
De giver styrke i en svær tid	30%	26%
De knytter mig til et kulturelt fællesskab	13%	13%
De knytter mig til et religiøst fællesskab	8%	8%
Total (procent af tilfælde)	145%	120%

Vi så ovenfor, at de ældre grupper var mere tilbøjelige til at mene, at ritualer spiller en vigtig rolle i forbindelse med døden end de yngre. I forhold til de respondenter, der på tværs af aldersgrupperne

har svaret 'ja' til, at ritualer spiller en vigtig rolle, er der også visse aldersmæssige ligheder og forskelle. Fælles for alle aldersgrupperne er det, at de på tværs af grupperne i nogenlunde samme grad mener, at ritualer tilbyder et kulturelt (ca. 5-8%) og/eller religiøst fællesskab (ca. 3-5%). Der er imidlertid betydeligt færre i den ældste gruppe (70+ år), der mener, at ritualerne skaber tryghed eller forudsigelighed i forhold til de tre øvrige aldersgrupper. Det samme gør sig gældende i forhold til, at ritualerne skaber mening, tilbyder trøst og giver styrke i en svær tid, hvor det i alle disse tre kategorier er den ældste gruppe, der ligger lavest, efterfulgt af den næstældste gruppe.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
De skaber tryghed	12%	17%	12%	9%
De skaber forudsigelighed	7%	12%	8%	3%
De skaber mening	10%	13%	7%	6%
De tilbyder trøst	13%	20%	10%	8%
De giver styrke i en svær tid	12%	19%	14%	10%
De knytter mig til et kulturelt fællesskab	5%	8%	8%	5%
De knytter mig til et religiøst fællesskab	3%	6%	3%	4%
Total (procent af tilfælde)	62%	96%	62%	45%

Vender vi os mod den geografiske dimension i svarene, så viser det sig, at det er i Hovedstaden, at markant flest har svaret ud for de enkelte kategorier. Det er således i Hovedstaden, at flest har angivet, at ritualerne giver styrke i en svær tid (18%), tilbyder trøst (16%), skaber tryghed (16%), skaber mening (12%) og sikrer forudsigelighed (9%), mens Midtjylland og Syddanmark følger umiddelbart efter, og med Sjælland og Nordjylland med færrest, der har markeret dette. I Nordjylland er det desuden under 1%, der mener, at ritualerne knytter en til et religiøst fællesskab, mens det i Hovedstaden er 5%, der angiver dette. Det er også i Hovedstaden (9%), at ca. dobbelt så mange i sammenligning med resten af landet (ca. 4-5%) angiver, at ritualerne knytter dem til et kulturelt fællesskab.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
De skaber tryghed	16%	7%	10%	11%	5%
De skaber forudsigelighed	9%	4%	6%	7%	4%
De skaber mening	12%	6%	6%	8%	3%
De tilbyder trøst	16%	7%	10%	13%	4%

De giver styrke i en svær tid	18%	8%	12%	13%	5%
De knytter mig til et kulturelt fællesskab	9%	4%	4%	5%	4%
De knytter mig til et religiøst fællesskab	5%	3%	3%	4%	0%
Total	86%	38%	51%	62%	28%

I forhold til de kvalitative svar i forbindelse med dette spørgsmål, så var der flere, der mener, at det vigtige ved ritualerne i forbindelse med død og begravelse er, at de giver mulighed for en ”ordentlig afsked” og er en ”god måde” at afslutte et liv på – ligesom dåben begyndte det hele, så ”cirklen er sluttet”, som en respondent bemærker. Samtidig noterer flere sig, at ritualerne skaber et fællesskab blandt de efterladte, mens det også nævnes, at ritualerne kan hjælpe i sorgbearbejdningen og gøre det muligt at komme videre for de efterladte.

Forskellige ritualformer

I undersøgelsen blev der også spurgt til en række nyere eller nye rituelle praksisser. Spørgsmål 12 lød derfor som følger: ”Har du hørt om følgende nyere ritualer og/eller praksisser i forbindelse med døden, hvoraf flere allerede er implementeret i Danmark?” (Her kunne man markere med flere krydser ud for en række udvalgte svarkategorier).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Askespredning over åbent hav	27%	67%
Vandkremering-resomation	3%	8%
Skov- og naturbegravelse	19%	48%
Frysetørring af lig	4%	8%
Spontanaltre	1%	2%
Borgerlig begravelse eller bisættelse	17%	42%
Markering for afdøde på Allehelgensaften	9%	23%
Alternativ kisteudsmykning	6%	15%
Ateistisk eller humanistisk begravelse/bisættelse	7%	16%
Nej	7%	17%
Total	100%	246%

Ud fra de oplyste typer af ritualer, hvoraf flere allerede findes i en dansk kontekst, kom undersøgelsen frem til, at særligt askespredning over åbent hav var et fænomen, som lidt mere end 2/3 af respondenterne kendte til (67%). Derudover var der også hos en større gruppe kendskab til henholdsvis skov- og naturbegravelse (48%) og borgerlig begravelse/bisættelse (42%%). Det var 15-16%, der kendte til fænomenet ateistisk/humanistisk begravelse og alternativ kisteudsmykning, ca. en fjerdedel (23%) var bekendte med markering af de afdøde på Allehelgensaften, mens det var 8%, der havde hørt om henholdsvis vandkremering/resomation og frysetørring af lig. Det var blot 2%, der angav at have hørt om spontanaltre (eller havde hørt om fænomenet), hvilket vi vender tilbage til senere. Kategorien 'Nej' dækker her over de respondenter, der i undersøgelsen har markeret, at de *ikke* kender til nogen af de omtalte ritualer – dette svar (der udgør 7% af de samlede svar) skal dog tages med et vist forbehold, da der blandt disse 'nej'-svar også findes respondenter, der reelt har afkrydset i de andre svarkategorier.

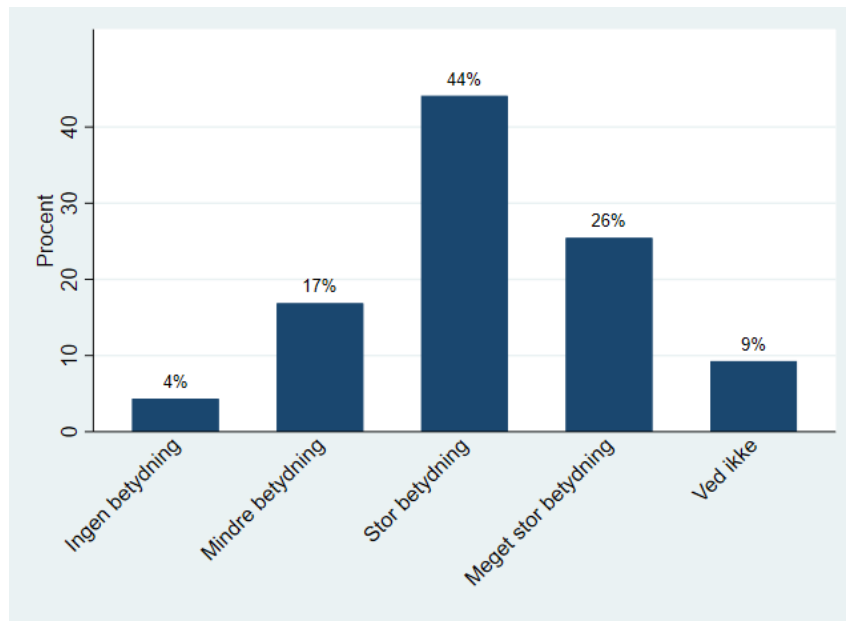
Efterfølgende blev respondenterne spurgt om vigtigheden af forskellige ritualer. Spørgsmål 13 var derfor som følger: ”Når mennesker dør, kan der være visse ritualer, der ønskes gennemført. Marker ud fra følgende liste de ritualer, du i den forbindelse mener er vigtige” (Her var der oplyst en række svarmuligheder).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Tænde et lys for afdøde	20%	46%
Åbne vinduet, så sjælen kan flyve ud	13%	29%
Bede en bøn for afdøde	12%	27%
Synge en sang eller samle	15%	36%
Foretage en udsyngning af afdøde (f.eks. fra plejehjem)	8%	20%
Oprette et privat mindealter i eget hjem	2%	5%
Melde offentligt ud på sociale medier om den pågældendes død	10%	24%
Indrykke en dødsannonce i en avis	13%	29%
Skrive en nekrolog om afdøde	6%	13%
Oprette en online-mindeside	1%	3%
Total	100%	232%

Ud fra svarene på denne opstilling af forskellige ritualtyper er det tydeligt, at respondenterne særligt fandt følgende ritualer vigtige – vel at mærke at man har markeret, at flere ritualer opleves som vigtige uden angives af grad af betydning. Vigtigst var det at tænde et lys for afdøde (mente ca. halvdelen, 46%), synge en sang eller en salme (mente ca. hver tredje, 36%), åbne vinduet så sjælen kan flyve ud, bede en bøn for afdøde, indrykke en dødsannonce samt melde offentligt ud om dødsfaldet på de sociale medier (mente ca. 25-30%), 20% mente at en udsyngning af afdøde (f.eks. fra plejehjem) var vigtigt, mens det at skrive en nekrolog for afdøde (13%), oprette et privat mindealter i eget hjem (5%) eller oprette en online-mindeside (3%) ikke var noget, ret mange anså som vigtige ritualer.

I de kvalitative svar til dette spørgsmål blev der omtalt en række forskellige ritualer, som respondenterne mente var vigtige, herunder bl.a. at ”spise sammen og tale minder”, ”afspille den afdødes yndlingsmusik”, ”plante en blomst eller et træ” for afdøde, ”give billeder og tegninger med i kisten”, ”besøge kirkegården”, ”flage på halvt” og ”ringe privat til folk” for at trøste og dele minder. Flere svarede, at det med ritualer var meget afhængigt af, hvem det var, der var død.

Undersøgelsens næste spørgsmål omhandler betydningen af den efter begravelsen følgende private mindebegivenhed (ofte betegnet som ’gravøl’). Spørgsmål 14 lød som følger: ”Efter begravelser/bisættelser afholdes der ofte en privat mindehøjtid (’gravøl’). Hvilken betydning mener du, at denne mindehøjtid har både for afskeden med og mindet om afdøde?”. Som det fremgår af søjlediagrammet, så er det 70% af respondenterne, der mener, at den private mindehøjtid har en stor/meget stor betydning, mens det er hver femte, der mener, at den har en mindre/ingen betydning. Det er dermed et betydeligt flertal, der mener, at ’gravøllet’ spiller en stor rolle i afskeden med og mindet om den afdøde, og at det dermed er et vigtigt ritual.

Vender vi os mod kønsdimensionen, så er der ikke tale om store forskelle, om end flere kvinder end mænd mener, at mindehøjtiden har en meget stor betydning (29% mod 22%), samtidig med at flere mænd end kvinder mener, at mindehøjtiden har en mindre betydning (19% mod 14%).

	Kvinde	Mand
Ingen betydning	4%	5%
Mindre betydning	14%	19%
Stor betydning	42%	46%
Meget stor betydning	29%	22%
Ved ikke	11%	8%

Hvis vi ser på den aldersmæssige fordeling i svarene, så viser det sig, at også her er udsvingene ret begrænsede. Der er færre i de unge aldersgrupper (18-54 år), der mener, at mindehøjtiden spiller ingen eller en mindre rolle (samlet ca. 18-20% mod 22-28% i de ældre aldersgrupper). Det er også i den yngste aldersgruppe, at hele 15% svarer 'ved ikke', mens der i den ældste aldersgruppe (70+ år) er næsten en fjerdedel (23%), der mener, at den har 'mindre betydning', hvilket er en del flere end i de øvrige tre aldersgrupper. Det er desuden særligt i grupperne, der dækker alderen 35-69 år, at vi finder flest, der mener, at mindehøjtiden har en meget stor betydning (ca. 30%), også selvom udsvingene er ret begrænsede.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ingen betydning	3%	5%	4%	5%
Mindre betydning	17%	13%	18%	23%
Stor betydning	44%	44%	45%	44%
Meget stor betydning	21%	29%	28%	22%
Ved ikke	15%	9%	5%	6%

Vender vi os mod den geografiske fordeling, så er der ikke tale om markante udsving. Dem, der har svaret, at mindehøjtidet spiller 'ingen betydning' eller 'mindre betydning', udgør på tværs af regionerne 17% i den laveste ende i Hovedstaden og 24% i den højeste ende i henholdsvis Sjælland og Syddanmark. Der er således færrest i Hovedstaden, der mener, at mindehøjtidet ikke betyder ret meget. I forhold til dem, der har svaret enten 'stor betydning' eller 'meget stor betydning', så er det i henholdsvis Hovedstaden (74%) og Midtjylland (71%), at flest svarer dette, mens det er i Syddanmark (64%) og Sjælland (68%) samt Nordjylland (68%), at færrest mener dette. Det er til gengæld i Region Sjælland, at flest (32%) svarer, at mindehøjtidet har 'meget stor betydning'.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ingen betydning	3%	6%	5%	4%	4%
Mindre betydning	14%	18%	19%	17%	19%
Stor betydning	47%	36%	45%	43%	49%
Meget stor betydning	27%	32%	19%	28%	19%
Ved ikke	9%	8%	12%	8%	9%

Udover den private mindehøjtid, der både kan afholdes i eget hjem eller i et forsamlingshus, på en restauration eller andetsteds, der findes der også en række andre ritualer, der kan betydningsfulde for de efterladte efter et dødsfald. Derfor blev respondenterne i Spørgsmål 15 spurgt om følgende: "Hvilke ritualer synes du har betydning for at mindes den afdøde også længe efter afholdelse af begravelsen/bisættelsen?" (med en række på forhånd oplyste svarkategorier og med mulighed for at angive graduering af betydningen af svarene).

	Ingen betydning	Mindre betydning	Stor betydning	Meget stor betydning	Ved ikke
At besøge kirkegården eller begravelsespladsen, hvor afdøde er bisat/begravet	9%	24%	37%	22%	8%
At besøge et sted af særlig betydning for den afdøde	15%	23%	36%	13%	13%
At have et mindealter hjemme	51%	21%	8%	3%	17%
At have en mindeside online	57%	19%	6%	3%	17%
At markere den afdødes fødselsdag- eller dødsdag	16%	29%	32%	11%	12%
At have en dag, hvor man mindes de døde i fællesskab (f.eks. Allehelgensaften)	32%	25%	19%	7%	17%
At have egne, personlige ritualer for at mindes afdøde	14%	18%	34%	19%	15%
At kunne tage urnen med hjem	35%	22%	14%	5%	24%

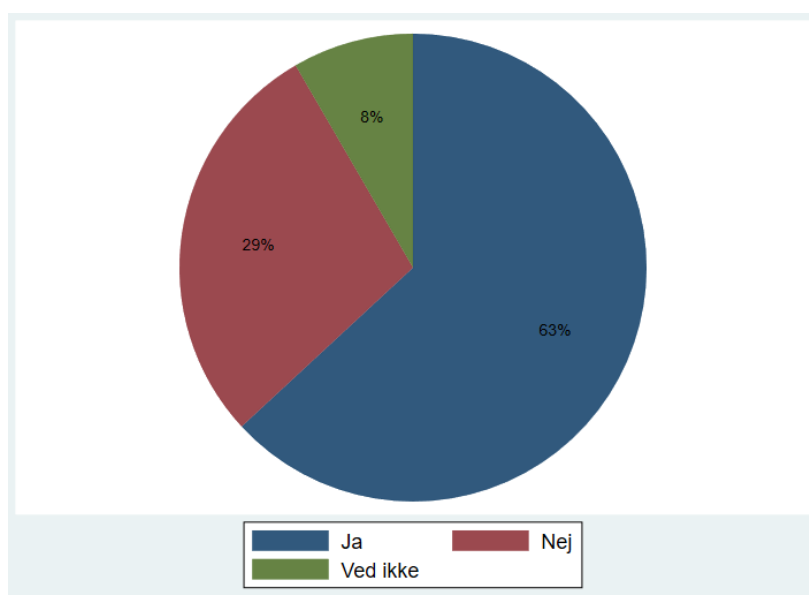
Ud fra respondenternes svar er det tydeligt, at to af de absolutte topscorere i denne forbindelse set ud fra, hvilke kategorier, der er flest, der har markeret 'stor/meget stor betydning' ved, er henholdsvis "At besøge kirkegården eller gravpladsen, hvor afdøde er bisat/begravet" med 59% og "At besøge et sted af særlig betydning for den afdøde" med 49%. Det er her interessant at bemærke, at begge disse kategorier er meget stedbundne – altså knyttet til bestemte steder af betydning for sorg- og mindearbejdet. Den kategori, der scorede fjerdepladsen på disse to vægtninger (stor/meget stor betydning), var "At markere den afdødes fødsels- eller dødsdag" (43%), hvilket til gengæld er en særlig tidsrelateret kategori. Kategorien "At have egne, personlige ritualer for at mindes afdøde" var der 53%, der mente havde stor/meget stor betydning, hvilket altså er den kategori, der scorer næsthøjest her. "At have en dag, hvor man mindes den afdøde i fællesskab (f.eks. Allehelgensaften)" var der 26%, der fandt havde stor/meget stor betydning. I Danmark er det ikke muligt at tage urnen med afdødes aske med hjem, hvorimod dette er muligt i en række andre samfund (eksempelvis i USA). Til gengæld havde det mindre betydning for respondenterne at have netop denne mulighed, da det kun var ca. hver femte (19%), der fandt, at dette havde stor/meget stor betydning. Samtidig var det i denne kategori næsten hver fjerde (24%), der havde svaret 'ved ikke', hvilket vidner om en vis usikkerhed om, hvad

man skal tænke og svare i denne sammenhæng. De to kategorier, som færrest efterspurgte og derfor fandt mindst vigtige, var henholdsvis ”At have et mindealter hjemme” (11%) og ”At have en online mindeside” (9%).

Spontane ritualer

De ritualer, der ofte optræder i forbindelse med dramatiske eller tragiske dødsfald, der har fundet sted i det offentlige rum enten som følge af ulykke, vold eller mord, kaldes inden for forskningslitteraturen på dansk ofte for ’spontansorg’, mens de genstande, der efterlades på dødsstedet (lys, blomster, breve, bamser, balloner mv.), kaldes for ’spontanalter’ (se f.eks. Jacobsen 2007). Disse ritualer var også til stede i forbindelse med en række nylige hændelser som i sagen om den myrdede unge kvinde Mia Skadhauge Stevn og den druknede unge mand Oliver Ibæk Lund i Aalborg i februar 2022 samt i forbindelse med højtideligholdelsen af de dræbte i Field’s indkøbscenter i København i sommeren 2022. Det skal understreges, at denne undersøgelse blev gennemført *før* skyderiet i Field’s og afholdelsen af minderitualerne der. Vi kender også denne type af ritualer i forbindelse med kendte menneskers død, som f.eks. da Prinsesse Diana blev dræbt i en trafikulykke i 1997 (se f.eks. Kear & Steinberg 1999; Walter 1999). Fælles for denne type af ritualer er også, at de ofte opnår betydelig omtale i medierne. I det tidligere Spørgsmål 12 var der kun 2%, der i forbindelse med dette spørgsmål havde angivet at have kendskab til begrebet/fænomenet ’spontanalter’.

I Spørgsmål 16 blev respondenterne spurgt om følgende: ”Når mennesker dør under ofte dramatiske omstændigheder i det offentlige rum, eller når kendte mennesker dør, oprettes der til tider små samlinger af lys, blomster og andre genstande, enten netop der, hvor de døde, eller på særligt symbolske steder, hvor de sørgende forsamles – man kalder dette for ’spontanalter’ og ’spontansorg’. Kender du til fænomenerne spontansorg og spontanaltre?”.

Undersøgelsen viste, at ca. 2/3 (63%) af respondenterne faktisk alligevel kendte til fænomenerne spontansorg og spontanaltre, mens det var under 1/3 (29%), der ikke kendte til dem. Der er således et forholdsvis udbredt kendskab til disse ritualer. Noget tyder på, at den forklaring, som dette spørgsmål har givet på 'spontanalter' og 'spontansorg', kan have påvirket respondenternes svar i forhold til Spørgsmål 12, hvor kendskabet som nævnt var yderst begrænset.

Ser vi på kønsdimensionen i den forbindelse, så er der ikke tale om nogen markant forskel om end lidt flere kvinder (65%) end mænd (61%) svarer, at de kender til spontansorg/spontanaltre.

	Kvinde	Mand
Ja	65%	61%
Nej	26%	31%
Ved ikke	9%	8%

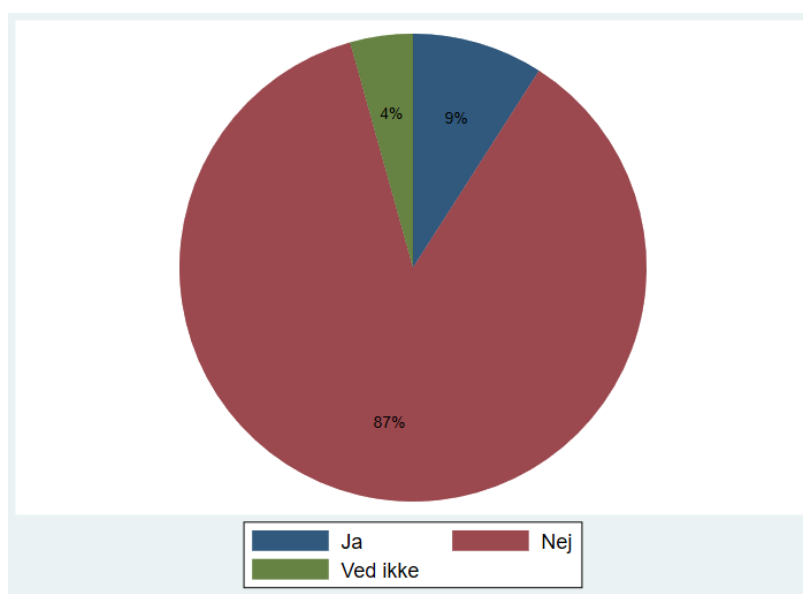
Ser vi på aldersdimensionen, så er det relativt set i de to midterste aldersgrupper (35-69 år), at kendskabet til spontansorg/spontanaltre er størst (mere end 2/3 svarer her 'ja'), mens kendskabet er mindst hos de ældste (70+ år), hvor 32% ikke kender til spontansorg/spontanaltre, og hos de yngste (18-34 år) er det mere end 1/3 (35%), der angiver, at de ikke kender til disse ritualer.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	54%	68%	67%	61%
Nej	35%	24%	27%	32%
Ved ikke	11%	8%	6%	7%

Ser vi derimod på den geografiske fordeling af svarene, så er kendskabsgraden mærkbart lavest i Region Syddanmark, hvor det blot er lidt over halvdelen, der kender til spontansorg/spontanaltre, mens det kun er godt og vel en tredjedel, der ikke kender til fænomenet. Nordjylland er det sted, hvor kendskabsgraden er højst med næsten 70%, der svarer 'ja', som er lidt højere end i Hovedstaden, på Sjælland og Midtjylland. Hvorvidt dette kan hænge sammen med de to nylige spontanaltre i forbindelse med de omtalte sager i forbindelse med Mia Skadhauge Stevn og Oliver Ibæk Lunds førømtalte dødsfald kan undersøgelsen imidlertid ikke give svar på.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	67%	62%	52%	67%	69%
Nej	26%	31%	36%	26%	23%
Ved ikke	7%	7%	12%	7%	8%

I forlængelse af dette spørgsmål blev der i Spørgsmål 17 spurgt: "Har du selv deltaget i et spontanalter?".

Det fremgår af svarene, at ca. hver tiende (9%) har deltaget i et spontanalter på et givent ikke-nærmere angivet tidspunkt, mens næsten 87% svarer 'nej'. Det er interessant at bemærke, at ca. 1/20 af respondenterne ikke ved, om de har deltaget i et spontanalter eller ej.

	Kvinde	Mand
Ja	8%	11%
Nej	87%	86%
Ved ikke	5%	3%

I forhold til køn, så er der lidt færre kvinder (8%) end mænd (11%), der har deltaget i et spontanalter. Ser vi på aldersdimensionen, så er det tydeligt, at det særligt er i de yngre grupper, at erfaringen med deltagelse i spontanalter/spontansorg er højest. Mens det for de yngste grupper (18-54 år) er 11%, der har deltaget i et spontanalter/spontansorg, så daler tallet og i den ældste gruppe (70+ år) er det kun 3%. Det er her desuden interessant at notere sig, at næsten 1 ud af 10 i alderen 18-34 år angiver, at de ikke ved, om de har deltaget i et spontanalter, mens det kun er under 1% i den ældste aldersgruppe (70+ år), der ikke ved, om de har. Det kan tyde på, at de yngre grupper i undersøgelsen – trods en forklaring på fænomenet 'spontanalter/spontansorg' i det tidligere spørgsmål – kan have haft sværere ved at svare herpå.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	11%	11%	8%	3%
Nej	80%	85%	90%	96%
Ved ikke	9%	4%	2%	1%

Den geografiske fordeling af svarene viser, at det er i Region Syddanmark (hvor kendskabsgraden til spontanalter/spontansorg i Spørgsmål 16 også var lavest), at færrest har deltaget i et spontanalter/spontansorg med ca. 5%, der svarer 'ja'. I de øvrige regioner er svarene forholdsvis identiske, med mellem 8-11%, der angiver, at de har deltaget i denne type af ritualer, hvilket er tæt på landsgennemsnittet.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	11%	8%	5%	10%	10%
Nej	86%	88%	88%	86%	85%

Ved ikke	3%	4%	7%	4%	5%
----------	----	----	----	----	----

Stadigvæk i forhold til spontanaltre/spontansorg blev der i Spørgsmål 18 spurgt til, hvorfor man deltog i spontanaltret. Spørgsmålet lød: "Hvis ja, hvorfor deltog du i spontanaltret?" (Med mulighed for at svare med flere krydser ud fra en række fastlagte svarkategorier). Flere af svarkategorierne udsprang af international forskning på området om mulige bevæggrunde for deltagelse i spontanaltre/spontansorg (se f.eks. Haney, Leimer & Lowery 2007; Santino 2006; Westgaard 2001, 2004). I forhold til svarene fra denne danske undersøgelse, så svarede de af respondenterne, der har svaret 'ja' til at have deltaget i et spontanalter, at det i ca. halvdelen af tilfældene (51%) skyldes, at de ønskede at udtrykke deres støtte og medfølelse med de efterladte, i ca. 40% af tilfældene at der var et ønske om at markere sin vrede og frustration over årsagen til dødsfaldet, i ca. 1/3 af tilfældene skyldes det et personligt kendskab til afdøde, i 16% af tilfældene skyldes deltagelsen, at man havde hørt om spontanaltret i medierne, og i 14% af tilfældene kom man tilfældigt forbi. I ca. 10% af tilfældene var årsagen til deltagelsen, at man enten var nysgerrig eller at den afdøde var en kendt person (det kunne i nyere tid eksempelvis være i forbindelse med de spontanaltre, der blev oprettet i forbindelse med Kim Larsens eller Master Fatmans dødsfald).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Jeg kendte personligt afdøde	19%	33%
Jeg kom tilfældigt forbi	8%	14%
Jeg ville udtrykke min støtte til og medfølelse med de efterladte	29%	51%
Jeg havde hørt om det i medierne	9%	16%
Jeg ville udtrykke min vrede og frustration over årsagen til dødsfaldet	23%	39%
Jeg var nysgerrig	6%	11%
Jeg deltog, fordi vedkommende var kendt	6%	10%
Total	100%	174%

Vi har med baggrund i undersøgelsen imidlertid ikke kendskab til de konkrete spontanaltre, som respondenterne har deltaget i, men eftersom ca. 40% svarer, at de har deltaget på grund af vrede og frustration over årsagen til dødsfaldet, kan tyde på, at der har været tale om særligt dramatiske eller tragiske dødsfald, som formentlig også har været dækket af medierne (enten lokale eller nationale).

Opsamling

Opsamlende på undersøgelsens Del 2 omhandlende ritualer i forbindelse med død og begravelse/bisættelse kan det konkluderes, at flertallet af danskerne (ca. 60%) mener, at ritualer – både folkekirkelige og andre – spiller en vigtig rolle i forbindelse med håndteringen af døden i vores samfund. Det gør ritualerne, fortrinsvis fordi de giver styrke i en svær tid, skaber tryghed og tilbyder trøst til de efterladte. Det angives kun i mindre grad at være fordi, at ritualerne knytter dem, der trækker på dem, benytter sig af eller deltager i dem, til et kulturelt eller religiøst fællesskab. Der er her tale om visse aldersmæssige og geografiske forskelle. For det første er det helt tydeligt, at det er i den yngste aldersgruppe (18-34 år), at færrest mener, at ritualer i forbindelse med døden er vigtige. Samtidig er det imidlertid – måske lidt overraskende – hos de ældste respondenter, at færrest mere specifikt svarer på, hvilken betydning ritualerne så spiller (ud fra de mulige svarkategorier) samt blandt nordjyderne. I forhold til nyere ritualformer viser undersøgelsen, at kendskabet her er størst til ritualer som aske-spredning over åbent hav, borgerlige begravelser og bisættelser, skov- og naturbegravelser samt mindemarker for afdøde på Allehelgensaften, mens det kun i første omgang var meget få, der angav at have hørt om 'spontanaltre' (1 ud af 50). Imidlertid viste det sig senere, da denne ritualform blev nærmere forklaret, at kendskabet faktisk var betydeligt højere. Her var det så mere end 3/5, der alligevel kendte til fænomenerne spontanaltre/spontansorg. Man har således formentlig ikke kendt til betegnelsen, men godt kendt til fænomenet. Der var ikke tale om nævneværdige forskelle i kendskabet til spontanaltre/spontansorg på tværs af de respektive variable. Det er ca. hver tiende dansker, der angiver at have deltaget i et spontanalter, hvor det er færrest i den ældste gruppe af respondenterne, der har deltaget heri, mens de kønsmæssige og geografiske forskelle til gengæld er forholdsvis marginale. De begrundelser, der særligt angives at have haft betydning for deltagelsen i et spontanalter, er, at man ville udtrykke sin støtte til og medfølelse med de efterladte, at man ville udtrykke sin vrede og frustration over årsagen til dødsfaldet (som ofte kan være en dramatisk hændelse) eller at man personligt kendte afdøde (disse kategorier udelukker imidlertid ikke gensidigt hinanden), mens deltagelsen kun i mindre grad skyldes, at man tilfældigvis kom forbi, var nysgerrig, havde hørt om dødsfaldet i medierne eller fordi den afdøde var en kendt person.

De mere personlige eller mindre formelt ritualiserede praksisser, som respondenterne mener er særligt vigtige i forbindelse med et dødsfald, er henholdsvis at tænde et lys for afdøde (hvilket næsten halvdelen mente), at synge en sang eller salme, at indrykke en dødsannonce i avisen, at åbne vinduet så sjælen kan flyve ud samt at bede en bøn for afdøde. I alle disse tilfælde var det mere end hver fjerde,

der mener at disse ritualer er vigtige. Samtidig er det mere end 2/3 der mener, at 'gravøllet' eller en mindekomsammen efter begravelsen enten har 'stor betydning' eller en 'meget stor betydning' for afskeden med og mindet om afdøde. Her er der hverken tale om særlige køns- eller aldersmæssige eller geografiske forskelle. Af de ritualer, der af respondenterne menes at have meget stor betydning for at mindes den afdøde også længe efter afholdelsen af begravelsen eller bisættelsen, er det fortrinsvis at man besøger kirkegården, at man markerer den afdødes fødsels- eller dødsdag samt at man har sine egne personlige ritualer til at mindes afdøde med. Samtidig er det mere end halvdelen, der mener, at det at have et mindealter for den afdøde derhjemme eller at man opretter en online-mindeside, ikke har nogen betydning, ligesom det for mere end hver tredje angives ikke at have nogen betydning at kunne tage urnen med afdøde med hjem, mens det kun er 1/20 der mener, at det har meget stor betydning.

Del 3: Selvbestemmelse/medbestemmelse/lovgivning

Erfaring med at deltage i og arrangere begravelse/bisættelse

I denne sektion af undersøgelsen vender vi os mod en række forhold, der handler om selvbestemmelse/medbestemmelse i forhold til forskellige ritualer i forbindelse med døden, ligesom vi har spurgt ind til kendskabet til Begravelsesloven. Spørgsmål 19 lød: ”Har du selv deltaget i en begravelse eller bisættelse?” (Med mulighed for at angive tidsinterval eller angive ikke-deltagelse i begravelse eller bisættelse). Svarene viser, at ca. hver tredje har deltaget i en begravelse inden for det seneste år, lidt mere end 40% har deltaget i en begravelse inden for de seneste fem år (som *ikke* indbefatter dem, der har svaret inden for det seneste år), for 20%’s vedkommende er det mere end fem år siden, mens ca. 5% aldrig har deltaget i en begravelse.

Ja, inden for det seneste år	33%
Ja, inden for de seneste fem år	42%
Ja, men det er mere end fem år siden	21%
Nej, jeg har aldrig deltaget i en begravelse eller bisættelse	4%

I forhold til kønsdimensionen er udsvingene ikke markante. Imidlertid er der en del flere kvinder (ca. 6%) end mænd (ca. 3%), der svarer, at de aldrig har deltaget i en begravelse, hvilket det kan være svært at finde en umiddelbar forklaring på.

	Kvinde	Mand
Ja, inden for det seneste år	32%	33%
Ja, inden for de seneste fem år	42%	42%
Ja, men det er mere end fem år siden	20%	22%
Nej, jeg har aldrig deltaget i en begravelse eller bisættelse	6%	3%

Vender vi os til gengæld mod aldersdimensionen, så viser undersøgelsen ikke overraskende, at jo yngre en respondent er, desto større er sandsynligheden for, at vedkommende ikke har deltaget i en begravelse/bisættelse. Det er således hver tiende i aldersgruppen 18-34%, der aldrig har deltaget i en begravelse/bisættelse, mens det er 0% i den ældste aldersgruppe (70+ år) og kun 1% i den næstældste

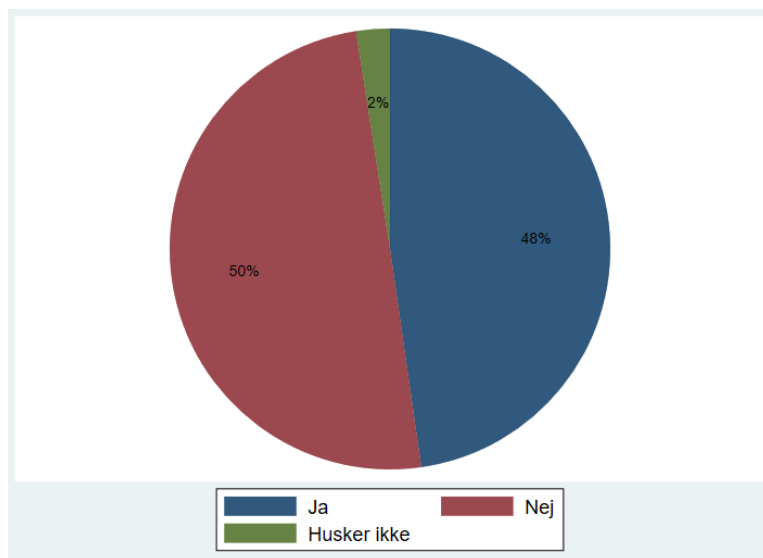
aldersgruppe (55-69 år), der svarer det samme. Det kan derfor ret forventeligt konkluderes, at erfaring med deltagelse i begravelse/bisættelse ofte hænger sammen med ens alder.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja, inden for det seneste år	24%	27%	43%	43%
Ja, inden for de seneste fem år	43%	42%	39%	42%
Ja, men det er mere end fem år siden	23%	26%	17%	15%
Nej, jeg har aldrig deltaget i en begravelse eller bisættelse	10%	5%	1%	0%

Ser vi på svarene på dette spørgsmål i forhold til geografisk fordeling, så viser der sig en del forskelle. Mens det er godt 30%, der har deltaget i en begravelse i Hovedstanden inden for det seneste år, så er det næsten 40% i Nordjylland. Og sammenligner vi antallet af dem, der aldrig har deltaget i en begravelse/bisættelse i de samme regioner, så er der tale om mere end 5% i Hovedstaden, mens det kun er små 2% i Nordjylland, mens det til gengæld og lidt overraskende i Syddanmark er tæt på 7%, der svarer, at de aldrig har deltaget i en begravelse/bisættelse.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja, inden for det seneste år	31%	36%	30%	33%	39%
Ja, inden for de seneste fem år	42%	37%	45%	43%	40%
Ja, men det er mere end fem år siden	22%	23%	19%	21%	19%
Nej, jeg har aldrig deltaget i en begravelse eller bisættelse	5%	4%	6%	3%	2%

I forlængelse heraf blev der i Spørgsmål 20 spurgt ind til følgende: ”Har du selv været med til at arrangere en begravelse/bisættelse?”. Hertil svarede lidt flere (50%), at de havde de ikke, mens 48% svarede, at det havde de. Der var 2%, der angav ikke at kunne huske, hvorvidt de havde været med til at arrangere en begravelse/bisættelse eller ej.

Ser vi på kønsdimensionen, så er der lidt flere kvinder (49%), der har været med til at arrangere en begravelse/bisættelse, mens det for mændenes vedkommende er 46%.

	Kvinde	Mand
Ja	49%	46%
Nej	48%	52%
Husker ikke	3%	2%

Ser vi på aldersdimensionen, så er billedet ikke overraskende, at jo yngre respondenter er, desto større er sandsynligheden for, at vedkommende svarer 'nej' til dette spørgsmål. Hvor der er hver femte i den yngste aldersgruppe (18-34 år), der svarer ja til at have været med til at planlægge en begravelse/bisættelse, så er det mere end 70%, der svarer ja hertil i de to ældste aldersgrupper (55-70+ år). Samtidig er der ingen i den ældste aldersgruppe (70+ år), der ikke har været med til at arrangere en begravelse/bisættelse. Alder er – måske ikke så opsigtsvækkende – således af afgørende betydning i forhold til erfaring både med deltagelse i og arrangement af begravelse/bisættelse.

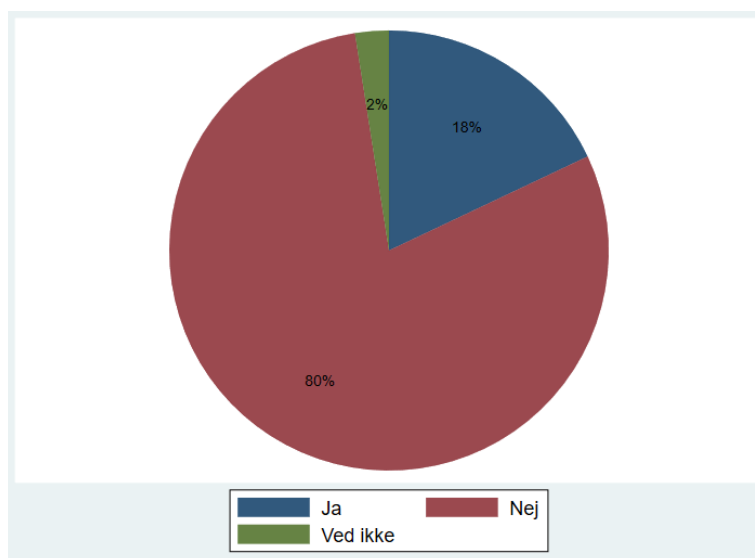
	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	21%	38%	71%	77%
Nej	75%	59%	27%	23%
Husker ikke	4%	3%	2%	0%

I forhold til den geografiske fordeling af svarene fremgår det, at der ikke var tale om store udsving, om end der dog var en del færre i Hovedstanden (44%) sammenlignet med de øvrige dele af landet (47-51%), der svarede 'ja' til selv at have været med til at arrangere en begravelse/bisættelse.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	44%	50%	51%	47%	50%
Nej	53%	48%	45%	52%	44%
Husker ikke	3%	2%	4%	1%	2%

Ønsker og forventninger – muligheder og begrænsninger

For at komme nærmere på de erfaringer, som respondenterne, der havde svaret 'ja' på det forudgående spørgsmål, blev der i Spørgsmål 21 spurgt: "Hvis ja, oplevede du i den forbindelse, at du eller den afdøde havde ønsker eller forventninger til bisættelsen/begravelsen, som ikke kunne imødekommes?". Det fremgår af svarene, at ca. hver femte (18%) havde oplevelser med ønsker – enten egne eller afdødes (undersøgelsen sondrede ikke herimellem) – der ikke kunne imødekommes ved begravelsen/bisættelsen, mens 4 ud af 5 ikke havde oplevet dette.

Ser vi på kønsfordelingen i forhold til disse oplevelser, så er de, som det fremgår af tabellen, stort set identiske, med imidlertid lidt flere mænd end kvinder, der her svarer 'ved ikke'.

	Kvinde	Mand
Ja	18%	18%

Nej	79%	80%
Ved ikke	3%	2%

I forhold til aldersfordelingen i svarene på dette spørgsmål, så var det en entydig og interessant tendens, at jo yngre respondenterne var, desto større var sandsynligheden for, at de havde oplevet, at der var ønsker – egne såvel som afdødes – som ikke kunne imødekommes ved begravelsen/bisættelsen. Faktisk er det mere end hver tredje i den yngste aldersgruppe (18-34 år) og ca. hver fjerde i den næstungste aldersgruppe (35-54 år), der har haft denne oplevelse, mens det er færre end hver tiende i den ældste aldersgruppe (70+ år). Så der er en forholdsvis markant aldersmæssig forskel i denne sammenhæng.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	37%	24%	15%	8%
Nej	56%	73%	85%	89%
Ved ikke	7%	3%	0%	3%

Vender vi os mod den geografiske dimension, så er der ganske betydelige forskelle i svarene på tværs af regionerne. Hvor det er i Østdanmark (Hovedstaden og Sjælland), at færrest (12-15%) svarer, at de har oplevet, at der er ønsker, der ikke kunne imødekommes til begravelsen/bisættelsen, så ligger dette tal en del højere i Vestdanmark – med 17% i Nordjylland, men med 21% i Syddanmark og hele 25% i Midtjylland. Hvor det således er tæt på hver tiende i Hovedstaden, der har haft denne oplevelse, så er det derimod hver fjerde i Midtjylland, hvilket er tankevækkende.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	12%	15%	21%	25%	17%
Nej	86%	81%	75%	74%	83%
Ved ikke	2%	4%	4%	1%	0%

Spørgsmål 22 handlede om, at såfremt man svarede, at man havde oplevet at have ønsker til begravelsen/bisættelsen, der ikke kunne indfries eller imødekommes, så var der her mulighed for at kvalificere dette svar. Spørgsmålet lød: ”Hvis ja, hvilke ønsker drejede det sig om?” (Med en række på forhånd fastlagte svarkategorier og med mulighed for at angive flere af disse). Af svarene fremgår det, at det i ca. 1/4 af tilfældene (ud af de samlet ca. 20% af respondenterne, der havde oplevet ikke

at kunne få deres ønsker til begravelsen/bisættelsen imødekommet) handlede om ønsker om kiste eller urne i et andet materiale, der ikke kunne indfries. Topscoreren var imidlertid oplevelsen af, at man ikke kunne få lov til at synge/spille salmer eller sange i kirken, som man havde ønsket, hvilket gjaldt for ca. en tredjedel af respondenterne (32%). For ca. 20% handlede det om et ønske om at sprede asken over land (og vel at mærke ikke over åbent hav, hvilket er lovligt), der ikke kunne imødekommes. For ca. 10% handlede det om, at de ikke kunne få urnen opbevaret i eget hjem med afdødes aske, hvilket var det samme antal, der ikke kunne få mulighed for eller lov til at udføre egne eller alternative ritualer. Slutteligt var det ca. 6%, der havde ønsket at have en åben kiste i kirken, hvilket tilsyneladende ikke har været muligt, selvom dette ikke er ulovligt i Danmark, om end det ikke hører til skik eller tradition. Det fremgår imidlertid ikke af svarene, hvilke instanser eller aktører, der har truffet afgørelse i de konkrete sager, der er svaret på. I flere af de kvalitative besvarelser på dette spørgsmål blev det af respondenterne dog angivet, at begrænsningerne skyldtes de på daværende tidspunkt gældende Corona-restriktioner.

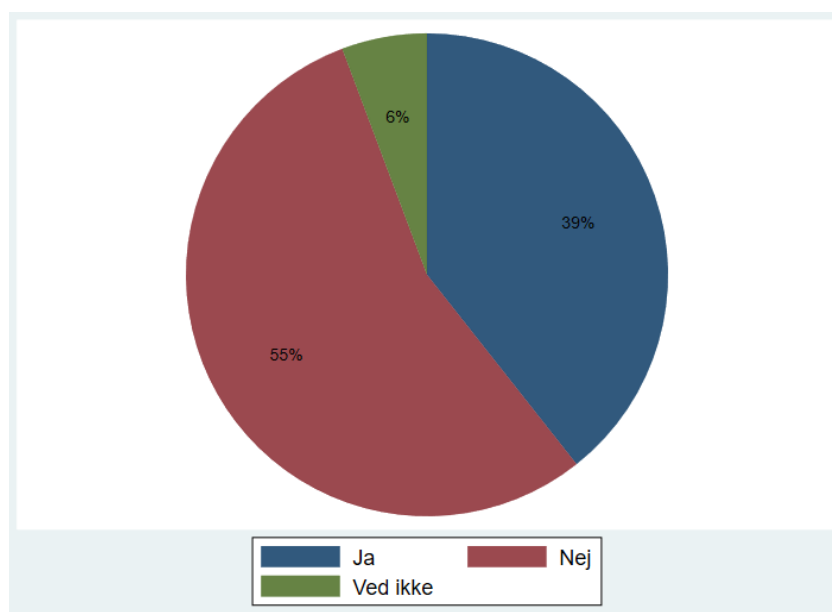
	Procent af svar	Procent af tilfælde
Vi ønskede en kiste i et andet materiale	12%	13%
Vi ønskede en åben kiste	6%	6%
Vi ønskede en urne i et andet materiale	11%	11%
Vi ønskede at opbevare urnen i eget hjem	9%	9%
Vi ønskede andre salmer eller sange i kirken	32%	32%
Vi ønskede at sprede asken over land	20%	21%
Vi ønskede at udføre egne eller alternative ritualer	10%	10%
Total	100%	102%

Af de øvrige få kvalitative svar fra respondenterne i denne sammenhæng fremgik det, at det i ét tilfælde var et ønske om en bestemt præst til at forrette begravelsen, der ikke kunne imødekommes, mens en anden nævnte, at afdøde ”ikke var medlem af folkekirken og vi skulle derfor ’overtale’ en præst til at lade ham komme i ’de ukendtes’”.

Min Sidste Vilje og tilsvarende muligheder

I Spørgsmål 23 var fokus på en række af de dokumenter, der kan udfyldes i forbindelse med et dødsfald, og som kan hjælpe både dem, der ønsker at planlægge deres egne ritualer og forhold i forbindelse med døden, samt hjælpe de efterladte med at afklare, hvad der var den afdødes sidste ønsker.

Spørgsmålet lød: ”Kender du til dokumentet *Min Sidste Vilje*, appen *Adjø* eller andre tilsvarende muligheder for at udfylde en række forhold angående ens død, begravelse og mindehøjtid?”. Hertil svarede ca. 40%, at de kender til disse dokumenter eller apps, mens 55% svarede, at de ikke kender til dem.

Ser vi på kønsdimensionen, så er der en ganske betydelig overvægt af kvinder i forhold til mænd, der kender til disse dokumenter/apps, hvor 45% af kvinderne svarer 'ja', mens det kun er ca. 1/3 af mændene.

	Kvinde	Mand
Ja	45%	34%
Nej	49%	61%
Ved ikke	6%	5%

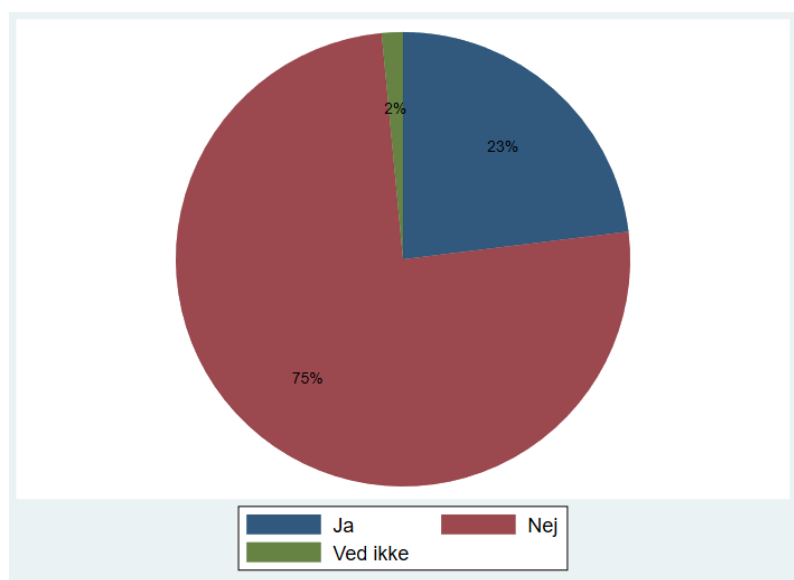
Ser vi på aldersdimensionen, er det tydeligt, at alder spiller en afgørende rolle i forhold til kendskabet til *Min Sidste Vilje*, *Adjø* eller andre tilsvarende muligheder. Hvor det kun er ca. hver fjerde i den yngste aldersgruppe (18-34 år), der kender til disse, så er det mere end halvdelen i den ældste aldersgruppe (70+ år), og kendskabet er således stødt stigende med alderen.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	23%	36%	50%	56%
Nej	69%	58%	47%	39%
Ved ikke	8%	6%	3%	5%

I forhold til den geografiske dimension, så er kendskabet til disse dokumenter/apps stort set det samme (ca. 40%) med undtagelse af Hovedstaden, hvor kendskabsgraden til *Min Sidste Vilje* og andre tilsvarende typer af muligheder for at nedskrive sine sidste ønsker ligger på 34%.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	34%	41%	42%	42%	43%
Nej	61%	54%	51%	53%	50%
Ved ikke	5%	5%	7%	5%	7%

I forlængelse heraf blev der i Spørgsmål 24 spurgt ind til følgende: ”Har du selv udfyldt *Min Sidste Vilje* eller på anden måde nedskrevet dine ønsker til begravelse samt andre ritualer?”.

Ud af dem, der i Spørgsmål 23 havde angivet, at de kender til *Min Sidste Vilje* eller andre tilsvarende dokumenter (hvilket var ca. 40%), er det kun ca. hver fjerde (23%), der svarede ’ja’ til at have udfyldt det, mens det var 75%, der svarede ’nej’. Dette svarer med andre ord ca. til, at det ca. er hver tiende dansker har udfyldt *Min Sidste Vilje* eller på anden måde har nedskrevet sine ønsker. Det er med andre

en ganske betydelig del af danskerne ud fra denne undersøgelse, der angiver, at de ikke har nedskrevet deres ønsker til begravelse eller ritualer i forbindelse med døden.

Ser vi på den kønsmæssige variabel, så viser det sig, at en del flere mænd end kvinder har nedskrevet deres ønsker til begravelsen og ritualer i forbindelse med døden. Her er det ca. 27% af mændene, der svarede 'ja', mens det kun er 20% af kvinderne.

	Kvinde	Mand
Ja	20%	27%
Nej	78%	72%
Ved ikke	2%	1%

Her viser det sig, måske noget overaskende, at det er i den yngste aldersgruppe (18-34 år), at der er flest, der svarer 'ja' til, at de selv har udfyldt disse dokumenter om ønsker til egen død og begravelse, også selvom det er dem, der – i det mindste i en statistisk henseende – ikke umiddelbart står over for at skulle forholde sig til deres egen død, og selvom det er denne gruppe, som vi så i aldersfordelingen i svaret på Spørgsmål 23, der i forhold til de øvrige aldersgrupper i mindst omfang udtrykte kendskab til *Min Sidste Vilje* og andre typer af tilsvarende muligheder (23%). Ud fra svarene i Spørgsmål 24 er det således mere end hver tredje i den yngste aldersgruppe, der har udfyldt et dokument som *Min Sidste Vilje* eller nedskrevet deres ønsker, mens det for den ældste gruppe kun er lidt mere end hver fjerde. Man kan derfor konkludere, at meget tyder på, at der er en kortere vej fra kendskab til handling (at udfylde denne type af dokumenter) hos den yngste aldersgruppe, end det er tilfældet blandt de ældre.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	34%	17%	20%	27%
Nej	64%	81%	80%	71%
Ved ikke	2%	2%	0%	2%

Ser vi på den geografiske fordeling af svarene, så er det fortrinsvis Region Sjælland, der stikker ud fra de øvrige regioner, der forholdsvis har samme procentfordeling. I Region Sjælland er det færre end hver femte, der har udfyldt *Min Sidste Vilje* eller tilsvarende dokumenter, mens det i de øvrige regioner snarere er hver fjerde.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	22%	18%	24%	26%	25%
Nej	77%	80%	73%	74%	73%
Ved ikke	1%	2%	3%	0%	2%

For at finde ud af begrundelsen for, hvorfor man har udfyldt *Min Sidste Vilje* eller andre dokumenter om ens død lød Spørgsmål 25: ”Hvis ja, hvad var din begrundelse for at udfylde *Min Sidste Vilje* eller tilsvarende dokumenter?” (her var angivet en række udsagn, hvor man kunne svare med flere krydser). Heraf fremgår det, at den absolut med hyppigst angivne begrundelse var ”For at hjælpe mine efterladte” med 64% af svarene, hvorefter de fire øvrige svarkategorier fordeler sig med 32-37% ud for hver. Begrundelsen for at udfylde *Min Sidste Vilje* eller andre tilsvarende dokumenter angives således af respondenterne fortrinsvis med afsæt i et ønske om at hjælpe deres efterladte i en potentielt svær situation.

	Procent af svar	Procent af tilfælde
For at sikre, at det hele bliver på den måde, jeg ønsker det	16%	32%
For at få styr på tingene	18%	37%
For at hjælpe mine efterladte	32%	64%
Det føles godt at få nedskrevet mine tanker og ønsker	18%	37%
Det er en god mulighed for at tale om døden med mine nærmeste	16%	32%
Total	100%	202%

I forhold til dette spørgsmål var der også mulighed for, at respondenterne kunne angive mere kvalitative eller udførlige svar under ’Andet’-kategorien, men det var der ingen, der havde gjort.

Hvis man derimod havde svaret ’nej’ i Spørgsmål 24 til, om man havde udfyldt *Min Sidste Vilje* eller andre tilsvarende dokumenter, så blev der i Spørgsmål 26 spurgt til: ”Hvad er din begrundelse for *ikke* at gøre dette?” (Her var der også en række på forhånd angivne svarkategorier med mulighed for at afkrydse flere svar).

	Procent af svar	Procent af tilfælde
Jeg har ikke fået det gjort	59%	62%
Jeg ønsker ikke at tænke på dette	14%	14%
Jeg ønsker at overlade beslutningerne til mine efterladte	15%	15%
Jeg foretrækker at andre tager hånd om dette	6%	7%
Jeg interesserer mig ikke for, hvad der skal ske	6%	6%
Total	100%	104%

Som det tydeligt fremgår af svarene på dette spørgsmål, så gælder det for flertallet (62%), at de ikke har fået det gjort, mens samlet ca. 20% svarer, at de ikke ønsker at tænke på det eller ikke interesserer sig for, hvad der skal se, mens andre 20% svarer, at de ønsker at overlade beslutningerne til de efterladte eller lade andre tage hånd om dette.

	Kvinde	Mand
Jeg har ikke fået det gjort	39%	24%
Jeg ønsker ikke at tænke på dette	8%	7%
Jeg ønsker at overlade beslutningerne til mine efterladte	8%	7%
Jeg foretrækker at andre tager hånd om dette	3%	4%
Jeg interesserer mig ikke for, hvad der skal ske	3%	3%

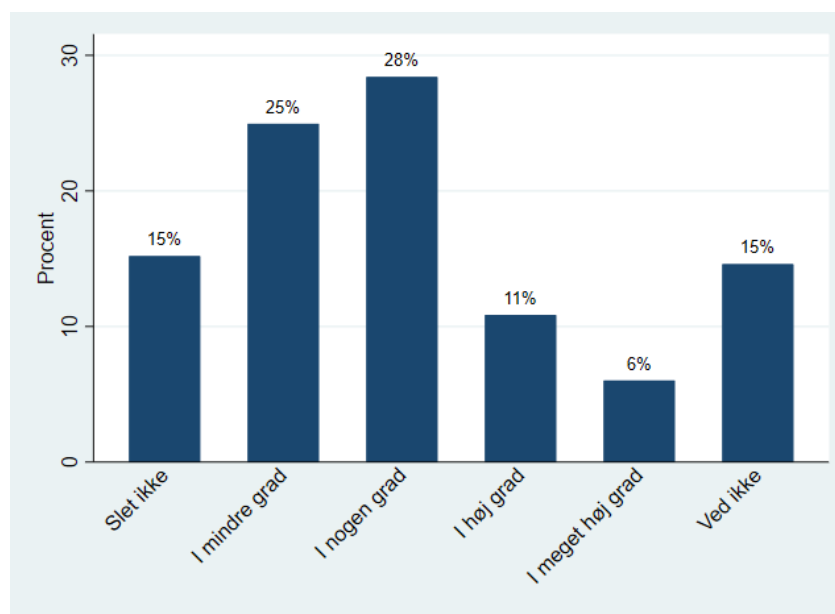
Ser vi på den kønsmæssige dimension, så er der en del flere kvinder (39%) end mænd (24%), der har markeret, at de ikke har fået det gjort, mens der er stor overensstemmelse i svarene mellem mænd og kvinder i forhold til de andre svarkategorier. I forhold til aldersdimensionen, så er det særligt i aldersgrupperne (35-69 år), at der som begrundelse for ikke at have udfyldt *Min Sidste Vilje* eller andre tilsvarende typer af dokumenter svares, at man ikke har fået det gjort (20-25%), mens det i den yngste aldersgruppe (18-34 år) kun er 7%, der svarer dette, og i den ældste aldersgruppe (70+ år) er det 10%, der svarer det samme. Det er også tydeligt, at der blandt den ældste aldersgruppe er tre gange så mange, der angiver, at de enten ønsker at overlade beslutningen til deres efterladte eller foretrækker, at andre tager hånd om dette (henholdsvis 6% og 3%), hvorimod det kun gælder for henholdsvis 2% og 1% i den yngste aldersgruppe i de samme svarkategorier.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Jeg har ikke fået det gjort	7%	25%	20%	10%
Jeg ønsker ikke at tænke på dette	5%	4%	3%	3%
Jeg ønsker at overlade beslutningerne til mine efterladte	2%	3%	5%	6%
Jeg foretrækker at andre tager hånd om dette	1%	1%	2%	3%
Jeg interesserer mig ikke for, hvad der skal ske	1%	1%	1%	2%
Total	16%	35%	32%	25%

Lige præcis til dette spørgsmål var der en del respondenter, der benyttede sig af muligheden for at svare mere kvalitativt på 'Andet'-kategorien. Af disse udsagn fremgår det, at adskillige nævner, at de har talt om tingene med deres ægtefælle eller børn og derfor ikke føler et behov for at skrive det ned. Andre angiver, at de vil til at få det gjort, endnu andre de føler sig for unge til at dø ("Jeg er kun 28" eller "Jeg er jo for ung til at dø"), mens en respondent bemærker: "Jeg agter ikke at dø".

Planlægning af egen begravelse, Begravelsesloven og 'digital arv'

Efter dette spørgsmål blev der spurgt nærmere ind til betydningen af selv at planlægge sin begravelse. Spørgsmål 27 lød således: "I hvor høj grad betyder det noget for dig selv at planlægge din egen begravelse?".

Ud fra svarene kan man se, at der er en ret bred fordeling. Det er således blot 17%, der mener, at det 'i høj/meget høj grad' er vigtigt, mens det er over halvdelen (53%), der svarer 'i mindre/nogen grad'. For 15% betyder det slet ikke noget, og 15% svarer 'ved ikke'. Der opleves hos respondenterne således ikke et udbredt behov for eller ønske om selv at skulle planlægge sin egen begravelse.

Kønsdimensionen afslører, at der er flere mænd (18%) end kvinder (12%), for hvem det slet ikke har betydning selv at planlægge sin begravelse. Ser vi til gengæld på svarkategorierne i høj/meget høj grad, så er der faktisk lidt flere mænd (20%), der svarer dette end kvinder (14%).

	Kvinde	Mand
Slet ikke	12%	18%
I mindre grad	27%	23%
I nogen grad	31%	26%
I høj grad	9%	13%
I meget høj grad	5%	7%
Ved ikke	16%	13%

Vender vi os mod aldersdimensionen er billedet både noget blandet og måske noget overraskende. Sammenlignet med de andre aldersgrupper er der eksempelvis flest i aldersgruppen 70+ år, der slet ikke mener, at det betyder noget (18%) – og det er mere end halvdelen i denne gruppe, der svarer henholdsvis 'slet ikke' og 'i mindre grad' (52%), mens dette kun er en tredjedel blandt den yngste aldersgruppe (18-34 år), der svarer det samme. Det er faktisk i den yngste gruppe, at der er færrest, der ikke mener, at det slet ikke har nogen betydning (12%). Det er samtidig i de to midterste aldersgrupper (35-69 år), at der er flest, der mener, at det i meget høj grad har betydning selv at planlægge sin egen begravelse (henholdsvis 7% og 9%), mens det i både den yngste og ældste aldersgruppe kun er 4%, der svarer det samme.

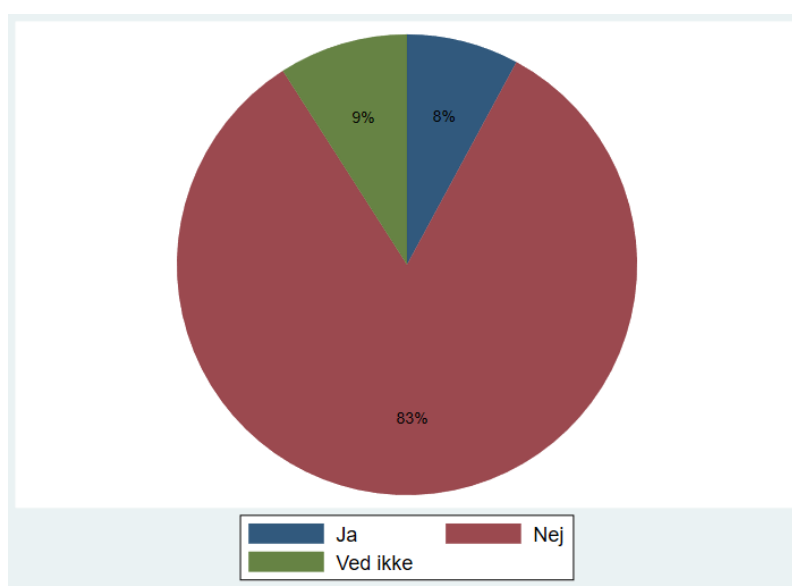
	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke	12%	16%	16%	18%
I mindre grad	21%	22%	27%	34%
I nogen grad	32%	28%	23%	30%
I høj grad	13%	9%	14%	7%
I meget høj grad	4%	7%	9%	4%

Ved ikke	18%	18%	11%	7%
----------	-----	-----	-----	----

Ser vi slutteligt på dette spørgsmål ud fra den geografiske fordeling, så er der heller ikke her tale om et entydigt billede, og udsvingene er heller ikke markante mellem regionerne. Det er imidlertid i henholdsvis regionerne Sjælland (20%) og Syddanmark (18%) at flest svarer, at det slet ikke betyder noget at planlægge sin egen begravelse, mens det er i Region Nordjylland, at færrest (11%) svarer det samme. Vender vi os mod de to svarkategorier 'i høj/meget høj'-grad, så er det i Midtjylland og Sjælland, at flest svarer dette (19%), mens der her er færrest i Hovedstaden (16%), og Syddanmark og Nordjylland ligger på 14%. Det er således tydeligt, at udsvingene mellem regionerne er forholdsvis begrænsede.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke	14%	20%	18%	14%	11%
I mindre grad	24%	27%	22%	27%	28%
I nogen grad	33%	21%	27%	28%	28%
I høj grad	12%	11%	8%	12%	9%
I meget høj grad	4%	8%	6%	7%	7%
Ved ikke	13%	13%	19%	12%	17%

I Spørgsmål 28 blev der kort og godt spurgt til: "Kender du til Begravelsesloven?".

På dette spørgsmål var der til gengæld et meget entydigt svar: 83% af respondenterne svarer, at de ikke kender til Begravelsesloven, mens 8%, svarer, at de kender til den. Det er således i underkanten af hver tiende dansker, der trods alt kender til Begravelsesloven – også selvom spørgsmålet ikke omhandlede kendskabet til selve indholdet af Begravelsesloven (måske på samme måde som man også kender til eller har hørt om Miljøloven eller Navneloven, uden at kende til deres specifikke indhold) – mens langt størsteparten (4 ud af 5) ikke kender til den (ca. 10% svarer 'ved ikke').

Ser vi på kønsfordelingen, så er der flere mænd (86%), der angiver ikke at kende til Begravelsesloven, i forhold til kvinder (80%), selvom antallet, der så kender til den, er ens (8%). Forskellen skal derfor ses i det forhold, at dobbelt så mange kvinder (12%) som mænd (6%) her svarer 'ved ikke'.

	Kvinde	Mand
Ja	8%	8%
Nej	80%	86%
Ved ikke	12%	6%

I forhold til aldersfordelingen i svarene, så er det tydeligt, at det er i den ældste aldersgruppe (70+ år), at kendskabet til Begravelsesloven er absolut størst med 13%, der svarer 'ja', mens kendskabet i de øvrige aldersgrupper er forholdsvis identisk.

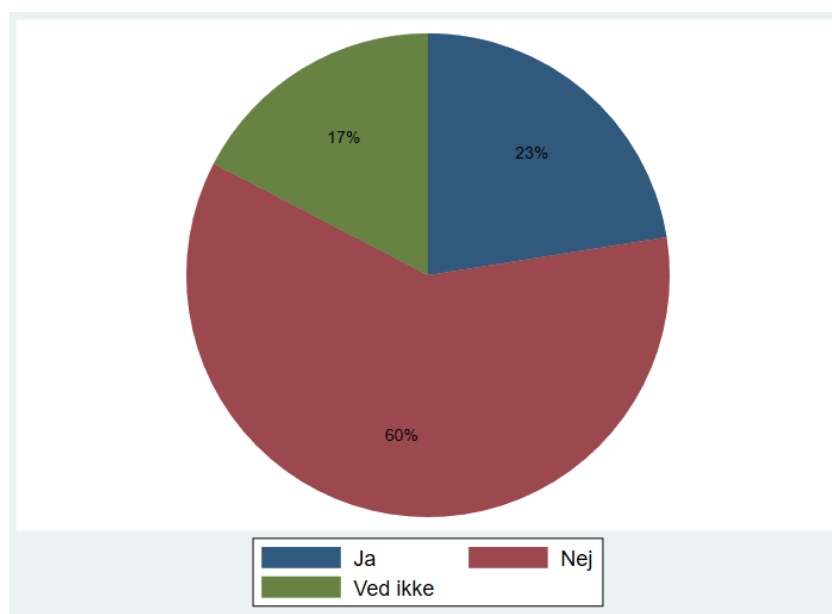
	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	7%	6%	8%	13%
Nej	83%	86%	83%	77%
Ved ikke	10%	8%	9%	10%

Ser vi på den geografiske fordeling, så er det i Region Nordjylland, at kendskabet til Begravelsesloven er størst med 11% af respondenterne her, der svarer 'ja', mens det er lavest i Region Sjælland med 6%. De øvrige regioner ligger alle på et kendskab på 8%.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	8%	6%	8%	8%	11%
Nej	83%	86%	79%	84%	83%

Ved ikke	9%	8%	13%	8%	6%
----------	----	----	-----	----	----

I forlængelse af spørgsmålet om kendskabet til Begravelsesloven lød Spørgsmål 29: ”Synes du selv, at du ved nok om, hvilke muligheder og begrænsninger der er i forbindelse med død og begravelse?”. Hertil svarede ca. hver fjerde ’ja’ (23%), 3 ud af 5 svarede ’nej’, mens næsten hver femte (17%) svarede ’ved ikke’. Det er altså et flertal af danskerne, der ikke selv mener, at de ved nok om muligheder og begrænsninger i forbindelse med død og begravelse.

Kønsfordelingen i den forbindelse viser, at der ikke er nogen nævneværdig forskel mellem kvinder og mænd i denne forbindelse.

	Kvinde	Mand
Ja	21%	23%
Nej	61%	60%
Ved ikke	18%	17%

Svarene fordelt ud på aldersgrupperne viser, at der er markant flere i de to ældste aldersgrupper (35-70+ år), der mener, at de ved tilstrækkeligt om muligheder og begrænsninger i forbindelse med død og begravelse (henholdsvis 31% og 36%), mens tallene for de to yngste aldersgrupper (18-54 år) er

betydeligt lavere (henholdsvis 17% og 14%). Dette viser, at der blandt de yngste grupper i meget større grad opleves et mindre kendskab til disse forhold end hos de ældre.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	17%	14%	31%	36%
Nej	67%	69%	55%	40%
Ved ikke	16%	17%	14%	24%

Ser vi også på den geografiske fordeling af svarene, så fremgår det, at det er i Nordjylland, at flest mener, at de kender nok til muligheder og begrænsninger i forbindelse med død og begravelse med 28%, der svarer 'ja', mens det er i Hovedstaden at færrest svarer 'ja' med 19%. Det er til gengæld i Syddanmark, at færrest svarer 'nej' med 55%, hvor det er 65%, der svarer det samme i Hovedstaden.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	19%	23%	23%	23%	28%
Nej	65%	57%	55%	62%	57%
Ved ikke	16%	20%	22%	15%	15%

For at komme nærmere ind på, hvad respondenterne kunne tænke sig var mulige (men som med den nuværende lovgivning på området ikke er tilladt i Danmark), lød Spørgsmål 30: "Hvilke af følgende forhold kunne du ønske dig var mulige?" (Her var der angivet en række fastlagte svarkategorier med mulighed for at svare 'ja', 'nej' eller 'ved ikke' ud for hver af dem). Her fremgår det, at det for kategorien "At få min egen eller mine afdødes aske spredt over land" var 32%, der svarede 'ja' hertil som en ønsket mulighed, mens 17% svarede 'ja' til, at de ønskede, at det var muligt "At opbevare afdødes urne med asken i eget hjem". For de tre sidste svarkategorier fordelte 'ja'-svarene sig som følger: "At blive begravet på min egen ejendom" (12%), "At blive begravet sammen med et kæledyr" (14%) og "At blive vandkremet" (11%). Den sidste kategori med vandkremning var der lidt mere end en tredjedel af respondenterne, der svarede 'ved ikke' ud for, hvilket formentlig hænger sammen med et forholdsvis begrænset kendskab til fænomenet, som vi også så i besvarelsen af Spørgsmål 12.

	Ja	Nej	Ved ikke
At blive begravet på min egen ejendom	12%	74%	15%
At opbevare afdødes urne med asken i eget hjem	17%	74%	15%

At blive begravet sammen med et kæledyr	14%	71%	16%
At få min egen eller mine afdødes aske spredt over land	32%	48%	21%
At blive vandkremeret	11%	55%	34%

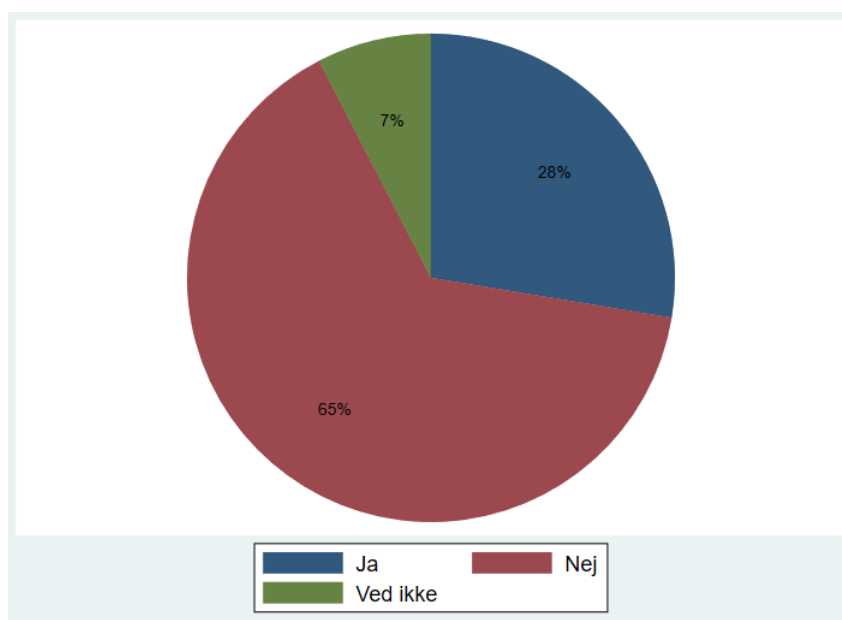
Hvis vi ser på kønsdimensionen her – hvor vi har udeladt både alder og geografi af hensyn til overskueligheden af fremstillingen – så ser vi, at det generelle mønster ovenfor gentager sig med nogle mindre kønsmæssige forskelle. Der er eksempelvis flere mænd (14%) end kvinder (9%), der har svaret 'ja' til, at de gerne vil begravet på deres egen ejendom. Der er imidlertid flere kvinder (16%) end mænd (11%), der angiver, at de gerne vil have mulighed for at blive begravet sammen med deres kæledyr. Slutteligt er der også lidt flere kvinder (34%) end mænd (30%), der gerne vil have deres egen eller afdødes aske spredt over land.

	Ja	Nej	Ved ikke
<i>Mand</i>			
At blive begravet på min egen ejendom	14%	76%	15%
At opbevare afdødes urne med asken i eget hjem	16%	68%	16%
At blive begravet sammen med et kæledyr	11%	74%	15%
At få min egen eller mine afdødes aske spredt over land	30%	49%	22%
At blive vandkremeret	12%	56%	33%
<i>Kvinde</i>			
At blive begravet på min egen ejendom	9%	71%	15%
At opbevare afdødes urne med asken i eget hjem	18%	69%	13%
At blive begravet sammen med et kæledyr	16%	67%	17%
At få min egen eller mine afdødes aske spredt over land	34%	47%	19%
At blive vandkremeret	10%	55%	35%

Af de ganske mange kvalitative svar, som flere af respondenterne angav i forbindelse med dette spørgsmål, fremgik det, at flere tilsyneladende ikke var klar over, at det er muligt at få asken spredt over havet, da der var flere, der udtrykte, at de netop ønskede dette var muligt (hvilket det er), og at det er muligt at blive begravet i skov og natur (hvilket også er muligt). Der var også flere kvalitative svar, der omhandlede et ønske om muligheden for at få aktiv dødshjælp. Til den mere opfindsomme side var der en, der ønskede at få rejst sit eget private mausoleum, en anden ville have sin aske presset til en diamant, mens en tredje ønskede at få sin aske skudt af med en raket. En udtrykte det meget

kort og fyndigt: ”Så mange muligheder som muligt”, mens en sidste respondent blot konstaterede om sit ønske: ”Genopstandelse?”.

Efter at have spurgt ind til kendskabet til Begravelsesloven og til de muligheder og begrænsninger, der kan være forbundet med afholdelse af ritualer i forbindelse med døden og herunder begravelse omhandlede de næste spørgsmål temaet om ’digital arv’. Spørgsmål 31 lød derfor som følger: ”Kender du til fænomenet ’digital arv’, hvor man i forbindelse med ens død giver de efterladte adgang til ens filer og dokumenter på computeren/internetet (f.eks. både private emails, informationer fra myndigheder og kommunikation på sociale medier)?”. Som det fremgår af svarene, så fordelte disse sig med 65%, der svarede ’nej’ hertil, mens 28% svarede ’ja’. Der er altså to ud af tre i befolkningen, der ikke kender til ’digital arv’, og det er færre end hver tredje, der kender til det.

Ser vi på kønsfordelingen i denne sammenhæng, så er der ikke tale om de store forskelle med lidt flere mænd (66%) end kvinder (64%), der svarer, at de ikke kender til ’digital arv’.

	Kvinde	Mand
Ja	27%	28%
Nej	64%	66%
Ved ikke	9%	6%

Aldersfordelingen i svarene på dette spørgsmål viser ligeledes, at der ikke er de store udsving på tværs af aldersgrupperne i kendskabet til 'digital arv', om end med lidt flere i to ældste aldersgrupper (55-70+ år), der svarer, at de kender til fænomenet end i de to yngre aldersgrupper (18-54 år). Kendskabsgraden er størst i gruppen af 55-69-årige, hvor hver tredje svarer, at de kender til 'digital arv'. Der er desuden dobbelt så mange (11%) i den yngste aldersgruppe (18-34 år), der svarer 'ved ikke' i sammenligning med de to ældste aldersgrupper (55-70+ år), hvor det er 5-6%.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	25%	25%	33%	28%
Nej	64%	67%	62%	66%
Ved ikke	11%	8%	5%	6%

Den geografiske dimension viser også her, at kendskabet til 'digital arv' ikke adskiller sig nævneværdigt på tværs af de fem regioner. Kendskabsgraden på tværs af regionerne viser, at udsvingene ligger mellem 25-29%, der kender til 'digital arv' med færrest, der kender til fænomenet i Region Sjælland og flest i Region Hovedstaden.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	29%	25%	27%	28%	28%
Nej	64%	66%	66%	63%	67%
Ved ikke	7%	9%	7%	9%	5%

I forlængelse heraf blev der i Spørgsmål 32 spurgt til: "I hvor høj grad mener du, at det er vigtigt, at man med en 'digital arv' sikrer, at ens efterladte kan tilgå ens elektroniske filer og dokumenter, når man er død?". Her handler spørgsmålet altså ikke blot om kendskabet til 'digital arv', men om vigtigheden at ens efterladte har adgang til ens 'digitale arv' efter ens død. Det er 45%, der mener, at det er vigtigt/meget vigtigt, at de efterladte kan tilgå ens elektroniske filer og dokumenter, når man er død, mens det kun er 15%, der mener, at det 'slet ikke' er vigtigt eller kun i mindre grad er vigtigt. Ser man disse tal i forhold til besvarelsen om kendskabet til 'digital arv' ovenfor, så er der en vis diskrepans mellem kendskabsgraden (mindre end 1/3 af respondenterne), og så oplevelsen af vigtigheden af 'digital arv' (ca. halvdelen af respondenterne). Meget tyder således på, at man faktisk mener, at 'digital arv' er vigtigt, også selvom mange ikke kender til det.

Slet ikke	5%
I mindre grad	10%
I nogen grad	25%
I høj grad	24%
I meget høj grad	21%
Ved ikke	15%

Ser vi på kønsdimensionen, så er forskellene igen ikke særligt markante med lidt flere kvinder (22%) end mænd (20%), der mener, at det i 'meget høj grad' er vigtigt, og samtidig er det færre kvinder (3%) end mænd (6%), der mener, at det 'slet ikke' er vigtigt.

	Kvinde	Mand
Slet ikke	3%	6%
I mindre grad	10%	10%
I nogen grad	24%	25%
I høj grad	24%	25%
I meget høj grad	22%	20%
Ved ikke	17%	14%

Vender vi os mod aldersfordelingen i denne sammenhæng viser det sig derimod, at der er en del ganske betydelige forskelle. Det er således – og noget overraskende måske – i den ældste aldersgruppe (70+ år), at flest svarer 'slet ikke' eller 'i mindre grad'. Her er det hele 22%, der svarer en af disse kategorier, mens det for de tre øvrige aldersgrupper (18-69 år) kun er 11-13%. Der er altså markant flere i ældregruppen (70+ år), der ikke mener, at 'digital arv' er vigtigt, selvom det – alt andet lige – måske er dem, der tidligt får brug for at få adgang til eksempelvis afdøde ægtefællers elektroniske filer og dokumenter. Det er desuden i de to midterste aldersgrupper, at flest svarer, at de 'i meget høj grad' finder 'digital arv' vigtigt (24-26%), mens det kun er 14% i den yngste aldersgruppe (18-34 år) og 18% i den ældste aldersgruppe (70+ år), der mener dette.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke	3%	4%	4%	9%
I mindre grad	10%	9%	7%	13%
I nogen grad	31%	18%	29%	24%

I høj grad	23%	29%	23%	19%
I meget høj grad	14%	26%	24%	18%
Ved ikke	19%	14%	13%	17%

Hvis vi slutteligt ser på den geografiske fordeling af svarene, så er der også et par nævneværdige udsving mellem de forskellige regioner. Der er eksempelvis kun 3% i Region Hovedstaden samt i Midtjylland, der 'slet ikke' mener, at 'digital arv' er vigtigt, mens det tal er hele 8% i Region Sjælland. Der er desuden en hel del flere i Region Sjælland (19%), der mener, at 'digital arv' enten 'slet ikke' eller kun 'i mindre grad' er vigtigt i forhold til Hovedstaden (13%) og Midtjylland (12%). Samtidig er det i Region Nordjylland kun 11%, der har markeret, at 'digital arv' 'i meget høj grad' er vigtigt, mens det for resten af landet er mellem 21-23%, der svarer tilsvarende – til gengæld er der flest i Nordjylland (30%), der svarer 'i høj grad', hvilket for resten af landet ligger på 21-25%.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke	3%	8%	5%	3%	6%
I mindre grad	10%	11%	9%	9%	10%
I nogen grad	28%	19%	22%	29%	22%
I høj grad	24%	23%	21%	25%	30%
I meget høj grad	22%	21%	23%	23%	11%
Ved ikke	13%	18%	20%	11%	21%

Opsamling

Undersøgelsens Del 3 var optaget af temaerne selvbestemmelse/medbestemmelse samt lovgivningen inden for begravelsesområdet og de muligheder, der er tilgængelige i den henseende, og de begrænsninger, man kan opleve. Det viste sig, at en tredjedel af respondenterne har deltaget i en begravelse eller bisættelse inden for det seneste år, mens yderligere 42% har deltaget inden for en 5-årig periode. Det er hver femte, der ikke har deltaget i en begravelse/bisættelse inden for de seneste fem år, og kun 1/20, der aldrig har deltaget i en. Der var ingen opsigtsvækkende kønsmæssige eller geografiske forskelle her, men – måske som forventet – er der flere fra de ældre grupper, der senest har deltaget i en begravelse/bisættelse end blandt de yngre grupper. Ca. halvdelen af danskerne har været med til at planlægge en begravelse, men den anden halvdel ikke har det. Her var det atter den førnævnte aldersforskel, der stod mest tydeligt frem med markant flest blandt de ældre grupper, der havde været med til at planlægge en begravelse/bisættelse. Ca. hver femte har oplevet, at der er ønsker, der ikke kunne

imødekommes i forbindelse med begravelsen/bisættelsen, med en del flere i de yngste grupper, der har haft denne oplevelse – og der var flere i Jylland end på Sjælland, der havde oplevet dette. De ønsker, man havde oplevet ikke kunne imødekommes, relaterede sig fortrinsvis til ønsker om særlige sange/salmer i kirken, at asken skulle spredes over land, at man ønskede urne/kiste i et andet materiale eller at man havde ønsker om andre alternative ritualer.

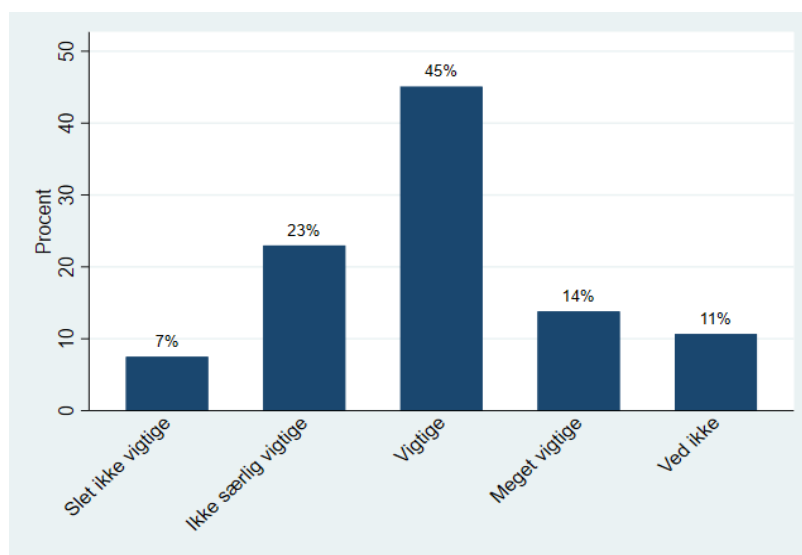
Det er ca. 40% af danskerne, der adspurgt kender til dokumenter som *Min Sidste Vilje*, apps som *Adjø* eller andre tilsvarende muligheder for at planlægge sin egen begravelse/bisættelse – med flere kvinder end mænd, og med flere i de ældre aldersgrupper end i de yngre. Ca. hver fjerde dansker har udfyldt *Min Sidste Vilje* eller andre tilsvarende dokumenter med ønsker til deres begravelse/bisættelse med en lille overvægt af mænd og – måske også en anelse overraskende – med flest i den yngste aldersgruppe (18-34 år). Geografisk var der ikke nævneværdige forskelle her. Af dem, der svarede bekræftende på, at de havde udfyldt *Min Sidste Vilje* eller andre typer af tilsvarende dokumenter, er de primære årsager, at de ønsker at hjælpe deres efterladte, at de vil have styr på tingene og at det føles godt at få nedskrevet sine tanker og ønsker. Blandt dem, der ikke havde udfyldt denne type af dokumenter, er den absolut primære årsag kort og godt, at de ikke har fået det gjort, men også at de ønsker at overlade beslutningerne til deres efterladte og ikke selv ønsker at tænke på dette. Vi så også, at det for ca. en tredjedel af danskerne i høj/meget høj grad betyder noget at planlægge deres egen begravelse/bisættelse, mens det for 40% slet ikke betyder noget eller kun i mindre grad har betydning. Hverken køn, alder eller geografi gav grundlag for store forskelle i besvarelsen herpå.

Ca. hver tiende dansker giver udtryk for at kende Begravelsesloven med lidt flere, der svarer 'ja' hertil i den ældste aldersgruppe. Til gengæld svarer 60%, at de ikke selv føler, at de kender nok til de muligheder og begrænsninger, der kan være forbundet med død og begravelse herhjemme. Også her er der betydeligt flere i den ældre aldersgruppe, der mener, at de har nok viden om muligheder og begrænsninger i denne forbindelse. På baggrund af en række oplyste muligheder i forbindelse med begravelse/bisættelse, der for nuværende ikke er lovlige/mulige herhjemme, angiver respondenterne, at ønsket om at få ens egen eller afdødes aske spredt over land fylder mest med ca. en tredjedel af svarene. Afslutningsvis spurgte vi ind til kendskabet til 'digital arv', og her svarer 28%, at de kender til det, mens 65% ikke gør det. Her er der ingen betydelige alders- eller kønsmæssige samt geografiske forskelle. I den forbindelse mener 45%, at det i høj/meget høj grad er vigtigt at man med sin 'digital arve' sikrer, så de efterladte kan tilgå ens elektroniske filer og dokumenter efter ens død, mens kun 15% slet ikke eller kun i mindre grad finder det vigtigt.

Del 4: Bæredygtighed og begravelsesritualer

Bæredygtighed generelt og i forhold til begravelser

Diskussioner om klima, miljø, økologi og bæredygtighed fylder meget i samfundsdebatten i disse år. Den såkaldt 'grønne bølge' har påvirket mange dele af vores liv og har sat den politiske dagsorden i forhold til forskellige dele af samfundsudviklingen. I del 4 af undersøgelsen blev der i forlængelse af den foregående sektion om ritualer spurgt mere eksplicit ind til holdninger til og betydningen af bæredygtighed i forbindelse med begravelser og bisættelser. Spørgsmål 33 lød: "Hvor vigtig er temaer om bæredygtighed, miljø og klimaaftryk for dig i almindelighed?". Af svarene fremgik det, at 30% svarede, at det 'slet ikke' eller 'ikke særligt' var vigtigt for dem, mens det for ca. 60% var enten 'vigtigt' (45%) eller 'meget vigtigt' (14%).

I forhold til kønsmæssige forskelle er det tydeligt, at kvinder i denne sammenhæng i almindelighed anser disse temaer om bæredygtighed, miljø og klimaaftryk som mere vigtige end mænd. Det bekræfter også anden eksisterende forskning inden for dette område. Der var dobbelt så mange mænd (11%) som kvinder (5%), der slet ikke mente, at bæredygtighed i almindelighed var vigtigt, og 17% af kvinderne mod 10% af mændene fandt temaet 'meget vigtigt'.

	Kvinde	Mand
Slet ikke vigtige	5%	11%
Ikke særligt vigtige	21%	25%
Vigtige	44%	46%

Meget vigtige	17%	10%
Ved ikke	13%	8%

Ser vi på aldersdimensionen, så er det også tydeligt, at temaerne om bæredygtighed, klima og miljø anses som mere vigtige blandt de yngre end de ældre – hvilket også bekræfter eksisterende forskning på feltet (også selvom forskellene dog ikke er markante). Det er imidlertid kun 6% blandt de to yngste aldersgrupper (18-54 år), der angiver, at disse temaer 'slet ikke' er vigtige, mens det er 9-10% blandt de to ældste aldersgrupper (55-70+ år). Stort set samme tendens ses under svarkategorien 'ikke særligt vigtige'. Samtidig er det 15-17% blandt de to yngste aldersgrupper, der anser temaerne som 'meget vigtige', mens det for de to ældste aldersgrupper kun er henholdsvis 12% og 9%.

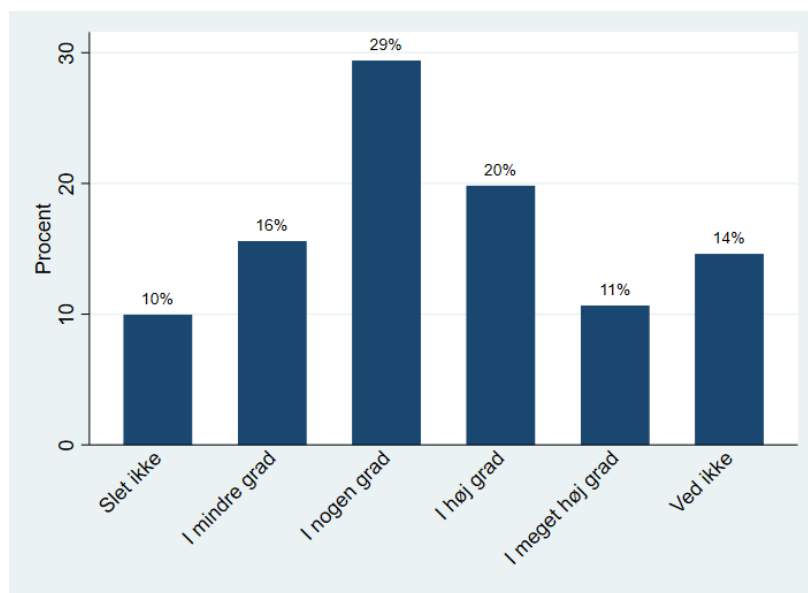
	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke vigtige	6%	6%	9%	10%
Ikke særligt vigtige	21%	20%	22%	32%
Vigtige	46%	45%	48%	40%
Meget vigtige	15%	17%	12%	9%
Ved ikke	12%	12%	9%	8%

Vender vi os mod den geografiske fordeling af svarene, så er billedet lidt mere 'mudret'. Det er i Region Sjælland, at absolut flest mener, at disse temaer om bæredygtighed, klima og miljø 'slet ikke' eller 'ikke særligt' er vigtige (39%), mens det i de øvrige fire regioner er 29-30%, der mener det samme. Det er i Region Hovedstaden, at flest (19%) finder disse temaer 'meget vigtige', mens det i de øvrige fire regioner er på omkring 11-13%.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke vigtige	6%	8%	7%	10%	7%
Ikke særligt vigtige	23%	31%	23%	19%	22%
Vigtige	42%	38%	47%	50%	49%
Meget vigtige	19%	13%	10%	12%	11%
Ved ikke	10%	10%	13%	9%	11%

Hvis vi i stedet zoomer specifikt ind på betydningen af bæredygtighed og miljøhensyn i forbindelse med begravelse/bisættelse/bortskaffelse af afdøde, så spurgte vi i Spørgsmål 34 ind til følgende: ”I

hvor høj grad synes du, at det er vigtigt, at en begravelse (herunder også 'bortskaffelsen' af den afdøde) er bæredygtig og tager mest muligt miljøhensyn?''.

Af svarene fremgik det, at hver tiende 'slet ikke' fandt det vigtigt'. Samtidig var det sammenlagt hver fjerde (26%), der 'slet ikke' eller kun 'i mindre grad' fandt disse temaer vigtige, mens det var i underkanten af hver tredje (31%), der enten i 'høj grad' eller 'i meget høj grad' fandt disse temaer vigtige i denne specifikke sammenhæng, mens 29% 'i nogen grad' fandt det vigtigt. Da der er tale om brug af forskellige skalaer med forskellige svarkategorier i henholdsvis Spørgsmål 33 og 34 kan man ikke sammenligne direkte, men der er lidt flere (10% her mod 7% ovenfor), der 'slet ikke' finder disse temaer vigtige i forbindelse med begravelsesområdet. Samtidig er der – også uden direkte indbyrdes sammenligning – 14%, der i almindelighed fandt disse temaer vigtige i Spørgsmål 33, mens det kun er 11%, der gør det samme i forbindelse med begravelsesområdet, men der er som nævnt tale om ikke direkte sammenlignelige skalaer og forholdsvis små forskelle.

Ser vi på kønsfordelingen i forhold til betydningen af bæredygtighed og miljøhensyn i forbindelse med begravelse/bisættelse/bortskaffelse, så er billedet i denne forbindelse forholdsvis identisk med det mere generelle billede fra Spørgsmål 33, hvor der er færre kvinder (21%) end mænd (30%), der 'slet ikke' eller 'i mindre grad' finder disse temaer vigtige, mens det samtidig er flere kvinder (34%) end mænd (27%), der finder temaerne 'i høj grad' eller 'i meget høj grad' vigtige.

	Kvinde	Mand
Slet ikke	7%	13%
I mindre grad	14%	17%
I nogen grad	30%	29%
I høj grad	21%	19%
I meget høj grad	13%	8%
Ved ikke	15%	14%

Aldersfordelingen i svarene viser også et forholdsvis sammenligneligt billede med det ovenstående generelle i forhold til betydningen af bæredygtighed og miljøhensyn. I den yngste aldersgruppe (18-34 år) er det således kun 22%, der 'slet ikke' eller 'i mindre grad' mener, at disse temaer er vigtige, mens det i de tre øvrige aldersgrupper (35-70+ år) er 26-27%, der mener det samme. Samtidig er det imidlertid også således, at for svarkategorierne 'i høj grad' og 'i meget høj grad' er svarene på tværs af aldersgrupperne stort set identiske (29-32%). Man kan også notere sig, at antallet af 'ved ikke'-svar i forhold til dette spørgsmål daler fra aldersgruppe til aldersgruppe fra 17% i den yngste (18-34 år) til blot 11% i den ældste aldersgruppe (70+ år).

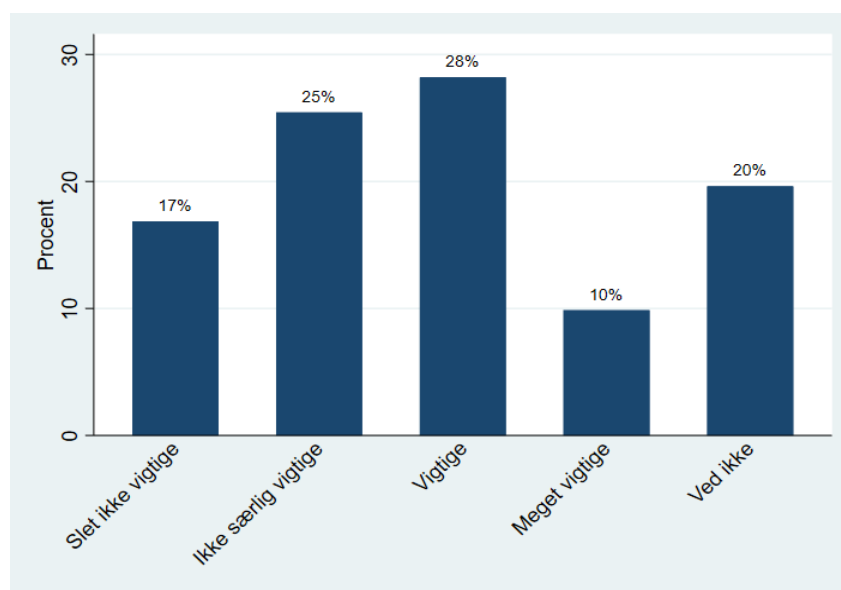
	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke	8%	10%	10%	13%
I mindre grad	14%	16%	17%	14%
I nogen grad	31%	27%	28%	33%
I høj grad	20%	18%	22%	21%
I meget høj grad	10%	14%	9%	8%
Ved ikke	17%	15%	14%	11%

Set i forhold til den geografiske fordeling af svarene viser undersøgelsen, at det i forbindelse med, om bæredygtighed og miljøhensyn 'slet ikke' eller kun 'i mindre grad' er vigtigt i begravelsen/bisættelsen/bortskaffelsen af afdøde fordeler sig forholdsvis ens på tværs af regionerne med mellem 24% (i Syddanmark) og 29% (i Midtjylland/Sjælland). Ser vi derimod på, hvor det 'i høj grad' eller 'meget høj grad' betyder noget, så er der atter et forholdsvis ensartet svar med flest (33%) i Region Hovedstaden og færrest (28%), der svarer dette i Region Syddanmark. Så alt i alt er der ikke skelsættende regionsmæssige forskelle på dette område.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke	9%	12%	8%	11%	13%
I mindre grad	15%	17%	15%	18%	12%
I nogen grad	29%	23%	33%	29%	32%
I høj grad	20%	17%	19%	21%	22%
I meget høj grad	13%	14%	9%	8%	9%
Ved ikke	14%	17%	16%	13%	12%

Bæredygtighed i forhold til egen begravelse

I Spørgsmål 35 blev der mere direkte spurgt ind til betydningen af bæredygtighed, miljø og klimaaftryk i planlægningen af ens egen død og begravelse. Spørgsmålet lød således: ”Hvor vigtig ville temaer som bæredygtighed, miljø og klimaaftryk være i forbindelse med dine tanker om/planlægning af *din egen* død og begravelse?”. Af svarene fremgår det, at hele 42% mener, at de ’slet ikke’/’ikke særligt’ er vigtige, mens kun 10% mener, at de er ’meget vigtige’. Dette er interessant, da der her er forholdsmæssigt flere, der ikke mener, at disse overvejelser om bæredygtighed, klima og miljø spiller en særlig vigtig rolle i *deres egen* død, end der var i forhold til opfattelsen af, hvorvidt det var vigtigt *generelt* i forhold til begravelse/bisættelse/bortskaffelse (også selvom skalaerne ikke er direkte sammenlignelige grundet forskellige svarkategorier). Ganske vist er andelen af dem, der mener, at de er ’meget vigtige’ eller ’i meget høj grad vigtige’ (fra Spørgsmål 34) stort set den samme (10-11%), men der er – alt andet lige – flere her, der udtrykker, at de ikke er vigtige overvejelser i forhold til planlægningen af deres egen begravelse/bisættelse. Samtidig er det her hver femte, der svarer ’ved ikke’, hvor det i Spørgsmål 34 kun var 14%.

Ser vi på kønsfordelingen, så gentager indtrykket fra Spørgsmål 34 sig også her, hvor mænd (48%) i højere grad end kvinder (37%) mener, at disse temaer 'slet ikke'/'ikke særligt' er vigtige i tankerne om og planlægningen af egen begravelse. Det er også lidt flere kvinder (12%) end mænd (8%), der mener, at disse temaer om bæredygtighed, miljø og klima er 'meget vigtige', men samtidig er det næsten hver fjerde kvinde (23%) og kun 16% af mændene, der her svarer 'ved ikke'.

	Kvinde	Mand
Slet ikke vigtige	13%	21%
Ikke særligt vigtige	24%	27%
Vigtige	28%	28%
Meget vigtige	12%	8%
Ved ikke	23%	16%

I forhold til den aldersmæssige fordeling, så er det tydeligt, at det særligt er den yngste aldersgruppe (18-34 år), der udtrykker, at disse temaer er 'vigtige' eller 'meget vigtige' (47%). For de ældre grupper fordeler det sig som følger på disse to svarkategorier: 35-54 år (38%), 55-69 år (34%) og 70+ år (30%). Der er altså blandt de yngste et betydeligt større fokus på disse temaer, også selvom det – alt andet lige – ikke er dem, der måske umiddelbart står foran at skulle planlægge deres egen begravelse/bisættelse. Dette hænger også nøje sammen med den større betydning, som den yngste gruppe i almindelighed og i forhold til begravelsesområdet tillagde temaerne om bæredygtighed, klimaaftryk og miljøhensyn i Spørgsmål 33 og 34 ovenfor.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke vigtige	11%	16%	19%	24%
Ikke særligt vigtige	21%	25%	28%	29%
Vigtige	35%	26%	26%	25%
Meget vigtige	12%	12%	8%	5%
Ved ikke	21%	21%	19%	17%

Vender vi os mod den geografiske fordeling, så er billedet her ligesom vi så i de foregående spørgsmål, at Region Sjælland skiller sig en smule ud med næsten halvdelen (49%), der svarer, at temaerne

'slet ikke'/ikke særligt' er vigtige i tankerne om eller planlægningen af egen begravelse/Bisættelse, mens det for de øvrige regioner i samme svarkategorier er mellem 38% (Hovedstaden) og 45% Nordjylland, der svarer det samme. Det er således også i Hovedstaden, at der er flest, for hvem disse temaer opleves som 'vigtige' eller 'meget vigtige' (44%), mens det kun forholder sig sådan for 33% i henholdsvis Syddanmark og Sjælland (og for 38% i Midtjylland og Nordjylland).

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke vigtige	15%	23%	16%	17%	17%
Ikke særligt vigtige	23%	26%	27%	26%	28%
Vigtige	34%	21%	26%	27%	27%
Meget vigtige	10%	11%	7%	11%	11%
Ved ikke	18%	19%	24%	19%	17%

Som en fortsættelse af det foregående spørgsmål blev der i Spørgsmål 36 spurgt om: "Hvilke af følgende forhold ville være vigtig for dig i forbindelse med *din egen* død og begravelse eller bisættelse?" (Her var det oplyst en række svarmuligheder).

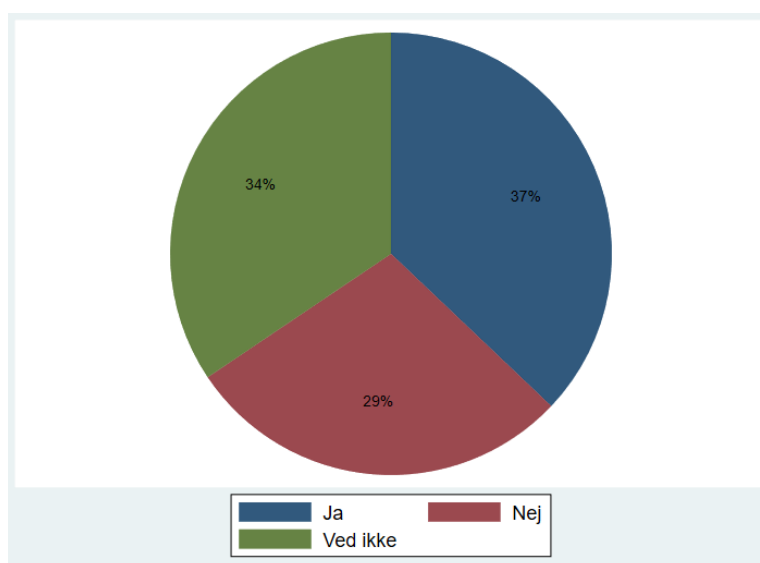
	Procent af svar	Procent af tilfælde
At CO2-aftrykket er så lille som muligt	17%	24%
At kisten er lavet af biologisk nedbrydeligt materiale	21%	31%
At urnen er lavet af biologisk nedbrydeligt materiale	22%	32%
At kisten kan genanvendes	6%	9%
At urnen kan genanvendes	6%	8%
At rustvognen er en miljørigtig bil	9%	13%
At overskudsvarmen fra krematoriet anvendes til opvarmning af boliger	19%	28%
Total	100%	145%

Af tabellen fremgår det, at 32% af respondenterne mente, at det var vigtigt "At urnen er lavet af biologisk nedbrydeligt materiale" (hvilket de almindeligvis er), 31% mente, at det var vigtigt "At kisten er lavet af et biologisk nedbrydeligt materiale" (hvad de almindeligvis er), 28% ønskede "At overskudsvarmen fra krematoriet anvendes til opvarmning af boliger" (hvilket der tidligere har været stor diskussion om herhjemme) samt "CO2-aftrykket er så lille som muligt" (24%). I forhold til disse

fire forhold var det mellem en tredjedel og en fjerdedel af respondenterne, for hvem dette betød noget. Dette vidner om, at det ikke er forhold, der fylder særligt meget for respondenterne i deres overvejelser om begravelse/bisættelse. Der var desuden ikke en særligt stor vigtighed forbundet med ”At rustvognen er en miljørigtig bil” (13%), ”At kisten kan genanvendes” (9%) og ”At urnen kan genanvendes” (8%), hvilket ellers er tiltag, der i disse år implementeres inden for begravelsesbranchen herhjemme.

I denne forbindelse var det også muligt for respondenterne at angive svar under kategorien ’Andet’. Her var det hyppigste svar, at ”det har jeg ikke lige tænkt over”, ”jeg har ikke overvejet noget” eller ”ved ikke”. Der var imidlertid også nogen, der konstaterede, at det var en beslutning, som de efterladte i sidste instans måtte træffe. Et par respondenter skrev også, at de ikke ønskede en kiste – bare brændes direkte eller i en ”bodybag eller et ligklæde”. En udtrykte et ønske om, at rustvognen skulle være en cykel for at være miljøbevidst. En anden ønskede at donere sit legeme til videnskaben. En skrev: ”Tanken om det kan gøres mere miljørigtigt er superfin, og vil ikke være afvisende, men det er ikke vigtigt”. En sidste noterede sig: ”Jeg er død, så jeg er ligeglad”.

Slutteligt i denne sektion omhandlende bæredygtighed i forbindelse med begravelsesområdet spurgte vi i Spørgsmål 37 respondenterne om følgende: ”Så du gerne, at der i det hele taget kom mere fokus på bæredygtige løsninger og muligheder i forbindelse med begravelser/bisættelser herhjemme?”. Hertil svarede lidt mere end 1/3 (37%) ’ja’, mens 29% svarede ’nej’. Hele 34% svarede ’ved ikke’, hvilket formentlig vidner om, at en forholdsvis stor del af respondenterne fandt dette spørgsmål svært at svare på.

Ser vi på den kønsmæssige dimension, så var forskellene ikke markante. Der var imidlertid flere kvinder (40%) end mænd (34%), der svarede, at de ønskede, at der kom mere fokus på bæredygtige løsninger og muligheden i forbindelse med begravelser/bisættelser, og der var kun 24% af kvinderne, der svarede 'nej', mens dette gjaldt for 33% af mændene. Ligesom ovenfor er det således tydeligt, at bæredygtighedsdagsordenen – også i denne specifikke forbindelse – fylder mere hos kvinder end hos mænd.

	Kvinde	Mand
Ja	40%	34%
Nej	24%	33%
Ved ikke	36%	33%

I forhold til aldersdimensionen, så er det fortrinsvis den ældste aldersgruppe (70+år), der skiller sig mest ud. I denne gruppe er det kun 30%, der svarer, at de gerne så, at der kom mere fokus på bæredygtighed i forbindelse med løsninger og muligheder inden for begravelsesområdet, mens den tilsvarende svarprocent her hos de tre øvrige aldersgrupper (18-69 år) ligger på 38-39%. her er det også interessant, at det er i den yngste aldersgruppe (18-34 år), at færrest svarer 'ved ikke' (24%), mens dette tal hos de tre øvrige aldersgrupper (35-70+ år) ligger på 36-38%. De yngste virker her mere afklarede både i forhold til 'ja' og 'nej'.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	39%	38%	39%	30%
Nej	34%	24%	25%	33%
Ved ikke	27%	38%	36%	37%

Ser vi til sidst på den geografiske fordeling af svarene, så er det fortrinsvis i regionerne Hovedstaden, Midtjylland og Nordjylland, at interessen for flere bæredygtige løsninger og muligheder i forbindelse med begravelse/bisættelse ligger højst med mellem 38-41% af respondenterne, der svarer 'ja', mens det i regionerne Sjælland og Syddanmark ligger lidt lavere på 32-33%. Det er også i sidstnævnte region, at henved halvdelen af respondenterne svarer 'ved ikke' (43%), hvorimod det kun er ca. hver tredje i de andre fire regioner.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	41%	33%	32%	38%	38%
Nej	27%	34%	25%	30%	28%
Ved ikke	32%	33%	43%	32%	34%

Opsamling

Undersøgelsens Del 4 har været fokuseret på betydningen af bæredygtighed i forhold til begravelsesritualer. Bæredygtighedstanken har efterhånden vundet indpas mange steder i samfundslivet, og i de senere år er der også kommet øget fokus herpå i forbindelse med begravelsesområdet. Derfor blev respondenterne spurgt ind til en række forhold herved. Vi startede med at spørge til, hvor meget bæredygtighed, miljø og klimaaftryk i almindelighed fylder for danskerne. Her svarer ca. 60%, at disse spørgsmål enten er vigtige eller meget vigtige – med klart flest under kategorien 'vigtige' (næsten halvdelen af respondenterne), mens det for ca. en tredjedel 'slet ikke' eller 'ikke i særlig grad' er vigtige temaer. Her er der en overvægt blandt kvinder og de yngre aldersgrupper, der finder disse temaer 'vigtige/meget vigtige', mens de geografiske forskelle er mindre markante.

I sammenligning med de ovenstående svar er det imidlertid tydeligt, at bæredygtighedstanken/bæredygtighedsbevidstheden hos de fleste af danskerne i forhold til begravelsesområdet tilsyneladende ikke fylder helt så meget som i forhold til andre områder. Det er således kun 30%, der mener, at det i 'høj/meget høj grad' er vigtigt, at der i forbindelse med begravelse/bisættelse samt 'bortskaffelse' af afdøde bliver taget miljøhensyn, mens tallet for 'slet ikke' eller 'i mindre grad' udgør ca. 25%. Flest (ca. 30%) har afkrydset under kategorien 'i nogen grad'. Også her er der flere kvinder og yngre, der finder dette tema vigtigt, som vi også så det i forhold til den generelle opfattelse af betydningen af bæredygtighed, miljø og klimaaftryk. Ligeledes her er de geografiske udsving i svarene ikke betydelige. Adspurgt om vigtigheden af bæredygtighed, miljø og klimaaftryk i forbindelse med *ens egen* død og begravelse udtrykker kun 10% af danskerne, at disse spørgsmål er 'meget vigtige', mens 28% finder dem 'vigtige' og hele 42% svarer 'slet ikke vigtige' eller 'ikke særligt vigtige'. Der er således stort set en ligelig fordeling mellem dem, der ikke mener, at disse temaer fylder meget i deres overvejelser og planlægning (42%), og dem, der mener, at disse temaer er forholdsvis vigtige at tage hensyn til (38%). Her er det imidlertid også hver femte dansker, der 'ikke ved', hvad de skal svare på dette spørgsmål. Atter er der flere kvinder og respondenter i de yngre aldersgrupper, der finder disse temaer vigtige i forhold til overvejelser om og planlægning af deres egen begravelse, end blandt mænd og dem i de ældre aldersgrupper.

De temaer, der særligt ligger danskerne på sinde i forbindelse med en miljørigtig og klimavenlig begravelse/bisættelse/bortskaffelse, er henholdsvis, at kiste/urne er lavet af et biologisk nedbrydeligt materiale (hvilket de almindeligvis er), at overskudsvarmen fra krematorier kan genanvendes til at opvarme boliger samt at CO₂-aftrykket er så lille som muligt, mens genanvendelse af kiste/urne samt ønsket om, at rustvognen er et miljørigtigt køretøj, fylder mindre. Det er desuden, som vi så ovenfor, ca. 1/3, der ønsker, at der kommer mere fokus på bæredygtighed inden for begravelsesområdet, mens ca. 30% svarer 'nej', og lidt flere svarer 'ved ikke' – også her er det altså tydeligt, at danskerne både er delte på dette spørgsmål, og at mange heller ikke har gjort deres mening op. I denne sammenhæng er der hverken de store forskelle med afsæt i køn, alder eller geografi.

Del 5: Begravelsesopsparing og begravelseskasse

Vigtigste forhold ved planlægningen af begravelse/bisættelse

Undersøgelsens afsluttende femte og sidste sektion omhandler respondenternes holdninger og kendskab til begravelsesopsparing og begravelseskasse. Spørgsmål 38 lød derfor: ”Af følgende forhold, hvad er da vigtigst for dig i forhold til din egen begravelse eller bisættelse?” (Her var der angivet en række svarmuligheder med mulighed for flere markeringer).

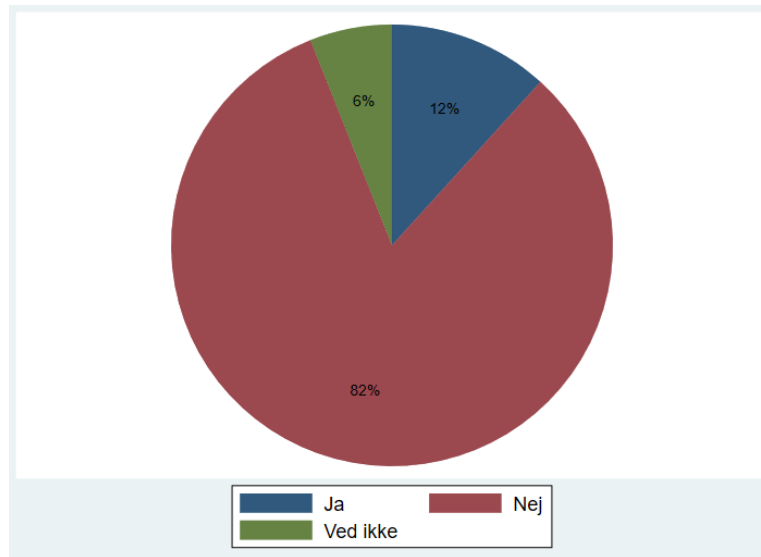
	Procent af svar	Procent af tilfælde
At den foregår, som jeg selv har ønsket og planlagt den	17%	28%
At de efterladte kan genkende og mindes mig i ritualerne	26%	42%
At de efterladte får det, som de ønsker det	25%	40%
Prisen – så billig som mulig	18%	29%
At begravelsen eller bisættelsen skaber mest mulig opmærksomhed omkring min død	3%	5%
At begravelsen eller bisættelsen skaber mindst mulig opmærksomhed omkring min død	11%	17%
Total	100%	161%

Som det fremgår af svarene, så var de to kategorier, som flest respondenter kunne genkende sig selv i, henholdsvis ”At de efterladte kan genkende og mindes mig i ritualerne” med 42% og ”At de efterladte får det, som de ønsker det” med 40%. Begge svarkategorier er meget fokuserede på de efterladtes oplevelser, og man kan derfor sige, at respondenterne i særlig grad betoner netop de efterladtes behov i forbindelse med begravelsen/bisættelsen. De næste svarkategorier, der også er en del opbakning til, er at ”Prisen – så billig som mulig” (29%) og ”At den foregår, som jeg selv har ønsket og planlagt den” (28%). Det er således ca. hver tredje, der mener, at prisen er vigtig i forhold til egen begravelse og næsten et tilsvarende antal, der betoner vigtigheden af, at begravelsen bliver, som man selv har ønsket og planlagt den. De sidste to mulige svarkategorier fik knap så meget opbakning med

17%, der mente, at det er vigtigt, ”At begravelsen eller bisættelsen skaber mindst mulig opmærksomhed omkring min død ”, mens det kun var 5%, der fandt det vigtigt, ”At begravelsen eller bisættelsen skaber mest mulig opmærksomhed omkring min død”. Man kan herudaf konkludere, at det store flertal af respondenterne ikke mener, at det afgørende, at begravelsen skal handle om opmærksomhed – meget eller lidt – omkring den afdøde selv.

Det var her også muligt at angive kvalitative svar under kategorien ’Andet’. Her vare der flere, der angav vigtigheden af, at der blev spillet særlige stykker musik til begravelsen/bisættelsen. Andre betoner vigtigheden af, at det er en kristen begravelse, at det er billigt, at de efterladte ikke bliver lagt til økonomisk last og at deres ønsker respekteres. Flest var der dog, der kom med udsagn som: ”At de efterladte får nogle gode timer sammen, trods anledningen”, ”At der bliver god mulighed for at samles og sige farvel i min omgangskreds” og ”At det bliver en dag, der afspejler mig og mit liv; at det bliver en livsfest”. En sidste bemærkede, at det vigtigste var, at ”det skal være en hyggelig dag med is til alle. Jeg ELSKER is”.

Det har igennem mange årtier været muligt at spare op til sin egen begravelse f.eks. via forskellige begravelseskasser samt pensionsordninger og enten betale hele eller dele af begravelsesomkostningerne på forhånd – ligesom man i helt privat regi har kunnet sætte penge til side på separate konti til netop dette formål. Til trods for at det økonomiske aspekt af begravelsen/bisættelsen ud fra de ovenstående svar kun havde stor betydning for ca. en tredjedel af respondenterne, så blev der i Spørgsmål 39 spurgt videre ind til den økonomiske side af begravelsen/bisættelsen med spørgsmålet: ”Har du sparet op til din egen begravelse?”.

Her var det ca. hver tiende (12%), der svarede, at de havde sparet op til deres egen begravelse, mens 82% angav ikke at have gjort det – 6% vidste ikke om de havde sparet op eller ej. Ser vi på kønsfordelingen her, så er der lidt flere mænd (14%) end kvinder (10%), der har sparet op til egen begravelse.

	Kvinde	Mand
Ja	10%	14%
Nej	85%	79%
Ved ikke	5%	7%

Ser vi på aldersdimensionen, så er det måske ikke så overraskende, at det særligt er den ældste gruppe (70+ år), der skiller sig ud fra de øvrige med 22%, der angiver, at de har sparet op til egen begravelse (mod 8-9% i de to yngste aldersgrupper). Interessant er det dog også, at kategorien 'ved ikke' er gradvist dalende fra den yngste gruppe (18-34 år), hvor hele 10% ikke ved, om de har sparet op til deres egen begravelse, mens det i den ældste gruppe (70+ år) kun er 3% – med et fald hele vejen op igennem aldersgrupperne fra yngre mod ældre.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	9%	8%	13%	22%
Nej	82%	86%	83%	75%
Ved ikke	10%	6%	4%	3%

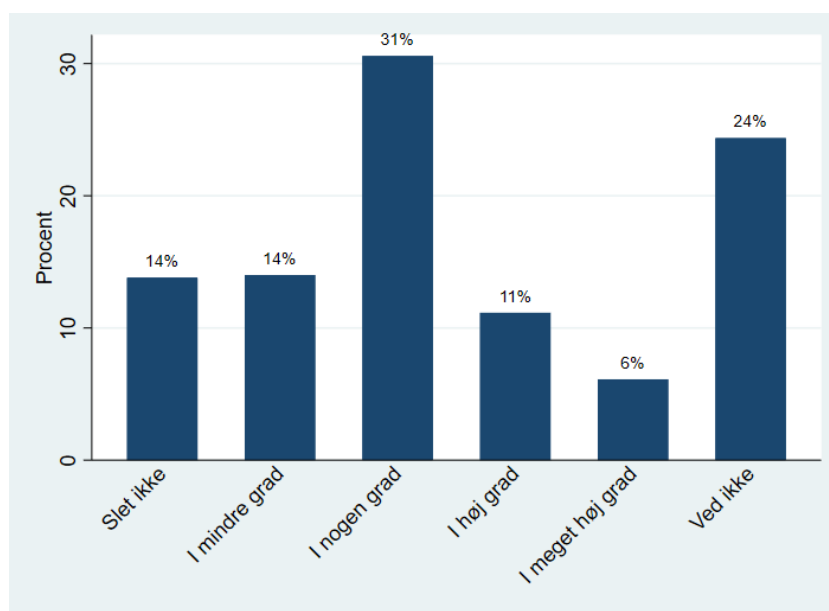
Vender vi os mod den geografiske dimension, så er der også tale om forholdsmæssig store udsving fra region til region. Mens det i det østlige Danmark (Hovedstaden og Sjælland) kun er 9-10%, der har sparet op til egen begravelse, er der derimod i det vestlige Danmark en del flere med 12% i Midtjylland, 14% i Syddanmark og hele 18% i Nordjylland. Der er således procentvis dobbelt så mange, der angiver at have sparet op til egen begravelse i Nordjylland end i Hovedstaden.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	9%	10%	14%	12%	18%
Nej	86%	83%	76%	84%	77%
Ved ikke	5%	7%	10%	4%	5%

I denne forbindelse har vi også inddraget den økonomiske dimension (med afsæt i angivet personlig årsindkomst for respondenterne), da dette forhold muligvis kan spille ind i beslutningen om at spare op til egen begravelse/bisættelse. Her viser det sig, at hvor der ikke er den store forskel i antallet, der har sparet op til egen begravelse inden for indkomstniveauerne under 200.000 kr. op til 800.000 kr. i årsindtægt, hvor mellem 10-13% har sparet op, så er det næste hver femte (18%) i gruppen med en årsindkomst på over 800.000 kr. Det er således procentvis næsten dobbelt så mange i den højeste indkomstgruppe, der har sparet op til deres egen begravelse, sammenlignet med den laveste indkomstgruppe. Noget tyder således på, at en høj indtægt *kan* have betydning for, hvorvidt man vælger at spare op til egen begravelse eller ej.

	Under 200.000 kr.	200.000- 400.000 kr.	400.000- 600.000 kr.	600.000- 800.000 kr.	Over 800.000 kr.
Ja	10%	13%	12%	11%	18%
Nej	84%	82%	84%	81%	78%
Ved ikke	6%	5%	4%	8%	4%

I undersøgelsens Spørgsmål 40 blev der spurgt om: ”I hvor høj grad synes du, at det er en god idé at spare op til sin egen begravelse (f.eks. via en begravelseskasse)”? (Her skulle der markeres med forskellige grader af vigtighed). Her kan vi se af svarene, at langt de fleste svarede enten ’i nogen grad’ (31%) eller ’ved ikke’ (24%). 28% mente, at det ’slet ikke’ eller ’i mindre grad’ var vigtigt, mens det kun var 17%, der mente, at det i høj/meget høj grad var vigtigt for dem. Det tyder således på, at dette ikke umiddelbart er et spørgsmål, man har taget stilling til, eller hvor ønsket om at spare op til sin egen begravelse fylder meget. Man kan dog sige, at hvor det i det foregående spørgsmål om, hvorvidt man *har* sparet op til egen begravelse/bisættelse, var 12%, der svarede ’ja’, så er der altså en lidt større gruppe, der finder det enten vigtigt eller meget vigtigt at gøre (17%), og en ganske betydelig gruppe på 31%, der synes, at det i nogen grad er vigtigt.

Kønsfordelingen på dette spørgsmål viser, at det for kvinders vedkommende er 25%, der svarer ’slet ikke’ eller ’i mindre grad’, mens det for mænds vedkommende er 31%, der svarer det samme. Der er imidlertid kun marginalt flere kvinder (18%) end mænd (16%), der svarer ’i høj/meget høj grad’, og samtidig er det næsten hver tredje kvinde, der svarer ’ved ikke’ (29%) mod kun hver femte mand (19%).

	Kvinde	Mand
Slet ikke	11%	17%
I mindre grad	14%	14%
I nogen grad	28%	34%

I høj grad	12%	10%
I meget høj grad	6%	6%
Ved ikke	29%	19%

Vender vi os mod aldersfordelingen, ser vi, at det måske noget overraskende særligt er i de to ældste grupper, at der bliver svaret enten 'ved ikke' eller 'i mindre grad' med 31% i den næstældste gruppe (55-69 år) og 36% i den ældste gruppe (70+ år). Her er det eksempelvis kun 22% i den næst yngste gruppe (35-54 år), der svarer dette, hvilket også er den gruppe, hvor der er flest (21%), der svarer 'i høj/meget høj grad'. Det er samtidig i den yngste gruppe (18-34 år), at færrest svarer, at det 'i høj/meget høj grad' er en god idé at spare op til sin egen begravelse (12%).

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Slet ikke	11%	11%	17%	20%
I mindre grad	17%	11%	14%	16%
I nogen grad	33%	33%	29%	23%
I høj grad	8%	13%	9%	14%
I meget høj grad	4%	8%	7%	5%
Ved ikke	27%	24%	24%	22%

Den geografiske fordeling af svarene viser, at det er i Region Hovedstaden og Syddanmark, at færrest mener, at det 'slet ikke' eller kun 'i mindre grad' er en god idé at spare op til sin egen begravelse (f.eks. via en begravelseskasse) med 24% begge steder, hvorimod det for de øvrige regioner er 28% i Nordjylland, 31% i Sjælland og 34% i Midtjylland, der mener det samme. Ser vi på svarkategorierne 'i høj/meget høj grad', så er der flest i Region Sjælland, der mener dette med 22%, mens der er færrest i Midtjylland med 13%. Der er således blot 3% i Midtjylland, der mener, at det i meget høj grad er en god idé at spare op til sin egen begravelse/bisættelse.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Slet ikke	11%	19%	13%	16%	13%
I mindre grad	13%	12%	11%	18%	15%
I nogen grad	35%	24%	30%	30%	30%
I høj grad	10%	12%	12%	10%	13%
I meget høj grad	6%	10%	7%	3%	6%

Ved ikke	25%	23%	27%	23%	23%
----------	-----	-----	-----	-----	-----

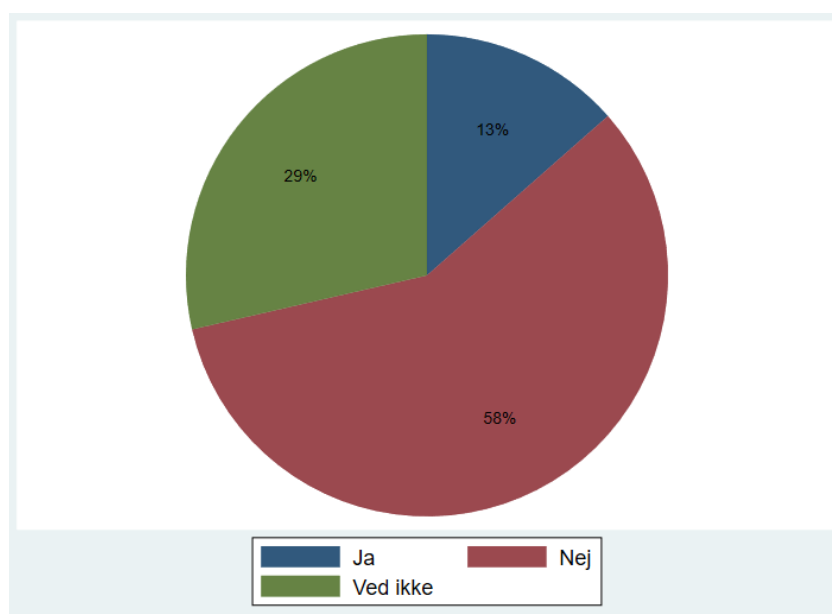
I vurderingen af svarene på dette spørgsmål valgte vi at inddrage den økonomiske dimension (respondenternes personlige årsindtægt). Vi så ovenfor, hvordan ens indtægtsniveau *kan* have betydning for, hvorvidt man har sparet op til sin egen begravelse/bisættelse eller ej (med flest der havde gjort dette i indtægtsgruppen +800.000 kr.). Også i svarene på dette spørgsmål viste det sig, at dem i de laveste indtægtsgrupper var mest tilbøjelige til at svare, at det 'slet ikke' eller kun 'i mindre grad' var en god idé at spare op til egen begravelse/bisættelse. For dem i den laveste indtægtsgruppe (under 200.000 kr.) var det 32%, der svarede dette, dernæst fulgte 30% (200.00-400.000 kr.), 28% (400.000-600.000 kr.), 36% (600.000-800.000 kr.) og slutteligt 20% i indkomstgruppen over 800.000 kr. Billedet er med andre ord ikke så entydigt endda. Det er således i de to højeste indtægtsgrupper, at udsvingene er størst mellem henholdsvis flest og færrest, der har markeret disse to kategorier. Ser vi derimod på dem, der har svaret 'i høj/meget høj grad', så gentager dette billede sig med marginalt flest (20%), der svarer dette i den højeste indtægtsgruppe (over 800.000 kr.), mens det er markant færrest i den næsthøjeste indtægtsgruppe (600.000-800.000 kr.) på blot 11% – og mindre end 1%, der svarer 'i meget høj grad'. Dette vidner om, at økonomi formentlig ikke kan stå alene som forklaring på respondenternes holdning i denne forbindelse.

	Under 200.000 kr.	200.000- 400.000 kr.	400.000- 600.000 kr.	600.000- 800.000 kr.	Over 800.000 kr.
Slet ikke	13%	15%	15%	22%	10%
I mindre grad	19%	15%	13%	14%	10%
I nogen grad	25%	33%	31%	30%	33%
I høj grad	10%	11%	12%	11%	14%
I meget høj grad	4%	7%	6%	0%	6%
Ved ikke	29%	19%	23%	23%	27%

'Forudbetalt begravelse'

I det efterfølgende Spørgsmål 41 blev der fulgt op på denne mulighed for at spare op til egen begravelse i forhold til det fænomen, der hedder 'forudbetalt begravelse', hvor man på forhånd kan opspare enten dele af eller hele omkostningen forbundet med ens begravelse/bisættelse (f.eks. via en

begravelseskasse). Spørgsmålet lød: ”Det er muligt at forudbetale hele eller dele af ens egen begravelse. Overvejer du selv at forudbetale din egen begravelse (f.eks. via en begravelseskasse)?”.

Hertil svarede 13% 'ja', mens 58% svarede 'nej'. Ca. en tredjedel (29%) af respondenterne svarede, at de ikke vidste, om det var noget, de gik med overvejelser om at gøre. Der er således en ret stor andel, der endnu ikke har taget stilling til denne mulighed.

Vi så i Spørgsmål 39, at 12% angav allerede at have sparet op til egen begravelse/bisættelse. Af de personer, der i Spørgsmål 39 har angivet, at de allerede havde sparet op, så er der 32% af dem, der allerede har sparet op, der overvejer at forudbetale til egen begravelse. Det vil sige, at hver tredje af dem, der har sparet op til egen begravelse/bisættelse, overvejer at forudbetale denne – men endnu ikke har gjort det.

Ser vi på kønsdimensionen her, så er der lidt flere mænd (15%) end kvinder (12%), der overvejer at forudbetale deres egen begravelse/bisættelse. Der er imidlertid en del flere kvinder (hver tredje) end mænd (hver fjerde), der her svarer 'ved ikke'.

	Kvinde	Mand
Ja	12%	15%
Nej	55%	60%

Ved ikke	33%	25%
----------	-----	-----

Hvis vi ser på aldersdimensionen, så er det tydeligt, at det særligt er i den ældste aldersgruppe (70+ år), at absolut færrest overvejer at forudbetale deres egen begravelse (f.eks. via en begravelseskasse), også selvom de fleste begravelseskasser netop retter deres ordninger mod de midaldrende og ældre grupper. Det var kun 4% af de 70+-årige, der svarer 'ja', mod 3-4 gange flere i de øvrige tre aldersgrupper (18-69 år). Dette er forholdsvis overraskende, for det netop var i denne aldersgruppe, som vi så i besvarelsen af spørgsmålene 39 og 40, at markant flest både angav at have sparet op til deres egen begravelse (22%), og der var også 19%, der 'i høj/meget høj grad' mente, at det var en god idé at gøre det. Hvorvidt dette så skyldes, at en større del af netop denne gruppe allerede *har* forudbetalt deres begravelse/bisættelse eller *har* sparet op til den på anden måde, vides ikke. Samtidig i denne aldersgruppe (70+ år) er det derfor også hele 84%, der svarer 'nej' til at overveje at forudbetale deres egen begravelse, mens dette tal ligger betydeligt lavere for de øvrige tre aldersgrupper (47-64%).

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
Ja	18%	17%	11%	4%
Nej	49%	47%	64%	84%
Ved ikke	33%	36%	25%	12%

Vender vi os mod den geografiske fordeling af svarene er fordelingen noget mere ensartet. Der er færrest, der svarer 'ja' til at overveje at forudbetale dele af eller hele deres begravelse/bisættelse i Region Midtjylland (10%), mens der er flest i Nordjylland (16%). Det er også i Nordjylland, at der er betydeligt færrest (20%), der svarer 'ved ikke', mod 27%-31% i de øvrige regioner.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
Ja	15%	14%	13%	10%	16%
Nej	54%	57%	56%	63%	64%
Ved ikke	31%	29%	31%	27%	20%

I belysningen af svarene på dette spørgsmål valgte vi atter at inddrage den økonomiske dimension (respondenternes angivne personlige årsindtægt), og her viste det sig igen forholdsvis tydeligt, at det er i gruppen med en årsindtægt på over 800.000 kr., at flest overvejer at forudbetale deres egen begravelse/bisættelse. Her er det hver fjerde (25%), der svarer 'ja', mens det i de øvrige

indkomstgrupper er mellem 10-15%, der svarer det samme. Som vi så i besvarelsen af spørgsmålene 39 og 40 var det også i gruppen med en årsindtægt på mere end 800.000 kr., at flest havde svaret 'ja' til at have sparet op til deres egen begravelse/bisættelse (18%) og flest mente, at det var en god idé at spare op til den (20%) i sammenligning med de øvrige indkomstgrupper. Man kan således konkludere, at indkomstniveau synes at have en vis betydning både for beslutningen om at spare op til egen begravelse/bisættelse, at synes at det er en god idé at gøre det samt at overveje at forudbetale hele eller dele af begravelses/bisættelsesomkostningerne. Det er imidlertid i indkomstgruppen 600.000-800.000 kr., at flest til gengæld svarer 'nej'. (75%) til at overveje at forudbetale deres egen begravelse/bisættelse, hvilket er en del højere end i de øvrige indkomstgrupper (51-62%). Det var også netop i denne gruppe, at mindre end 1% mente, at det 'i meget høj grad' var en god idé at spare op til egen begravelse/bisættelse.

	Under 200.000 kr.	200.000- 400.000 kr.	400.000- 600.000 kr.	600.000- 800.000 kr.	Over 800.000 kr.
Ja	13%	15%	10%	13%	25%
Nej	57%	60%	62%	75%	51%
Ved ikke	30%	25%	28%	12%	24%

I undersøgelsens sidste Spørgsmål 42 kunne dem, der havde svaret 'ja' i Spørgsmål 41 til, at de overvejer at forudbetale hele eller dele af deres egen begravelse/bisættelse, angive en række forskellige grunde til, *hvorfor* de har overvejet at gøre dette. Der er således kun tale om dem, der har svaret 'ja' til, at de overvejer at forudbetale hele eller dele af deres egen begravelse/bisættelse, der er indbefattet i disse svar. Spørgsmålet lød som følger: "Hvis ja, hvorfor synes du, at det er en god idé at forudbetale sin egen begravelse?" (Her kunne respondenterne ud for en række forskellige kategorier markere med: I meget høj grad/I høj grad/I mindre grad/Slet ikke/Ved ikke).

	Slet ikke	I mindre grad	I nogen grad	I høj grad	I meget høj grad	Ved ikke
For at være sikker på, at der er penge til begravelsen	26%	13%	19%	7%	4%	31%
For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne	10%	6%	18%	23%	28%	15%
For at have styr på tingene	13%	9%	30%	18%	11%	19%

For at sikre, at det bliver som jeg ønsker	20%	18%	25%	12%	6%	19%
For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken	36%	13%	14%	7%	5%	25%
For at inflationssikre min begravelsesindbetaling	26%	13%	19%	7%	4%	31%

Her ser vi, at de kategorier, der 'i høj/meget høj grad' havde betydning for respondenterne, hvis de skulle forudbetale hele eller dele af deres egen begravelse/bisættelse, henholdsvis var "For ikke at ligge mine efterladte til last" (51%), og "For at have styr på tingene" (29%). Derimod var inflations-sikring (11%), at undgå at betale negative renter i banken (12%) eller "For at være sikker på, at der er penge til begravelsen" (11%) ikke noget, der for de fleste respondenter var blandt de vigtige be-væggrunde. "At sikre, at det bliver som jeg ønsker" (18%) var for flere en vigtigere grund til at ville forudbetale sin egen begravelse/bisættelse. Det kan forekomme paradoksalt, at man gerne vil sikre, at de efterladte ikke bliver lagt til last ved ens død (i forhold til at skulle dække begravelsesudgifter, hvis man ikke har forudbetalt begravelsen), og at ønsker at have styr på tingene, men samtidig hermed kun i mere begrænset omfang angiver, at det er vigtigt at sikre, at der er penge til begravelsen/bisæt-telsen. Dette kan således både hænge sammen med en vis logisk inkonsistens hos respondenterne, men også med respondenternes konceptuelle forståelse af indholdet af disse respektive svarkategorier samt med det forhold, at man angiver sine svar ud for spørgsmålene ét efter ét uden at vide, hvad de næste svarkategorier indeholder/indebærer.

For at komme lidt nærmere på, hvordan disse svar fordeler sig i relation til variable som køn, alder, geografi og økonomi, så er der i det nedenstående udregnet et gennemsnit af de ovenstående svarka-tegorier, hvor den numeriske værdi 1 svarer til 'slet ikke', mens værdien 5 svarer til 'I meget høj grad', mens de øvrige kategorier indplacerer sig herimellem. Et gennemsnit tæt på 1 indikerer dermed, at respondenterne ikke overvejer at forudbetale med en bestemt af begrundelserne, mens et gennem-snit tættere på 5 indikerer, at respondenterne i meget høj grad vægter en bestemt grund til at overveje at forudbetale hele eller dele af deres egen begravelse/bisættelse. Vi ser her eksempelvis, at kvinderne i gennemsnit i højere grad (3,8) end mænd (3,4) synes, at man skal forudbetale hele eller dele af sin egen begravelse/bisættelse "For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostnin-gerne", ligesom de i lidt højere grad mener, at man skal gøre det "For at være sikker på at der er penge til begravelsen" (3,3 for kvinder og 3,1 for mænd). Ellers er der i øvrigt forholdsvis stor overensstem-melse mellem, hvad henholdsvis kvinder og mænd vægter i denne sammenhæng.

	Kvinde	Mand
For at være sikker på, at der er penge til begravelsen	3,3	3,1
For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne	3,8	3,4
For at have styr på tingene	3,1	3,0
For at sikre, at det bliver som jeg ønsker	2,5	2,6
For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken	2,1	2,1
For at inflationssikre min begravelsesindbetaling	2,2	2,3

Ser vi dernæst på aldersfordelingen af disse svar, så er det gennemgående tydeligt, at den ældste aldersgruppe (70+ år) i betydeligt lavere grad end de tre andre har betonet vigtigheden af nogen af de angive svarkategorier. Der er således færre fra denne gruppe, som vi også så ovenfor, der vægter disse bevæggrunde i forbindelse med overvejelser om at forudbetale hele eller dele af ens egen bisættelse. Det er interessant at notere sig, at særligt den yngste aldersgruppe (18-34 år) har vægtet svarkategorierne ”For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken” og ”For at inflationssikre min begravelsesindbetaling” (altså i overvejende grad økonomiske begrundelser) en del højere i forhold til de øvrige tre aldersgrupper. Topscoreren i den interne vægtning mellem aldersgrupperne ligger på de 3,9 hos de 35-54-årige i forhold til at markere ”For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne” (og tæt forfulgt her af den yngste aldersgruppe med 3,8) som primær grund til at overveje at forudbetale hele eller dele af sin egen begravelse/bisættelse.

	18-34 år	35-54 år	55-69 år	70+ år
For at være sikker på, at der er penge til begravelsen	3,3	3,4	3,0	2,7
For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne	3,8	3,9	3,5	2,9
For at have styr på tingene	3,1	3,3	3,0	2,5
For at sikre, at det bliver som jeg ønsker	2,7	2,7	2,5	2,2
For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken	2,6	2,1	1,9	1,6
For at inflationssikre min begravelsesindbetaling	2,6	2,3	2,1	1,8

Herefter kan vi med afsæt i den geografiske fordeling se, at udsvingene er betydeligt mere begrænsede på tværs af de fem regioner. Faktisk er der her ikke noget grundlag for at notere sig nævneværdige

forskelle mellem regionerne (som ligger hele vejen igennem ligger på 0,1-0,3 i vægtningsværdi), hvorfor konklusionen må være, at geografi ikke i denne sammenhæng spiller den store rolle.

	Hovedstaden	Sjælland	Syddanmark	Midtjylland	Nordjylland
For at være sikker på, at der er penge til begravelsen	3,3	3,1	3,2	3,1	3,1
For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne	3,7	3,6	3,6	3,5	3,6
For at have styr på tingene	3,1	3,0	3,1	3,0	3,2
For at sikre, at det bliver som jeg ønsker	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5
For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken	2,2	1,9	2,2	2,0	2,0
For at inflationssikre min begravelsesindbetaling	2,3	2,2	2,3	2,2	2,1

Ser vi slutteligt på den indkomstrelaterede faktor (med afsæt i respondenternes angivne årlige indkomst), så fremgår det, at 'højdespringeren' på tværs af alle indkomstgrupperne blandt begrundelserne for at overveje at forudbetale hele eller dele af sin egen begravelse er "For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne" (3,2-3,8). Her er det i den laveste indkomstgruppe (under 200.000 kr.), at denne begrundelse vægtes højest (3,8), mens det særligt er i indkomstgruppen 600.000-800.000 kr., at denne grund vægtes lavest (3,2). Af andre interessante fund her er, at det er i den højeste indtægtsgruppe (over 800.000 kr.), at de 'økonomiske begrundelser' "For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken" (2,5) og "For at inflationssikre min begravelsesindbetaling" (2,4) og vægtes højest i forhold til de andre indtægtsgrupper.

	Under 200.000 kr.	200.000- 400.000 kr.	400.000- 600.000 kr.	600.000- 800.000 kr.	Over 800.000 kr.
For at være sikker på, at der er penge til begravelsen	3,3	3,3	3,0	2,9	3,0

For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne	3,8	3,7	3,6	3,2	3,7
For at have styr på tingene	3,1	3,1	2,9	3,0	3,3
For at sikre, at det bliver som jeg ønsker	2,6	2,4	2,5	2,8	2,7
For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken	2,1	2,0	2,0	2,2	2,5
For at inflationssikre min begravelsesindbetaling	2,3	2,1	2,3	2,2	2,4

I besvarelsen af dette spørgsmål om ens overvejelser i forhold til at forudbetale hele eller dele af ens egen begravelse/bisættelse var det også muligt for respondenterne at markere ud for kategorien 'Andet' med et mere kvalitativt svar. Her er der flere, der svarer, at det giver ro og tryghed, at der er "orden i tingene", at "de efterladte ikke skal tænke på økonomi", at det er en "bekymring mindre" for de pårørende, og at man "ikke føler, at man ligger nogen til last". En bemærker også, at det er en god anledning til at tale med sine pårørende om ens tanker og ønsker til begravelse/bisættelse, mens andre hæfter sig ved, at "du bestemmer, hvad du får". En skriver derimod: "Vi fødes gratis, vi dør gratis, sådan burde det være", mens en anden konstaterer, at det "igen er endnu en 'skat' at betale til. Dør man, så dør man. Lad nu vær med at spare op til det", men en kort og koncist spørger: "Fradragsrettiget?".

Opsamling

Undersøgelsens sidste Del 5 har omhandlet begravelsesområdet, hvor respondenterne er blevet spurgt om henholdsvis begravelsesopsparing, forudbetaling af begravelse/bisættelse og deres opfattelser heraf. Undersøgelsen viser i denne forbindelse først, at de vigtigste forhold i forbindelse med afholdelsen af *ens egen* begravelse/bisættelse for danskerne er, at de efterladte kan genkende og mindes den afdøde (en selv) i ritualerne, at de efterladte får det, som de ønsker det, at den foregår, som man selv har ønsket det, og at den er så billig som mulig. Det er tydelig ud fra disse svarkategorier, som flest har angivet, er der en del modsatrettede ønsker og behov på spil i denne sammenhæng, hvor der synes at være visse spændinger mellem henholdsvis ens egne ønsker, de pårørendes ønsker samt ikke mindst også prisen. Det er således flest (2/5), der mener, at det vigtigste er, at de efterladte kan

genkende den afdøde (dem selv) i ritualerne, og ca. samme antal mener, at det vigtigste er, at de efterladte får det, som de ønsker det, mens 1/3 udtrykker, at begravelsen/bisættelsen skal foregå, som man selv ønsker og har planlagt det, og samtidig er det også for 1/3 prisen, der angives som det vigtigste. Det skal her understreges, at informanterne har kunne angive flere svar i denne forbindelse, og i gennemsnit har man afgivet ca. 1.6 svar. Ud fra dette kan det imidlertid konkluderes, at danskerne i almindelighed har mest fokus på de efterlades ønsker og behov i forbindelse med begravelsen/bisættelsen, som er de to hyppigst markerede kategorier, mens undersøgelser også viser, at det kun er et fåtal (1/20) der mener, at begravelsen/bisættelsen skal skabe opmærksomhed omkring ens egen død.

Det er 12% af danskerne, der i undersøgelsen angiver, at de har sparet op til deres egen begravelse, mens undersøgelsen ikke fortæller noget om, hvordan denne opsparing så specifikt er foretaget (f.eks. at man har afsat penge på en privat bankkonto, lagt et beløb i en skuffe, indbetalt via pensionsopsparing eller begravelseskasse eller andet). Her er der lidt flere mænd end kvinder, der angiver at have sparet op, en del flere ældre end yngre, flere i Jylland end på Sjælland (eksempelvis med dobbelt så mange, der svarer 'ja' i Nordjylland end i Hovedstaden), samt flest i den øverste indkomstgruppe og færrest i den laveste. Undersøgelsen viser også, at der blandt danskerne ikke er en udbredt opfattelse af, at det er en god idé at spare op til ens egne begravelsesomkostninger. Det er således færre end 1/5, der mener, at det i 'høj/meget høj grad' er en god idé at spare op til sin egen begravelse, mens det er ca. 30%, der mener, at det 'slet ikke/i mindre grad' er en god idé. Ca. 1/3 svarer 'i nogen grad'. Her er der en del flere mænd end kvinder, der 'slet ikke' mener, at det er en god idé, mens antallet af dem, der mener, at det er en god idé, stort set er ens på tværs af kønnene. Der er betydeligt flere i den ældste aldersgruppe (70+ år), der 'slet ikke' mener, at det er en god idé særligt set i forhold til de to yngste aldersgrupper. Geografisk er udsvingene mere begrænsede, mens økonomi (personlig årsindkomst) igen viser, at der er flere blandt dem i den højeste indkomstgruppe i sammenligning med dem i den laveste, der mener, at det er en god idé selv at spare op til egen begravelse/bisættelse.

Det at forudbetale sin egen begravelse/bisættelse var ikke noget, som de fleste danskere gik med overvejelser om. Det er således blot lidt mere end hver tiende, der overvejer at forudbetale deres egen begravelse. Hvorvidt dette skyldes manglende kendskab til muligheden til det, manglende interesse eller manglende mulighed kan undersøgelsen ikke svare på. Her er det dog interessant, at det er blandt de yngste, at overvejelserne om at forudbetale deres egen begravelse fylder mest med næsten 1/5 i aldersgruppen 18-34 år, der angiver dette, mens det kun er 1/20 i aldersgruppen 70+ år. Igen er det

dem i den højeste indkomstgruppe, der er betydeligt mest positivt stemte over for at forudbetale deres egen begravelse i sammenligning med de øvrige indkomstgrupper. Danskerne angiver desuden, at de vigtigste grunde til at mene, at det er en god idé at forudbetale hele eller dele af sin egen begravelse er, at man ikke ønsker at ligge sine efterladte til last med begravelsesomkostningerne samt at man vil have styr på tingene, mens det at undgå at betale negative renter af ens opsparing i banken eller for at inflationssikre ens begravelsesindbetaling i sammenligning hermed ikke fyldte ret meget. Det er imidlertid særligt blandt de yngste, at disse sidste to argumenter fylder mest.

Overordnede konklusioner og refleksioner

Døden er på alle tænkelige måder et umådeligt stort tema at beskæftige sig med – i tillæg hertil er det ikke altid et tema, som mennesker nødvendigvis har taget stilling til, eller som de har lyst til at forholde sig til. Denne spørgeskemaundersøgelse foretaget af Landsforeningen Liv&Død har haft fokuseret på en række udvalgte dele af danskernes forhold til døds- og begravelsesområdet, som det ser ud for nuværende med afsæt i et landsdækkende og repræsentativt udsnit af danskere. Det siger sig selv, at undersøgelsen ikke har kunnet dække alle de forskellige vinkler på eller facetter af danskernes forhold til døden, men der er ikke desto mindre åbnet nogle døre ind til særlige dele af de tanker og følelser om, oplevelser og erfaringer med samt holdninger til døden, som kendetegner den danske befolkning anno 2022. Der er i årenes løb foretaget visse, men bestemt ikke mange kvantitative spørgeskemaundersøgelser om danskernes forhold til døden og til begravelsesritualer. Der er stadig meget mere, der kan afdækkes.

Denne undersøgelse har særligt haft fem overordnede nedslagpunkter, der har været gennemgået i hver af de ovenstående fem dele af rapporten. For det første har undersøgelsen forholdt sig til temaet om døden som tabu og til samtalen om døden. Dette tema har ligget Landsforeningen Liv&Død på sine gennem mange år og udgør omdrejningspunktet for foreningens formålsparagraf: ønsket om at bidrage til at aftabuisere vores forhold til døden. Det andet hovedtema i undersøgelsen var ritualer i forbindelse med døden, herunder både mere konventionelle begravelsesritualer og en række nyere ritualformer. Døden er om noget, og har altid været, et gennemritualiseret fænomen. Det tredje hovedtema i undersøgelsen var selvbestemmelse/medbestemmelse/lovgivning, hvor der bl.a. var fokus på erfaringer med deltagelse i og planlægning af begravelse/bisættelse, ønsker om selv at træffe de vigtige beslutninger (f.eks. gennem udfyldelse af dokumentet *Min Sidste Vilje*, som Landsforeningen Liv&Død har været medudvikler af og løbende distribuerer til interesserede borgere), kendskabet til lovgivningen på begravelsesområdet samt 'digital arv', der også er et tema, som Landsforeningen Liv&Død efterhånden igennem adskillige år har gjort opmærksom på gennem sit virke. Det fjerde hovedtema fokuserede på bæredygtighedstanken inden for begravelsesområdet, ikke mindst set i lyset af den stadig større opmærksomhed dette tema har opnået inden for stort set alle andre dele af samfundslivet. Slutteligt blev der i undersøgelsen – i et samarbejde med Begravelseskassen Danmark – spurgt ind til danskernes ønsker om og opfattelser af at spare op til egen begravelse/bisættelse og herunder forudbetale hele eller dele af den. Efter hvert af disse temaer samlede vi kort op på de primære fund fra datamaterialet. Her vil vi kort afslutningsvis knytte nogle overordnede kommentarer

og refleksioner til rapportens fund, der går på tværs af de enkelte del-temaer, og som både kan kaste lys over særlige problemstillinger, overraskende fund eller give anledning til yderligere fremtidig – kvantitativ eller kvalitativ – udforskning inden for feltet.

For det første fremgår det af undersøgelsen, at det *ikke* er et flertal af danskerne, der mener, at døden er omgærdet af et tungt og ubrydeligt tabu, og at den tilsyneladende ikke er så tabuiseret i samfundet, som det ellers ofte har været beskrevet i forskningslitteraturen op igennem store dele af det forgangne århundrede. Undersøgelsen har således vist, at halvdelen af danskerne mener, at døden kun 'i nogen grad' er et tabu, og at dette fortrinsvis skal forstås på den måde, at den er svær at tale om og ubehagelig at beskæftige sig med, mens det kun er ca. hver fjerde, der mener, at døden i høj grad faktisk er et tabu. Det er også kun ca. hver femte, der oplever, at det i høj grad er svært at tale om eller dele sine tanker om døden med andre. Det er også tydeligt fra undersøgelsen, at der blandt danskerne faktisk er en oplevelse af, at det er vigtigt at tale om døden, og langt de fleste – 4 ud af 5 – finder det vigtigt at tale om døden særligt med deres nærmeste, mens det dog samtidig kun er fåtal, der udtrykker et ønske om eller behov for at tale om døden med eksempelvis deres læge eller præst. At det er vigtigt at tale om døden med ens nærmeste skyldes særligt ifølge undersøgelsen, at det opleves som godt at dele sine tanker og følelser om døden med hinanden, og at det er vigtigt, at man forbereder sig selv og sine nærmeste på, at døden er en del af livet. Samtidig oplever mange, at det at tale om døden skaber ubehag og frygt og gør dem triste til mode. Det er imidlertid ikke en udbredt opfattelse, at det er svært eller meget svært at tale om døden, hvilket det kun er hver femte, der mener. Der er samtidig blandt danskerne heller ikke et udbredt ønske om at blive mere eksponeret for døden gennem medierne, og det er kun ca. en fjerdedel af danskerne, der ønsker, at døden skal fylde mere i medierne, end den for nuværende gør, hvor flertallet mener, at den flyder 'tilpas' meget. Der er også blandt danskerne en forholdsvis udbredt erfaring med at planlægge/arrangere en begravelse, hvilket gælder for næsten halvdelen, men samtidig er det dog kun ca. hver tiende dansker, der selv har udfyldt *Min Sidste Vilje* eller tilsvarende dokumenter – i de fleste tilfælde skyldes dette tal, at man "ikke har fået det gjort". Det er ca. hver fjerde dansker, der kender til 'digital arv'. Det er samtidig hver femte dansker, der i forbindelse med planlægningen/gennemførelsen af en begravelse har oplevet begrænsninger i de ønskede eller tilgængelige muligheder, og et flertal af danskerne mener ikke, at de ved nok om de muligheder og begrænsninger, der findes på området. Man kan samlet opsummere dette punkt med at konstatere, at døden overordnet set for danskerne ikke opleves som et stort og solidt tabu, men som noget, man gerne vil tale om og dele sine tanker og følelser om med ens nærmeste i en privat sfære, og at døden er noget, man også mener, at det er vigtigt at forholde sig til og forberede

sig på. Samtidig er det dog ikke almindeligt udbredt, at man aktivt har ført sin stillingtagen ud i livet eller har sat sig ind i de på området gældende regler, muligheder og begrænsninger.

For det andet har vi i undersøgelsen fortrinsvis inddraget en oversigt over svar for følgende variable: køn, alder og geografi (og få steder afslutningsvis også personlig årsindtægt), også selvom datamaterialet rummer betydeligt flere variable at analysere på (herunder etnisk oprindelse, politisk tilhørsforhold, familiesituation, beskæftigelse og uddannelsesniveau). Undersøgelsen har almindeligvis ikke afdækket markante og/eller gennemgående skelsættende forskelle mellem mænd og kvinder i holdninger til døden, om end der er flere steder, hvor eksempelvis kvinderne er mere optagede af, at det er vigtigt at tale om døden, og flere kvinder end mænd kender også til *Min Sidste Vilje* og tilsvarende dokumenter, mens der imidlertid er flere mænd end kvinder, der har nedskrevet deres ønsker til deres egen død og begravelse (hvor en del flere kvinder svarer, at de 'ikke har fået det gjort'), og lidt flere mænd end kvinder, der har valgt at spare op til deres egen begravelse, og som overvejer at forudbetale den. Det er dog også flere mænd end kvinder, der svarer, at et fokus på klimaaftryk og bæredygtighed ikke fylder ret meget i deres overvejelser om egen begravelse. Samtidig har kvinderne generelt i undersøgelsen være mere tilbøjelige til at svare med flere krydser end mændene i forbindelse med de spørgsmål, hvor dette har været muligt. Der er bredt set heller ikke tale om dybe forskelle mellem de forskellige landsdele (her angivet i form af regionsopdelingen), om end der netop i forhold til oplevelser af begrænsninger inden for begravelsesområdet (Spørgsmål 21) var en ganske tydelig forskel mellem Øst- og Vestdanmark, hvor der var flest i den vestlige del af landet, der angav at have oplevet, at der var begrænsninger på deres ønsker og planer i forbindelse med afholdelse af begravelse/bisættelse. Det er desuden her også værd at bemærke, at særligt nordjyderne har været en del mere sparsomme med at markere med flere krydser, hvor det har været muligt, hvorimod beboere hjemhørende i hovedstadsområdet til gengæld almindeligvis har markeret ud for en del flere svarkategorier. Imidlertid er der visse interessante aldersmæssige forskelle, og det er her ofte enten de yngste eller de ældste, der skiller sig ud i forhold til at være overrepræsenteret inden for flere af undersøgelsens områder. Eksempelvis er det absolut flest yngre (18-34 år), der oplever, at det svært at dele deres tanker og følelser med andre om døden og samtidig færrest, der mener, at det ikke er svært at dele deres tanker og følelser med andre. Det er samtidig absolut flest blandt de ældste (70+ år), der mener, at den fiktive død fylder for meget i medierne – og færrest blandt den yngste gruppe. Det er også markant færrest i den ældste gruppe, der har deltaget i et spontanalter i forhold til de tre øvrige aldersgrupper, men til gengæld – og måske ikke særligt overraskende – var det absolut færrest blandt den yngste gruppe, der havde været med til at arrangere en begravelse/bisættelse. Det er også i den

Yngste gruppe, at der er markant flest, der har oplevet, at deres ønsker til begravelse/bisættelse ikke har kunnet imødekommes og færrest blandt de ældste. Det er nok heller ikke så overraskende, at det er færrest blandt den yngste gruppe, der kender til *Min Sidste Vilje* og andre dokumenter af den type og flest blandt den ældste gruppe. Det er dog måske så en smule overraskende, at det er blandt den yngste gruppe, at flest svarer, at de allerede har udfyldt *Min Sidste Vilje* eller andre tilsvarende typer af dokumenter. Det er også blandt den yngste gruppe, at opmærksomheden i forhold til klima og bæredygtighed i forbindelse med planlægningen af egen begravelse/bisættelse er størst, mens den er betydeligt lavere netop hos den ældste aldersgruppe. Samtidig er det også i den yngste gruppe, at flest angiver at overveje at forudbetale hele eller dele af deres egen begravelse, mens der er absolut færrest blandt den ældste aldersgruppe. Slutteligt er det desuden gennemgående i undersøgelsen, at dem fra den ældste aldersgruppe (70+ år) i mange af de spørgsmål, hvor man samtidig har kunnet markere ud for flere svarmuligheder, kun har afsat forholdsvis få krydser i sammenligning med de øvrige tre aldersgrupper, mens det ofte har været gruppen af 35-54 år, der har været mest tilbøjelige til at afkrydse flere svarmuligheder. Til gengæld er det ofte blandt den yngste aldersgruppe (18-34 år), at flest svarer 'ved ikke'.

For det tredje er der også visse steder i undersøgelsen tegn på en vis ambivalens i de svar, der er afgivet. Ambivalens er almindeligvis kendetegnet ved, at man gerne vil eller ønsker flere forskellige ting på samme tid, der indbyrdes kan stå i et vist spændings- eller modsætningsforhold til hinanden. Ambivalens kan også betegne en tvetydighed eller måske vægelsindethed. I undersøgelsen ses dette bl.a. ved, at danskerne på den ene side gerne selv vil vide mere og selv vil bestemme en del over det, der skal ske i forbindelse med døden og tage ansvar herfor, hvilket viser sig flere steder i undersøgelsen (f.eks. at man synes, at det er en god idé, at man forbereder sig selv og sine nærmeste på døden, at man synes, at det er vigtigt at tale med ens nærmeste om døden, at man ønsker at hjælpe ens efterladte ved at nedskrive ting omkring død og begravelse inden ens død, og at man synes, at det er vigtigt at have styr på tingene), men på den anden side ønsker man samtidig også i vid udstrækning at overlade mange vigtige beslutninger til netop de efterladte (f.eks. at det er forholdsvis få, der synes, at det er meget vigtigt selv at planlægge deres begravelse). Det er i vid udstrækning de efterladedes ønsker og behov, der skal være i centrum for de ritualer, der gennemføres, angiver de fleste. Et andet aspekt af denne ambivalens kan ses i forholdet mellem muligheder/ønsker og oplevede begrænsninger. Der tales ofte inden for samfundsforskningen om, at vi lever i en stadig mere individualiseret 'mig'-kultur, hvor vi sætter selvet og vores egen personlige ønsker og værdier i højsædet. Dette skulle således også afspejle sig i vores døds- og begravelseskultur, hvor ønsket om egne mere

personliggjorte ritualer eller spektakulære praksisser i stedet for de mere traditionelle og gængse skulle være kendetegnende for en særlig 'postmoderne' døds-, sorg- og mindekultur (se f.eks. Simon, Haney & Buenteo 1993; Winkel 2001). Undersøgelsen her har ikke givet et entydigt billede af, at dette skulle være tilfældet eller en udbredt tendens inden for de områder, der specifikt er blevet spurgt ind til. Det er således et stort mindretal af danskerne (ca. 1/20), der mener, at det er vigtigt for dem, at deres begravelse/bisættelse skaber *mest* mulig opmærksomhed omkring deres egen død – for flertallet er det vigtigere, som nævnt ovenfor, at de efterladtes behov og ønsker udgør omdrejningspunktet for ritualerne, og det er faktisk næsten hver femte, der mener, at det er vigtigt, at begravelsen/bisættelsen skaber *mindst* mulig opmærksomhed omkring deres død. Der var heller ikke en udtalt interesse for at skulle markere et dødsfald på internettet i form af oprettelse af online-mindesider eller at melde offentligt ud på sociale medier om et dødsfald. Kendskabet til 'digital arv' var ej heller så omfattende (i underkanten af hver tredje kendte til fænomenet, selv efter det blev beskrevet), så måske er danskerne ikke så digitalt anlagte eller interesserede, når det kommer til døden? Faktisk var de fleste ritualer, der blev anset som vigtigst for de fleste, forholdsvis traditionelle så som at bede en bød for den afdøde, synge en sang eller salme eller åbne vinduet, så afdødes sjæl kan flyve ud. Det var desuden kun hver femte, der fandt, at det at have egne personlige ritualer til at mindes afdøde med, i meget høj grad var vigtigt for dem. Samtidig var det dog klart, som vi også var inde på ovenfor, at en vis andel af danskerne (ca. hver femte) havde oplevet, at der var særlige ønsker til en begravelse/bisættelse, der ikke kunne imødekommes, og undersøgelsen giver også visse svar på, hvilke ønsker, der har været tale om: fortrinsvis ønsket om andre salmer/sangen i kirken eller ønske om askespredning på land), men undersøgelsen kan ikke kaste lys over, hvad årsagen til, at ønskerne ikke kunne imødekommes, har været – om der var tale om nyskabende ritualer eller alternative praksisser, der er blevet afvist af f.eks. præst, menighedsråd eller bedemand (og som måske slet ikke har været mulige/lovlige). I flere tilfælde blev det dog specifikt angivet i de kvalitative svar, at Corona-situationen og de medfølgende begrænsninger på forsamlinger var en medvirkende årsag til, at visse begravelsesritualer ikke kunne gennemføres som ønsket.

For det fjerde rummer flere svar i undersøgelsen også kim til visse mulige paradokser. Tidligere er både vores nutids og danskernes forhold til døden overordnet blevet beskrevet som paradoksalt (Jacobsen & Haakonsen 2008:16-17). Denne undersøgelse har da også afdækket flere forhold, der i udgangspunktet kan forekomme at være en kende paradoksale. Et paradoks er kendetegnet ved, at noget forekommer at være selvmodsigende eller strider mod almindelig sund fornuft, så hvis én ting er sandt, så kan en anden ting ikke samtidig være det. Ambivalensen, der blev omtalt oven for, mellem

at danskerne på den ene side gerne vil bestemme en del selv i forhold til døden og begravelse/bisættelse, men samtidig på den anden side også ønsker at overlade beslutningerne og ansvaret til de efterladte, synes nok paradoksalt. Et andet sted i undersøgelsen, hvor det også kan forekomme en kende paradoksalt, er f.eks. i forhold til, at et flertal af danskerne på den ene side mener, at det er vigtigt, at der i forbindelse med døden er fokus på de efterladtes ønsker og behov, men samtidig er det kun ca. hver tiende, der angiver at have sparet op til deres egen begravelse og stort samme antal, der overvejer at forudbetale for begravelsen/bisættelsen. Det er ligeledes i underkanten af hver femte, der mener, at det i høj/meget høj grad er vigtigt at spare op til ens egen begravelse. Dette betyder alt andet lige, at beløbet til begravelsesudgifterne i så fald skal findes i den afdødes bo og tages fra de efterladtes arv – eller i sidste instans kan ende med at være en regning, der betales af det offentlige. På den måde kan regningen ende med at være de pårørendes eller fællesskabets problem. Slutteligt skal også nævnes det paradoks, at danskerne i stor stil mener, at det er vigtigt at tale om døden – det mener faktisk fire ud af fem (på tværs af køn, alder og geografi). Men samtidig er det, som vi også har set, et forholdsvis stort mindretal, der så fører deres tanker og tale ud i handling og får udfyldt *Min Sidste Vilje*, får styr på 'digital arv', sætter sig ind i Begravelsesloven eller får sparet op til eller forudbetalt deres egen begravelse/bisættelse. ”Man har ikke lige fået det gjort”, viser undersøgelsen som nævnt ovenfor. Selvom vi i analysen ikke har bevæget os ned på et konkret individniveau (og dermed ikke har set på, hvad hver enkelt respondent svarer på de forskellige spørgsmål for at spore inkonsistenser eller paradokser mellem vedkommendes forskellige svar), og derfor heller ikke specifikt ser på, hvem der har svaret specifikt hvad på tværs af de enkelte spørgsmål, så vil en grundigere analyse af data-materialet imidlertid formentlig kunne afdække flere ambivalenser og kim til paradokser end dem, der her kort er omtalt.

For det femte viser undersøgelsen en del steder desuden, at døden for mange danskere er svær at forholde sig til og et vanskeligt tema at skulle tage stilling til – hvilket i sig selv kan være årsag til netop ambivalenser og paradokser. Det er ikke et tema, som vi almindeligvis ofte bliver konfronteret med vores meninger om eller holdninger til, måske er det heller ikke et tema, som vi i øvrigt føler os særligt godt klædt på til at svare på spørgsmål om, fordi det kan aktualisere triste minder og oplevelser eller vække ubehag og frygt (som vi også så i undersøgelsens Spørgsmål 2), og det er måske endda heller ikke et tema, som mange finder særligt vigtigt. Disse forhold afspejler sig muligvis også i flere dele af undersøgelsen, hvor andelen af 'ved ikke'-svar forekommer forholdsvis høj (en del steder mellem 10-20%), f.eks. når der blev spurgt ind til, om man synes, at det er vigtigt at tale om døden med ens familie og omgangskreds, om man synes, at ritualer er vigtige i forhold til at håndtere døden,

om det betyder noget at planlægge ens egen begravelse, om man mener, at man ved nok om muligheder og begrænsninger i forhold til begravelse/bisættelse, om man mener, at 'digital arv' er vigtigt samt til sidst, om man synes at bæredygtighed er vigtigt i forhold til begravelse/bisættelse – både generelt og i forhold til ens egen. Flere steder udgjorde 'ved ikke'-kategorien endda mere end 25-30%, hvilket eksempelvis ses i forhold til, om man ville ønske, at der er mere fokus på døden i medierne, om man ville ønske at der kom mere fokus på bæredygtighed og klimaaftryk inden for begravelsesområdet og til sidst om man mener, at det er vigtigt at spare op til ens egen begravelse. Det er også tydeligt, at flere af de steder, hvor der er en forholdsvis høj procent 'ved ikke'-svar, er det ofte (men dog ikke entydigt) den yngste gruppe, der er overrepræsenteret ved at svare 'ved ikke', hvilket vidner om, at det for dem måske ikke forekommer som de mest relevante spørgsmål at forholde sig til (f.eks. planlægning af egen begravelse), når man selv kun er i tyverne eller trediverne og forventeligt har et helt liv foran sig. Samtidig var det også tydeligt fra undersøgelsen, at det kun var et fåtal, der benyttede sig af muligheden for at svare mere kvalitativt de steder i spørgeskemaet, hvor 'Andet'-kategorien gjorde det muligt. Det var således almindeligvis færre end 1/50 – og flere gange 1/100 – der gav sin mening til kende eller kvalificerede sit svar under denne kategori, og ved flere lejligheder blev svarkategorier blot anvendt til at skrive 'ved ikke'.

Alle de ovenstående konklusioner og refleksioner skal naturligvis både ses i lyset af det datamateriale, de bygger på, men også med afsæt i de forudgående forventninger, der ligger til grund for dem, og ikke mindst de fortolkninger de bygger på. Da døden i en dansk kontekst hidtil ikke er et tema, der er velbelyst med afsæt i repræsentative spørgeskemaundersøgelser (om end der findes flere foretaget af bl.a. PAVI 2013 og Ældresagen 2019), og da flere af de spørgsmål, som respondenterne er blevet stillet i dette spørgeskema, omhandler en række nye forhold og tidligere ikke-berørte temaer, så er det vanskeligt at foretage direkte sammenligninger mellem disse studier. Som vi nævnte i indledningen til rapporten, så ligger der i datamaterialet betydelig mere viden og mulighed for at krydstabulere både spørgeskemaets spørgsmål og datamaterialets variable på mange forskellige måder, som ikke er foretaget i denne mere beskrivende rapport. Det er imidlertid vores forhåbning, at denne rapport kan kaste lys over forskellige dele af dødens landskab i Danmark 2022 og dermed bidrage til at kvalificere og udbygge vores eksisterende viden på området, skabe grobund for en bredere dialog om døden både blandt borgere, professionelle i praksis og beslutningstagere samt understøtte en forståelse af, at døden er en uomgængelig del af livet.

Litteraturhenvisninger

- Elias, Norbert (1983): *De døendes ensomhed*. København: Tiderne Skifter.
- Haney, C. Allen, Christina Leimer & Juliann Lowery (1997): "Spontaneous Memorialization: Violent Death and Emerging Mourning Ritual". *Omega: Journal of Death and Dying*, 35 (2):159-171.
- Jacobsen, Michael Hviid (2007): "Den spontane sorgs ritualer". *Omsorg: Nordisk tidsskrift for palliativ medicin*, 24 (1):7-22.
- Jacobsen, Michael Hviid (2016): "'Spectacular Death' – Proposing a New Fifth Phase to Philippe Ariès's Admirable History of Death". *Humanities*, 5 (19):1-20.
- Jacobsen, Michael Hviid & Mette Haakonsen (2008): "Indledning: Memento mori – døden i Danmark i tværfagligt lys", i Michael Hviid Jacobsen & Mette Haakonsen (red.): *Memento mor – døden i Danmark i tværfagligt lys*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, pp. 11-35.
- Kear, Adrian & Deborah L. Steinberg (red.) (1999): *Mourning Diana: Nation, Culture and the Performance of Grief*. London: Routledge.
- Kellehear, Allan (2007): *The Social History of Dying*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAVI (2013): *Danskerne om livet med sygdom og død* (udarbejdet i samarbejde med Rådgivende Sociologer og TrygFonden). København: Palliativt Videnscenter (PAVI).
- Santino, Jack (red.) (2006): *Spontaneous Shrines and the Public Memorialisation of Death*. London: Palgrave/Macmillan.
- Simon, William, C. Allen Haney & Russell Buenteo (1993): "The Postmodernization of Death and Dying". *Symbolic Interaction*, 16 (4):411-426.
- Sumiala, Johanna (2021): *Mediated Death*. Cambridge: Polity Press.
- Walter, Tony (1991): "Modern Death: Taboo or Not Taboo?". *Sociology*, 25 (2):293-310.
- Walter, Tony (red.) (1999): *The Mourning for Diana*. London: Routledge.
- Westgaard, Hege (2001): 'Som eit spor': *Spontaanaltret som moderne sorguttrykk i et kulturanalytisk perspektiv*. Bergen: Forlaget Folkekultur.
- Westgaard, Hege (2004): "'Gje meg handa di, ven' – unge jenters fortellinger fra et spontanalter". *Barn*, 3:45-55.
- Winkel, Heidemarie (2001): "A Postmodern Culture of Grief? On Individualization of Mourning in Germany". *Mortality*, 6 (1):65-79.
- Ældresagen (2019): *Lad os tale om døden: Danskernes holdning til at tale om sin egen og sine næres sidste tid og død*. København: Ældresagen.

Bilag 1

Spørgeskema fra undersøgelsen med svarkategorier

Spørgeskema for Landsforeningen Liv & Død (samt Begravelseskassen Danmark) – Undersøgelsen er udført af YouGov.

Baggrundsspørgsmål:

- Køn (sample)
- Alder (sample)
- Geografi (sample)
- Uddannelse: (PDL: profile_education)
- Beskæftigelse: (PDL: occupation + occupation2)
- Husstandsindkomst: (PDL: household_income)
- Personlig indkomst: (PDL: personal_income)
- Familiesituation: (PDL: family_status)
- Etnicitet
- Partivalg ved seneste valg: (PDL: FT19)

Text

Dette spørgeskema, der er udarbejdet og udsendt af *Landsforeningen Liv&Død*, omhandler danskernes forhold til døden, til ritualer i forbindelse med døden og begravelsen/bisættelse/mindekulturen, til ønsket om bæredygtige løsninger i forbindelse med død og begravelse samt til betaling af og opsparing til egen begravelse.

Text

At tale om døden/døden som tabu:

Single

[q1] I hvilken grad mener du, at følgende udsagn er rigtigt: Døden er et tabu i nutidens Danmark?

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=9

[q2] Når man siger, at døden er et 'tabu', hvad tror du så, at der menes hermed?

Angiv gerne flere svar

1. Det er forbudt at tale om døden
2. Det er svært at tale om døden
3. Døden er ubehagelig at beskæftige sig med
4. Vi er bange for døden
5. Vi gemmer døden væk
6. Vi har glemt, hvordan man taler om døden
7. Døden giver ikke mening for os
8. Andet, notér venligst: *#open*
9. Ved ikke

Single

[q3] Synes du, at det er vigtigt at tale om døden – både ens egen og andres død – med ens familie og omgangskreds?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=7 – If q3=1

[q4] Hvorfor mener du, at det er vigtigt at tale om døden?

Angiv gerne flere svar

1. Det er godt at dele sine tanker og følelser om døden med andre
2. Det er underligt ikke at tale om døden
3. Det giver styrke og ro at tale om døden
4. Det er rart at vide, at man ikke er alene med sine tanker om døden
5. Det er vigtigt at forberede sig selv (og ens pårørende) på sin egen død
6. Andet, notér venligst: *#open*
7. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=10

[q5] Hvem mener du, at det er vigtigt at tale om døden med?

Angiv gerne flere svar

1. Min partner
2. Mine børn
3. Mine søskende
4. Mine forældre
5. Resten af min familie
6. Mine venner
7. Mine kolleger
8. Min praktiserende læge eller andre sundhedsprofessionelle
9. Præst-imam-rabbiner eller andre fra et trossamfund
10. Ingen af disse

Single

[q6] Oplever du, at det er svært at tale om eller dele dine tanker og følelser om døden?

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=8

[q7] Hvad tror du grunden er til, at det kan være svært at tale om døden?

Angiv gerne flere svar

1. Vi mangler i samfundet ord til at tale om døden med
2. At tale om døden skaber forlegenhed
3. At tale om døden skaber ubehag og frygt
4. At tale om døden gør mig trist til mode
5. At tale om døden gør mig bange for at dø
6. Det er spild af tid at tale om døden
7. Andet, notér venligst: *#open*
8. Ved ikke

Grid – roworder=randomize

[q8] Vi bliver med mellemrum præsenteret for døden i medierne – både den virkelige død i nyhedsudsendelser/dokumentarer og den fiktive død i film/tv-serier.

Hvad mener du om disse udsagn?

1. Den virkelige død fylder
2. Den fiktive død (fx i film og tv-serier) fylder

Scale:

1. For meget
2. Tilpas
3. For lidt
4. Ved ikke

Single

[q9] Ville du ønske, at der var mere fokus på døden – både den virkelige og den personlige død – i medierne (tv, radio, podcasts mv.)?

1. Ja
2. Nej

3. Ved ikke

Text

Ritualer i forbindelse med døden:

Single

[q10] Oplever du, at ritualer (både folkekirkelige og andre) er vigtige i forhold til at håndtere døden?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=9 – If q10=1

[q11] Hvorfor er ritualer vigtige?

Angiv gerne flere svar

1. De skaber tryghed
2. De skaber forudsigelighed
3. De skaber mening
4. De tilbyder trøst
5. De giver styrke i en svær tid
6. De knytter mig til et kulturelt fællesskab
7. De knytter mig til et religiøst fællesskab
8. Andet, notér venligst: *#open*
9. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=10

[q12] Har du hørt om følgende nyere ritualer og/eller praksisser i forbindelse med døden, hvoraf flere allerede er implementerede i Danmark?

Angiv gerne flere svar

1. Askespredning over åbent hav
2. Vandkremering-resomation
3. Skov- og naturbegravelse
4. Frysetørring af lig
5. Spontanaltre
6. Borgerlig begravelse eller bisættelse
7. Markering for afdøde på Allehelgensaften
8. Alternativ kisteudsmykning
9. Ateistisk eller humanistisk begravelse eller bisættelse
10. Nej

Multiple – order=randomize – SP=12

[q13] Når mennesker dør, kan der være visse ritualer, der ønskes gennemført. Marker ud fra følgende liste de ritualer, du i den forbindelse mener er vigtige:

Angiv gerne flere svar

1. Tænde et lys for afdøde
2. Åbne vinduet, så sjælen kan flyve ud
3. Bede en bøn for afdøde
4. Synge en sang eller samle
5. Foretage en udsyngning af afdøde (fx fra plejehjem)
6. Oprette et privat mindealter i eget hjem
7. Melde offentligt ud på sociale medier om den pågældendes død
8. Indrykke en dødsannonce i en avis
9. Skrive en nekrolog om afdøde
10. Oprette en online-mindeside
11. Andet, notér venligst: *#open*
12. Ingen af disse

Single

[q14] Efter begravelser/bisættelser afholdes der ofte en privat mindehøjtid ('gravøl'). Hvilken betydning mener du, at denne mindehøjtid har både for afskeden med og mindet om afdøde?

1. Ingen betydning
2. Mindre betydning
3. Stor betydning
4. Meget stor betydning
5. Ved ikke

Grid – roworder=randomize

[q15] Hvilke ritualer synes du har betydning for at mindes den afdøde også længe efter afholdelse af begravelsen/bisættelsen?

1. At besøge kirkegården eller begravelsespladsen, hvor afdøde er bisat eller begravet
2. At besøge et sted af særlig betydning for den afdøde
3. At have et mindealter hjemme
4. At have en mindeside online
5. At markere den afdødes fødselsdag- eller dødsdag
6. At have en dag, hvor man mindes de døde i fællesskab (fx. Allehelgensaften)
7. At have egne, personlige ritualer for at mindes afdøde
8. At kunne tage urnen med hjem

Scale:

1. Ingen betydning
2. Mindre betydning
3. Stor betydning

4. Meget stor betydning
5. Ved ikke

Single

[q16] Når mennesker dør under ofte dramatiske omstændigheder i det offentlige rum, eller når kendte mennesker dør, oprettes der til tider små samlinger af lys, blomster og andre genstande, enten netop der, hvor de døde, eller på særligt symbolske steder, hvor de sørgende forsamles – man kalder dette for 'spontanalter' og 'spontansorg'. Kender du til fænomenerne spontansorg og spontanaltre?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Single

[q17] Har du selv deltaget i et spontanalter?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=9 – If q17=1

[q18] Hvorfor deltog du i spontanaltret?

Angiv gerne flere svar

1. Jeg kendte personligt afdøde
2. Jeg kom tilfældigt forbi
3. Jeg ville udtrykke min støtte til og medfølelse med de efterladte
4. Jeg havde hørt om det i medierne
5. Jeg ville udtrykke min vrede og frustration over årsagen til dødsfaldet
6. Jeg var nysgerrig
7. Jeg deltog, fordi vedkommende var kendt
8. Andet, notér venligst: *#open*
9. Ingen af disse

Text

Selvbestemmelse/medbestemmelse/lovgivning:

Single

[q19] Har du selv deltaget i en begravelse eller bisættelse?

1. Ja, inden for det seneste år
2. Ja, inden for de seneste fem år
3. Ja, men det er mere end fem år siden

4. Nej, jeg har aldrig deltaget i en begravelse eller bisættelse

Single

[q20] Har du selv været med til at arrangere en begravelse/bisættelse?

1. Ja
2. Nej
3. Husker ikke

Single – If q20=1

[q21] Oplevede du i den forbindelse, at du eller den afdøde havde ønsker eller forventninger til bisættelsen/begravelsen, som ikke kunne imødekommes?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=10 – If q21=1

[q22] Hvilke ønsker drejede det sig om?

Angiv gerne flere svar

1. Vi ønskede en kiste i et andet materiale
2. Vi ønskede en åben kiste
3. Vi ønskede en urne i et andet materiale
4. Vi ønskede at opbevare urnen i eget hjem
5. Vi ønskede andre salmer eller sange i kirken
6. Vi ønskede at sprede asken over land
7. Vi ønskede at udføre egne eller alternative ritualer
8. Andet, notér venligst: #open
10. Ingen af disse

Single

[q23] Kender du til dokumentet *Min Sidste Vilje*, appen *Adjø* eller andre tilsvarende muligheder for at udfylde en række forhold angående ens død, begravelse og mindehøjtid?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

{module q24_q26 if q23=1}

Single

[q24] Har du selv udfyldt *Min Sidste Vilje* eller på anden måde nedskrevet dine ønsker til begravelse samt andre ritualer ned?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=7 – If q24=1

[q25] Hvad var din begrundelse for at udfylde *Min Sidste Vilje* eller tilsvarende dokumenter?

Angiv gerne flere svar

1. For at sikre, at det hele bliver på den måde, jeg ønsker det
2. For at få styr på tingene
3. For at hjælpe mine efterladte
4. Det føles godt at få nedskrevet mine tanker og ønsker
5. Det er en god mulighed for at tale om døden med mine nærmeste
6. Andet, notér venligst: #open
7. Ingen af disse

Multiple – order=randomize – SP=7 – If q24=2

[q26] Hvad er din begrundelse for *ikke* at gøre dette?

Angiv gerne flere svar

1. Jeg har ikke fået det gjort
2. Jeg ønsker ikke at tænke på dette
3. Jeg ønsker at overlade beslutningerne til mine efterladte
4. Jeg foretrækker at andre tager hånd om dette
5. Jeg interesserer mig ikke for, hvad der skal ske
6. Andet, notér venligst: #open
7. Ingen af disse

{end module q24_q26}

Single

[q27] I hvilken grad betyder det noget for dig selv at planlægge din egen begravelse?

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Single

[q28] Kender du til Begravelsesloven?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Single

[q29] Synes du selv, at du ved nok om, hvilke muligheder og begrænsninger der er i forbindelse med død og begravelse?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Grid – roworder=randomize

[q30a] Hvilke af følgende forhold kunne du ønske dig var mulige?

1. At blive begravet på min egen ejendom
2. At opbevare afdødes urne med asken i eget hjem
3. At blive begravet sammen med et kæledyr
4. At få min egen eller mine afdødes aske spredt over land
5. At blive vandkremeret

Scale:

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Single

[q30b] Er der andre forhold du ønsker var mulige?

1. Ja, notér venligst: #open
2. Nej

Single

[q31] Kender du til fænomenet 'digital arv', hvor man i forbindelse med ens død giver de efterladte adgang til ens filer og dokumenter på computeren/internettet (fx både private emails, informationer fra myndigheder og kommunikation på sociale medier)?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Single

[q32] I hvilken grad mener du, at det er vigtigt, at man med en 'digital arv' sikrer, at ens efterladte kan tilgå ens elektroniske filer og dokumenter, når man er død?

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Text

Bæredygtighed og begravelsesritualer:

Single

[q33] Hvor vigtige er temaer om bæredygtighed, miljø og klimaaftryk for dig i almindelighed?

1. Slet ikke vigtige
2. Ikke særligt vigtige
3. Vigtige
4. Meget vigtige
5. Ved ikke

Single

[q34] I hvilken grad synes du, at det er vigtigt, at en begravelse (herunder også bortskaffelsen af den afdøde) er bæredygtig og tager mest muligt miljøhensyn?

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Single

[q35] Hvor vigtige ville temaer som bæredygtighed, miljø og klimaaftryk være i forbindelse med dine tanker om/planlægning af *din egen* død og begravelse?

1. Slet ikke vigtige
2. Ikke særligt vigtige
3. Vigtige
4. Meget vigtige
5. Ved ikke

Multiple – order=randomize – SP=9

[q36] Hvilke af følgende forhold ville være vigtige for dig i forbindelse med din egen død og begravelse eller bisættelse?

Angiv gerne flere svar

1. At CO2-aftrykket er så lille som muligt
2. At kisten er lavet af biologisk nedbrydeligt materiale
3. At urnen er lavet af biologisk nedbrydeligt materiale
4. At kisten kan genanvendes
5. At urnen kan genanvendes
6. At rustvognen er en miljørigtig bil
7. At overskudsvarmen fra krematoriet anvendes til opvarmning af boliger
8. Andet, notér venligst: #open
9. Ingen af disse

Single

[q37] Så du gerne, at der i det hele taget kom mere fokus på bæredygtige løsninger og muligheder i forbindelse med begravelser/bisættelser herhjemme?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Text

Begravelsesopsparing og begravelseskasse

Multiple

[q38_new] Af følgende forhold, hvad er da vigtigst for dig i forhold til din egen begravelse eller bisættelse?

1. At den foregår, som jeg selv har ønsket og planlagt den
2. At de efterladte kan genkende og mindes mig i ritualerne
3. At de efterladte får det, som de ønsker det
4. Prisen – så billig som mulig
5. At begravelsen eller bisættelsen skaber mest mulig opmærksomhed omkring min død
6. At begravelsen eller bisættelsen skaber mindst mulig opmærksomhed omkring min død
7. Andet, notér venligst: #open
8. Ingen af disse

Single

[q39] Har du sparet op til din egen begravelse?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Single

[q40] I hvilken grad synes du, at det er en god idé at spare op til sin egen begravelse (fx via en begravelseskasse)?

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Single

[q41] Det er muligt at forudbetale hele eller dele af ens egen begravelse. Overvejer du selv at forudbetale din egen begravelse (fx via en begravelseskasse)?

1. Ja
2. Nej
3. Ved ikke

Grid – roworder=randomize

[q42a] Hvilke fordele mener du, der kan være forbundet med at forudbetale sin egen begravelse?

1. For at være sikker på, at der er penge til begravelsen
2. For ikke at ligge mine efterladte til last med begravelsesomkostningerne
3. For at have styr på tingene
4. For at sikre, at det bliver, som jeg ønsker det
5. For at undgå at betale negative renter af min opsparing i banken
6. For at inflationssikre min begravelsesindbetaling

Scale:

1. Slet ikke
2. I mindre grad
3. I nogen grad
4. I høj grad
5. I meget høj grad
6. Ved ikke

Single

[q42b] Mener du, der er andre fordele forbundet med at forudbetale sin egen begravelse, end dem du svarede på forrige side?

1. Ja, notér venligst: #open
2. Nej

Bilag 2

Teknisk rapport

Surveyundersøgelsen er udarbejdet af Michael Hviid Jacobsen og Rolf Lyneborg Lund i samarbejde med Landsforeningen Liv&Død og data er indsamlet af YouGov. Undersøgelsen er gennemført i perioden den 22. juni til den 29. juni 2022 via internettet med udgangspunkt i YouGov-Panelet i Danmark. YouGov-Panelet er sammensat af et panel, der modtager mindre ydelser for at deltage i surveys. Panelet er tilfældigt udtrukket af YouGovs totale panel med udgangspunkt i repræsentativitet i forhold til køn, alder, bopæl, etnicitet og andre variable. Udtrækket er udtrukket for alle personer over 18 år og er ikke begrænset på andre parametre. I alt er undersøgelsen påbegyndt af 1094 personer, hvoraf 1014 har gennemført undersøgelsen. Det vil sige, at 80 personer har startet undersøgelsen, men ikke gennemført den. Eftersom frafaldet er på 7,3% og der ikke er nogen umiddelbar systematik i frafaldet, er der ikke gjort yderligere. Fordelingen blandt respondenterne på de primære demografiske spørgsmål er følgende:

Køn	Antal	Procent
Kvinde	509	50.20
Mand	505	49.80
Total	1,014	100.00

Region	Antal	Procent
Hovedstaden	327	32.25
Sjælland	146	14.40
Syddanmark	211	20.81
Midtjylland	225	22.19
Nordjylland	105	10.36
Total	1,014	100.00

Indkomst	Antal	Procent
Mindre end 200.000	195	23.30
200.000 og 400.000	317	37.87
400.000 og 600.000	212	25.33

600.000 og 800.000	64	7.65
Mere end 800.000	49	5.85
Total	837	100.00

Alder	Frekvens	Procent
18-34	277	27.32
35-54	333	32.84
55-69	226	22.29
70+	178	17.55
Total	1,014	100.00